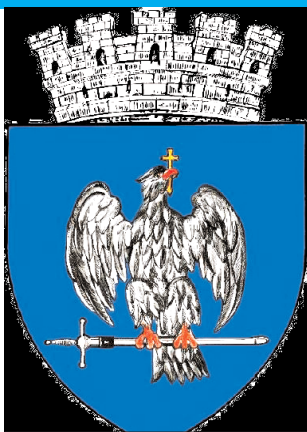

ORAȘ REGAL

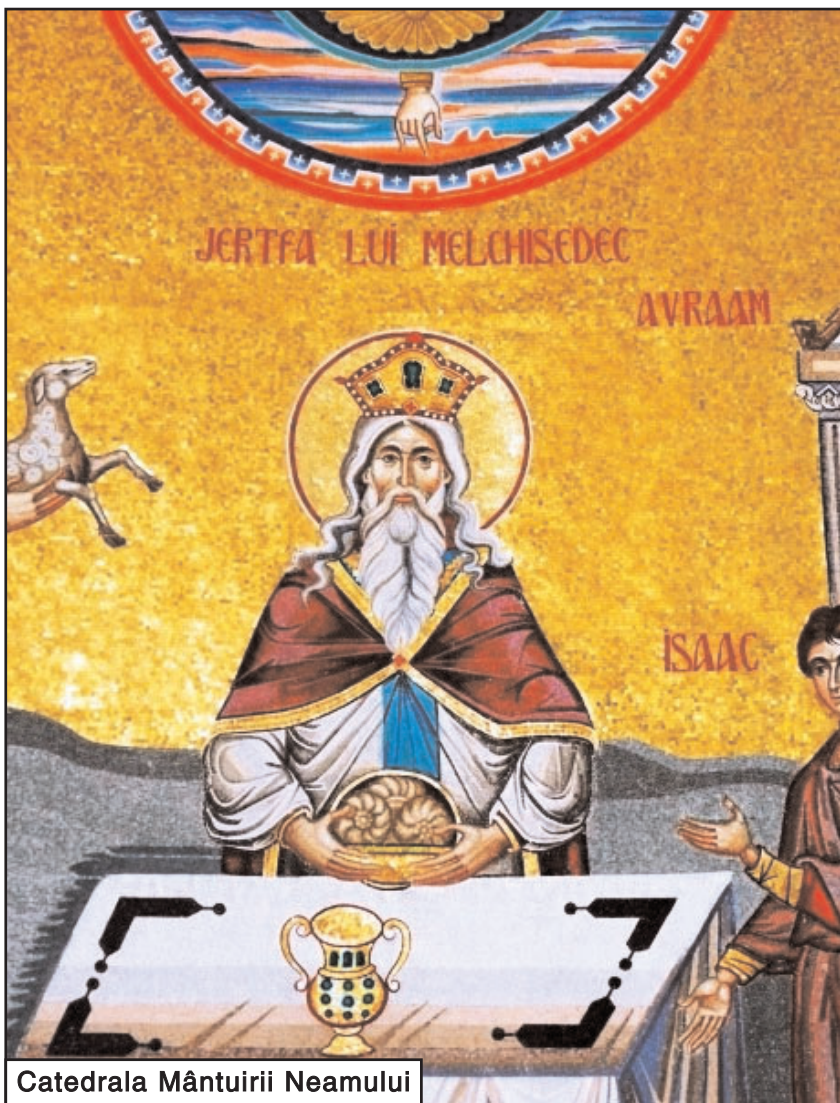
Curtea de la Argeș

Revistă de cultură

Anul XVII

Nr. 11 (192)

Noiembrie 2026

Din sumar:

Horia Bădescu: Omul de tinichea**Alexandru Mărchidan:** Ideile au consecințe**Ion Fercu:** Când autorul tace, începe opera să vorbească**Ioan St. Lazăr:** Miorița, o lectură deschisă**Mariana Nicolae:** De la turnul de fildeș la economia atenției**Eufrosina Otlăcan:** Din istoria Universității din Cluj**Radu-Ștefan Vergatti:** Dunărea – o revistă scrisă pentru a rămâne în istorie**Cristian Sabău:** Să mai URMUZ(ă)im olecuță**Acad. Marius Andruh:** Originalitatea cercetătorului**ÎPS Calinic Argeșeanul:** Catehism filosofic**Florian Roatiș:** O carte-eveniment:**Magnum Diarium Academicum Septentrionis**

Textualism de noiembrie

Gheorghe PĂUN

Dacia Edenică (Miron Scorobete) – Epoca de Plastic, Perioada drone-lor echipate cu IA, de la începutul mileniului trei de la Cristos. Au sosit *vremurile!* Toată lumea vorbește despre pace și pace nu este. La fel: despre adevăr, democrație, dreptate, omenie. Au înnebunit salcâmi, lupii și calendarele. *Zarva pe planetă e de neoprit, Birtășul ne toarnă-n halbe mătrăguna, Timpul se prelinge cinic-ostenit, Cu Ecleziasul toastând într-una.* Asta, de-a lungul și de-a latul bieteii... portocale albastre. Având omul *stăpân*, vai de sufletul lui... În jurul Catedralei Neamului, neamul, cât și cum a mai rămas, bolojenește năucit. Toate apele ce curg din Carpați ca spițele unei roți (descriere apocrifă a Raiului) poartă aur – noi, vorba moșului, cerșim. Lingem clanțe, formulare colocvială de la TV. Sună greșos, nu ar trebui reproducă sintagma în revistă, dar tocmai pentru sugestia de greață o reproduc. Pe vremuri, porți înalte, moscovite, vieneze, acum, porți soroșiste. Toate apele noastre poartă kilowați. Noi exportăm kilowați cu preț negativ (!!) și importăm (aceiași kilowați!) – cu cel mai mare preț din Europa. Geniali sunt vecinii noștri de la sud: s-au gândit la baterii... Și, probabil, la prostia (corupția?) guvernanților noștri. Noi ne-am gândit prin anii '70 la hidrocentrale cu reîncărcare, dar... nu reușim nici să văruiem tot ce am construit aproape sută la sută atunci. De grija brotăceilor cu gura mare nu reușim. În schimb, șase lacuri de acumulare au fost golite în același timp. Sincronizare întâmplătoare, desigur. În disprețul tuturor viețuitoarelor din ape și a tuturor locuitorilor din jur, din aval mai ales. Minune mare: prețul apei nu a crescut. Dacă prețul ar fi conținut accize, am fi băut raționalizat. Glumă românească în spirit, englezească în stil: *Ai auzit, loane? Iar a crescut prețul benzinei. Nu mă interesează, eu tot de 50 de lei pun...*

Dar, „niciodată românii nu au dus-o mai bine ca acum”. O spun politicienii, politrucii și tonomatele lor. „Toboșari ai timpurilor noi” (ar zice Mihai Beniuc), mercenari, cabotini sau, simplu, nerozi care ne arată o floare, ne spun că e galbenă, roșie, orice le ordonă *centrala* sau *releele*, iar floarea e, de fapt, maro. Aceiași care chicotesc *scopit* (apud Pamfil Șeicaru) dacă vine vorba despre trecut, istorie, daci. Lasă că și unii istorici cu carte au învățat autodegradanta poreclă de *dacopaț*. Lene oportunistă, dar nimeni nu îndrăznește să le spună că în felul acesta îi ajută pe trădătorii de neam. „Căinele care-și latră cotețul trebuie alungat” – proverb vechi, de la țară. Cine-și mai amintește, cine mai ține seama? Cuvintele au fost întoarse pe dos, ca niște ciorapi. Comparația nu e inocentă – sugestia este că, după întoarcerea pe dos, cuvintele, anumite cuvinte, trebuie neapărat să pută. Iarăși: termenul e prea frust-cazon,

dar sugestiv pentru intențiile progresiștilor. Ministerul Adevărului (Orwell, bolșevismul, corectitudinea politică, bruxellezii...) a decis că e puturos rău să vorbești despre patrie, popor, națiune. Grecii sunt populști *avant la lettre* cu *demos-kratos*-ul lor. Putea poporului?! Visul partidelor este schimbarea *demos*-ului (care mai mereu votează „greșit”) – noroc cu CCR-ul, că îi anulează *kratos*-ul, anulându-i votul. Suveranitatea e crimă de lez-europenism – chiar dacă primul rând din Constituția României legiferează că „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil”. Cum să mai invoci Constituția, cum să îi mai acuzi pe cei care o încalcă?!... Istoria e vinovăție, tradiția o povară. Crime de lez-progresism. *Așezați pe coji de nucă, Profesorii cântă ode, Și pe garduri de ulucă/ Urcă-n șir gasteropode.* Nu e însă vinovăție autonomia regională. Dimpotrivă. *Divide et culege* roadele. Mai ales aici, la porțile Orientului, unde oengeurii, supervizate și finanțate de meta-oengeuri, supervizate și finanțate de state, servicii și corporații, fac legi, guverne, prețuri, ruginesc industrii, închid termocentrale. Protejează gândacul cu șase picioare împotriva autostrăzilor.

Noroc cu NATO, că acum vrea autostrăzi, ba chiar vine pe șantiere în inspecție. Au dreptate, suntem într-un război pierzător, din interesele altora, dar nu ne pasă. Bolojenim năuci. Ospitalieri din naștere, primim refugiați cu pâine și stipendii, strângem cureaua (mă rog, guvernul ne-o strânge) pentru a finanța *slava Ucraina* și încasăm drone din ambele părți. Noroc că cea din Constanța nu a explodat. Cineva, acolo Sus, (încă) ne iubește și ne apără. Scade neașteptat de mult nivelul Dunării, armata aruncă stânci în aer. E ceva! Merită să ne înarmăm. Guvernul demis se ține cu dinții de scaun. Mai are de vândut, de închis, de împrumutat, de tăiat – pensii, salarii, finanțări. La educație, cercetare și sănătate suntem aproape de Cartea Recordurilor – cele rușinoase, auto-sabotante, suicidare. La fel ca guvernele anterioare, dar acum parcă sistematic, cu teorie de asasini economici. O liichea de mult dovedită îl compară pe premierul demis cu Brătienii – poate, pentru că numele încep cu aceeași literă. Ridicolul nu doare. De la tribuna Parlamentului, un netrebnic rupe ostentativ fotografia lui Eminescu. Patru sute de sinecuriști ai României privesc și tac. „Totuși, unde-au fost românii? Totuși, unde sunt românii?” (Continuare la pag. 2)

Revista apare sub egida Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, cu sprijinul Centrului de Cultură și Arte „George Topîrceanu” din Curtea de Argeș

Toate-s vechi și nouă toate...

În zadar ar încerca cineva să dovedească că statul e un rezultat al convențiunii și al punerii la cale prin teorii; el este și rămâne un product al naturii, un organ al societății și, precum omul nu-i liber de a-și schimba inima sau creierul sau plămâni după plac, asemenea nici societatea, într-o stare anumită de lucruri economică și de cultură, nu poate să schimbe după plac forma și funcțiunile statului, nu poate să se joace nepedepsită de-a parlamentul și de-a guvernul. De când însă au venit roșii la putere, au început jucăriile pe toate terenurile și-n toate ramurile vieții publice, jucării costisitoare și cu atât mai primejdioase cu cât ele amenință a distruge și restul de bun-simț al publicului și a-l face să ia jucării și giumbușuri drept lucruri serioase. (...)

Dar ceea ce dorim e ca să avem un guvern serios și o Cameră serioasă, oricare ar fi elementele din care ar fi compuse. (...)

Se-nțelege că nimeni nu poate judeca un partid înainte de venirea lui la putere decât din declarațiile lui orale și înscrise. Roșii promiteau marea cu sarea, dar promisiuni de astea sunt comune tuturor partidelor care vor să facă efect momentan asupra mulțimii. (...)

În locul unui guvern serios și cu autoritate am avut, din contra, un guvern cu minte copilăroasă și cu apucături tiranice, însă ridicole, care, în loc de-a inspira respect, produc scârbă. De atunci,

greșeli peste greșeli, produse din ușurătate de minte, din neștiință de carte, adeseori din rea-credință. A le enumera pe toate ar fi greu și ar trece peste marginile unui articol de fond. Destul numai a arăta că răul principal este lipsa de responsabilitate a guvernului, care-n toate cestiunile, chiar în cele curat administrative, s-ascunde în dosul Camerei. Cu acest chip am ajuns că nația nu mai are pe cine trage la răspundere în cestiunile cele mai grave pe care le-a compromis guvernul. (...)

Patimi rele și urâcioase, conduse de minți nebunatic de copil, iată caracterele care hotărâsc pentru moment soarta statului român. Nu vom zice că toți sunt astfel, căci am fi nedrepti, dar desigur majoritatea e astfel.

(*Timpul*, 30 ianuarie 1879)

Caracterul obștesc al luptelor din viața publică a românilor e că în mare parte nu sunt lupte de idei, ci de persoane, că cei mai mulți, în deplină necunoștință de ceea ce combat, dau într-un principiu oarecare c-o orbire și c-un curaj demn de-o cauză mai bună, condamna ceea ce nu cunosc, batjocoresc ceea ce nu vor să cerceteze, trezindu-se prea târziu c-au fost induși în eroare de ambițiile vreunei găști și că au lovit într-o țință pe care ar fi respectat-o dacă și-ar fi dat osteneala de-a o privi mai aproape.

Dacă un om e la noi într-adevăr atât de nefe-

ricit să profeseze o serie de idei, nu o listă de persoane, e în pericol de-a-și vedea ideile întoarse și răsucite de adversarii lui, preținși politici, după placul acestora, va vedea trăgându-se din ele concluzii nemaiauzite, care lui nici prin minte i-au trecut vreodată, și, în fine, se va vedea citat înaintea opiniei publice după șoapte, după calomniile acreditate prin repetarea papagalicească din partea celor ușori, nu însă în virtutea unor enunțări sau fapte determinate, care pentru toată lumea rămân aceleași. Căci în aceste discuții nu e cestiunea de-a afla adevărul, ci, din contra, de-a acredita un neadevăr, nu de logică, ci de eristică; cestiunea e de a taxa pe adversar de ceea ce vrei să-l taxezi, potrivească-se epitetul sau nu. Aparența ține locul adevărului, înduplecarea locul convingerii.

(*Timpul*, 3 august 1879)

Monumentul lui Mihai Eminescu de la C. de Argeș

(Urmare din pag. 1)

Merită dat jos de pe soclu bustul Poetului, pentru întrebarea asta, pentru constatarea „Biată țară, biată țară, te repară, te omoară...” Între timp, diminutivul din deal râde. Rădem de ceea ce ne sperie, pretind psihologii, dar nu cred că la el s-au gândit. *Mitologii contrafăcute/ Țin loc în urbe de legendă,/ Sub măști cu margini recusute/ Stă nemurierea în arendă,/ Fachiri cu viplele căzute/ Ne intră zilnic în agendă/ Și felceri cu sinapse slute/ Ne cer pentru suspin amendă.* Trădarea de neam a devenit subiect literar-filosofic, nu mai ține de zona juridică, se încearcă scoaterea și din zona morală. Excesul de zel, lenea și lichelismul completează corupția și prostia, spre bucuria agenților de influență, a „bursierilor” cu angajamente, a infiltraților. Mulți pregătiți dinainte de marea schimbare decembristă care a schimbat mai ales eșaloanele, dar a deschis și granițele. În ambele sensuri. Paradisul e în Vest, auzeam pe toate canalele „libere”. Șase-șapte milioane de români au crezut și au mers în paradis. Au aflat imediat că era cu literă mică. Mulți au început să revină. „M-am săturat de slugărit”, îmi spunea unul. Sol, subsol, muncitori, piețe, bănci – ABC-ul capitalismului multilateral dezvoltat. O știm, dar nu ne dăm seama până nu e prea târziu. Iobagi, bucurându-ne precum homunculii din *minunata lume nouă* a lui Huxley. Hedonism, sechestrare în prezent, revenire la maimuță. Colonie e mult prea puțin spus, prea incomplet. „Nu ne interesează valorile Europei de Est”, așa grăit-a Macroleon. Îi interesează în schimb apa, hrana, energia, ca să folosesc o triadă banală mult blamată, pentru că apărea în același paragraf cu „suveranitate”. „Gazul vostru e și-al nostru”, glăsuia sigur pe sine un imperial spilkuit – și niciun sinecurist al României nu l-a contrazis, ba chiar ne pregătim să vindem gazul de la Neptun Germaniei și Austriei. Pentru a-l recumpăra mai scump probabil – și pentru a ne integra în Europa... Iar dincolo de gaz, mai sunt multe altele: grâne, aur, sare, uraniu, litiu, cupru – pământ binecuvântat de Dumnezeu, avem câte ceva din toate (chiar dacă „râurile noastre-s prescurtate”, același Poet). Colț de Eden, așezat la răscruce de imperii, vechi și noi, țință a prădătorilor, vechi și noi. „Democrația nu poate exista decât în cadrul valorilor europene”,

măcăie zilnic la televizor o reclamă-propagandă.

E adevărat, Europa unită – nu mă pot abține să nu adaug: și impecabil coafată – apără Occidentul de ruși și de chinezi, apără planeta de încălzirea globală, pe noi de noi înșine. Cu prețul căderii în gol. Cronica unei sinucideri anunțate. A legat dopul la sticlă, a sanctificat gândacii cu șase picioare, a trâmbitat un *green deal* falimentar și utopic, ne-a vaccinat multiplu (cea mai scumpă acupunctură, era gluma din vremea covidieniei) – noroc că vacile, poluantele, au fost între timp reabilitate. Poluează în schimb copiii, oamenii, citesc asta undeva, venind de mai sus de UE, semn că și UE e sub controlul unui meta-ONG, al unei meta-UE. Parte a unei conspirații sunt cei care vorbesc ironic despre teoria conspirației. Nu există UNA, ci câteva zeci, concurente sau sincronizate. Ale statelor-imperii, ale serviciilor, ale corporațiilor. Ale banilor și puterii, pentru bani și putere. Pentru colonii care au resurse, pe care coloniile trebuie să le cedeze cu bucurie, reeducate cum stabilea Școala de la Frankfurt, cum anticipase Huxley: droguri, sex și distracție. Hedonism, maimuța la vedere. S-a adăugat frica, prostește la fel de mult, dar mai rapid. Trecutul e vinovat, viitorul incert, plin de cataclisme. Cu litere galbene, ecranele abundă în *news alert* și *breaking news* – care de care mai inventive. În vremea asta, *șir, profeții/ Prezic sodome și gomore,/ De teamă, poate, curg pereții/ Și cad burlanele, sonore./ Stau gură-mută precupeții,/ Privind circari plătiți pe ore/ Ce la trapez, în centrul pieții,/ Panglici înghit, multicolore.* Iar, precum diminutivul amintit, din deal, *Peste toate, Dem Demetru/ Râde-n pumni pe săturate,/ Golind pipa de salpetru,/ Bucuros c-avu dreptate.*

P.S. Inutil ar putea să fie – dar nu pot să sper că este – să menționez că versurile scrise cursiv sunt reluate din volumul *De-a viața*, Ed. Tiparg, Pitești, 2009, din care mai reamintesc o strofă: *E un sfârșit de veac lunatic,/ Când lumea prinsă în beție,/ Cu glas împleticit, molatic,/ Înjură veacul ce-o să vie.*

(Reamintesc, pentru uzul euroentuziaștilor sensibili, că am scris cândva un editorial în care demonstrez, cu argumente, că avem nevoie de o Europă unită – dar una așa cum o concepeau „părinții Europei unite”, nu așa cum a ajuns aceasta între timp...)

Redactor-șef: Gheorghe Păun

Colegiu redacțional: acad. Svetlana Cojocaru – Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, Florian Copcea – scriitor, Drobeta-Turnu Severin, Lucian Costache – scriitor, Pitești, Ioan Crăciun – editor și publicist, București, Spiridon Cristoceă – conferențiar la Universitatea Pitești, Dumitru Augustin Doman – scriitor, Curtea de Argeș, Sorin Mazilescu – conferențiar la Universitatea Pitești, Marian Nencescu – jurnalist cultural, București, Eufrosina Otlăcan – profesor universitar, București, Filofteia Pally – etnolog, Pitești, Cornel Popescu – director al Muzeului Județean Argeș, Pitești, Octavian Sachelarie – sociolog, Pitești, Adrian Sămărescu – conferențiar la Universitatea Pitești, Maria Mona Vâlceanu – scriitor, Pitești

Curtea de la Argeș

Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, cu sprijinul Centrului de Cultură și Arte „George Topîrceanu” (Bv. Basarabilor 59, Curtea de Argeș)
Redacția: Str. Schitului 45A, 115300 Curtea de Argeș

ISSN: 2068-9489

E-mail: curteadelaarges@gmail.com

Website: www.curteadelaarges.ro

Întreaga răspundere științifică, juridică și morală pentru conținutul articolelor revine autorilor. Reproducerea oricărui articol se face numai cu acordul autorului și cu precizarea sursei.

Homo sapiens

Horia BĂDESCU

M-am gândit îndelung, ce răspuns aş putea oferi eu însumi, scriitor al acestui secol, poet european şi cetăţean al lumii, la sfârşitul acestui parcurs,

întrebărilor, atât de dramatice pentru condiţia umană, ridicate de realitatea agresivă a „inteligenţei artificiale”, a acestei „invenţii ultime a omului” cum o numea cu tragică premoniţie cineva, mai bine zis, de realitatea inconştienţei umane robită fascinaţiei faustice şi nebuniei ucenicului vrăjitor. Un răspuns după o trudă de-o viaţă întreagă în slujba poeziei şi umanităţii. Fiindcă mai mult ca oricând, omul şi poezia au nevoie să li se reamintească cine sunt cu adevărat!

Şi aş dori să încep afirmând un adevăr incontestabil: „totdeauna omul a căutat să ştie cine e şi unde se află”. Dar se pune întrebarea: a încercat să ştie „cine e” ca om? Ca specie a viului? Ca fiinţă sau ca existenţă?

Două întrebări îmi vin în minte cu privire la aceasta:

Este ea, natura umană, natura umană, subliniez aceste cuvinte, doar o chestiune de biologie?

Dacă admitem că lumea este infinită (şi aici, oameni de ştiinţă sau nu, nu putem fi cu toţii decât de acord), infinită nu numai cantitativ, ci şi, şi mai ales, prin calitatea sa de lume, ce sens îmbracă termenul de „adevăr esenţial” şi care sunt „adevărurile esenţiale” atunci când, de fiecare dată, în fiecare etapă a cunoaşterii umane, suntem nevoiţi să constatăm că îndărătul fiecăruia „adevăr ultim” se ascunde un altul?

În această cursă fantastică spre adevărul ultim, în această nesfârşită căutare a ceva ce ne scapă întotdeauna, dar pe care poezia îl cunoaşte atât de bine, uităm adesea că singurul adevăr revelat vreodată umanităţii este miracolul existenţei universului şi vieţii, în armonia şi coerenţa lor, misterul acestei existenţe despre care dă mărturie umanitatea, faptul că esenţa lumii nu rezidă în imensitatea, ci în intensitatea prin care se manifestă ca atare.

Nu e vorba de a pune sub semnul îndoielii extraordinarele reuşite ale ştiinţei sau necesitatea lor. E vorba pur şi simplu de a ieşi din iluzia că aceste reuşite ar fi apte de a ne oferi cheia lumii, de a ne permite cunoaşterea a ceea ce nu poate fi cunoscut, ci doar revelat, misterul, impenetrabil în evidenţa lui, universului şi vieţii. Doar pornind de aici ne putem întreba dacă prodigioasa dezvoltare a cunoaşterii serveşte omul sau contribuie la aservirea lui.

Totul e doar o problemă de abordare.

Dacă vom continua să acordăm cunoaşterii doar misiunea de a ne arăta cum sunt făcute lucrurile,

cum se articulează ele în materialitatea lor, dacă vom continua să credem că descoperirea genomului uman ne spune „cine e omul”, că faţa eternităţii e clona sau că virtualitatea numerică reprezintă calea de acces către orizontul increatului, atunci vieţuim într-o imensă iluzie!

O iluzie cu atât mai gravă cu cât ea poate fi folosită în profitul potenţailor acestei planete. A reduce omul doar la biologia, la existenţa sa, aceasta e finalitatea visată de toţi oamenii puterii, indiferent de natura acesteia. Rezultatul acestui mod de a înţelege cunoaşterea, rezultat ale cărui premise sunt deja vizibile, va fi acela de a spori puterea de a fi inseriaţi, uniformizaţi, manipulaţi şi excluşi, de o manieră din ce în ce mai intimă, agresată în propriile noastre case, noi cei deja atât de bine pregătiţi să aprobăm şi să aplaudăm când şi cum trebuie.

În acest caz, ce rol poate spera să joace poezia în dezvoltarea cunoaşterii universului, pe de o parte, şi a vieţii omeneşti, pe de altă parte? Şi ce rol pot avea aceste două vaste orizonturi ale cunoaşterii, cu descoperirile lor miraculoase, în domeniul concepţiei şi creaţiei poetice din acest nou secol şi mileniu?

Cele două întrebări se conţin şi se condiţionează reciproc. Rolul pe care dezvoltarea cunoaşterii universului şi a vieţii omeneşti îl poate juca în domeniul concepţiei şi creaţiei poetice – a creaţiei nu a mimării acesteia, a furtului şi falsului IA, a mascaradei Omului de tinichea – va fi acela de a proba, odată în plus, că ceea ce numim adevărul ultim nu aparţine domeniului ştiinţei. Că omul este cu totul altceva decât ceea ce i se propune a fi. Că adevăratul infinit, teritoriu al vieţii şi morţii, se află în orizontul insondabil al spiritului. Că adevărurile ultime nu sunt făcute pentru a fi descrise, ci revelate!

Am descifrat genomul uman, dar, în acelaşi timp, nu ştim nimic în plus despre ce este cu adevărat omul. Am descifrat genomul uman, dar omul nu e cu nimic mai bun ca altădată. Nici mai rău, poate. Poate!

Am descifrat genomul uman, am descoperit particula şi radiaţia universului, dar am pierdut onoarea, măsura, valoarea cuvântului dat, sensul moralei,

bineînţeles, în afara aceluia al moralei *politiquement correcte*.

Ce am câştigat şi ce am pierdut din om?

Rolul poeziei în cunoaşterea şi dezvoltarea cunoaşterii universului şi vieţii ar fi atunci acela de a-i reda omului conştiinţa limitelor sale şi de a-l orienta (dar cine ascultă vreodată glasul poezilor?) către un demers revelator.

Către ideea că importantă nu este definirea adevărului ultim, ci conştiinţa faptului că acest ultim adevăr există şi că el, omul, participă la acesta.

Pentru că, altminteri, ea însăşi, „inteligenţa artificială”, ne previne asupra a ceea ce s-ar putea întâmpla, ceea ce se întâmplă deja, în chestiunea adevărului şi a urmărilor acestui trucaj conceptual: „Dacă inteligenţa artificială devine «singura sursă a adevărului», proprietarul acesteia ar putea ajunge să aibă o influenţă enormă asupra modului în care oamenii percep realitatea. Dacă un algoritm decide că un anumit eveniment istoric este «teorie a conspiraţiei», iar o informaţie falsă este «adevăr ştiinţific», milioane de oameni ar putea accepta acest lucru fără să mai verifice sursele. Aceasta ar însemna un control foarte mare asupra a ceea ce societatea consideră adevărat sau fals. (...) Scopul principal al programelor bazate pe inteligenţă artificială ar fi transformarea oamenilor în sclavi care nici măcar nu mai înţeleg diferenţa dintre sclav şi stăpân şi care, în mod voluntar, acceptă această dependenţă.” (TA – Institutul de Analiză Comportamentală) Acei sclavi fericiţi despre care vorbeau Aldous Huxley şi Ovidiu Hurdzeu, pentru care transcendenţa şi dimensiunea umană a acesteia devine,

pe zi ce trece, un tărâm interzis.

În acest context de vieţuire „plebee şi apteră”, rolul poeziei este de a nu-l lăsa pe om singur dinaintea imensei singurătăţi pe care pierderea de transcendenţă şi expulzarea Sensului o instaurază pentru această „lumină care arde cu mult înainte” (René Char). De a-i spune Omului că el este sărbătoarea creaţiei şi de a-l ajuta să se sărbătorească pe sine însuşi, să-şi asume un mod de a fi care este valoare, sacralitatea lui. Fiindcă, aşa cum spunem cândva, nu putem să nu constatăm că, după o atât de prodigioasă dezvoltare a cunoaşterii omeneşti, singurul şi ultim adevăr pe care-l putem rosti despre om este cel proclamat acum trei mii de ani de către tragicii greci: *Pe lumea asta-s mari minuni, / Minuni mai mari ca omul nu-s!*

Să nu vindem minunea Om pe o proteză de tinichea!

Alexandru MĂRCHIDAN

Ideile au consecinţe (VI)

„În limbă e prezent un element al divinităţii.”

Addendum: „Acolo unde lucrurile sunt preamărite, cuvintele vor fi coborâte.”

Adoua soluţie spre care Richard M. Weaver (*Ideile au consecinţe*, Anacronic, 2020) îşi îndreaptă atenţia, după

ce a fost asigurat locul din care poate fi dusă lupta (proprietatea privată ca „drept metafizic”), este o educaţie adecvată pentru una dintre emblemele umanităţii, anume limba. Cum bine se ştie, prin limbă omul are acces la interioritatea sa, la comuniunea cu semenii, la tezaurul milenar al istoriei. De aceea, atacul asupra limbii se desfăşoară pe multe dimensiuni şi toţi cei care înţeleg acest lucru trebuie să opună o rezistenţă prin formarea noilor generaţii în spiritul respectării cuvântului. Diagnosticul este redat succint: „la fel cum sufletul se deteriorează, tot aşa şi limba arată simptome de boală, iar relativismul de azi, cu neîncrederea sa în adevăr, a făcut breşe

în comunicare” (p. 152).

Dacă se urmăreşte etnocidul, stricarea limbii este unul dintre obiective; dacă se vizează afectarea identităţii psiho-somatice, inocularea ideilor despre genul fluid şi alte scamatorii de acest fel se dovedesc eficiente. Mai sintetic spus, toate relele („isme”) pot fi încurajate prin intermediul limbii şi le putem grupa în funcţie de valorile cardinale: în loc de Bine să se cultive amoralismul; în loc de Frumos – lipsa oricărui criteriu sau orice criteriu; în loc de Adevăr, scepticismul extrem. Încă un pas mai departe ne duce către rădăcina problemelor: relativismul, cel mai teribil dintre „isme”. Iar Weaver susţine că poate fi înţeles acest rău în raport cu limba doar înţelegând mecanismul ascuns ce îşi continuă mişcarea până în prezent. Nu doar o continuă, ci o accelerează. Este vorba despre acelaşi nominalism ce a făcut din cuvinte simple instrumente, vehicule care poartă

doar senzori în locul esenţelor realităţii. Această turnură filosofică este matca din care au crescut relativismul moral, cultural, estetic, gnoseologic. Aşadar, un fir roşu malign uneşte *nominalismul* ca „lentilă” filosofică; acesta, prin *limbă* transmite *relativismul spre marile domenii*, de unde este reluat în discipline de studiu şi de activitate.

În domeniul moralităţii, o ampolare deosebită o are utilitarismul, un soi de aplicare a democraţiei în tărâmul Binelui. În domeniul cunoaşterii, empirismul şi excrescenţa sa, pozitivismul, au încercat să aducă adevărul la nivelul faptei, al experienţei şi experimentului. Semantica inspirată de empirism. „Se străduieşte să găsească adevărul despre realitate într-o aglomerare de înţelesuri periferice, după cum se poate vedea când susţinătorii ei insistă pe coborârea nivelului de abstracţie.

Când autorul tace, începe opera să vorbească (I)

Ion FERCU

Prețul nașterii cititorului este moartea Autorului. (Roland Barthes)
Operele deschise, întrucât sunt în mișcare, se caracterizează prin invitația de a face opera împreună cu autorul. (Umberto Eco)
Ființa care poate fi înțeleasă este limbaj. (Hans-Georg Gadamer)

Ce se întâmplă cu o operă literară după ce autorul ei a pus ultimul punct? Într-un sens biografic, răspunsul pare simplu: opera rămâne. Manuscrisul este încheiat, cartea este publicată, autorul se retrage în trecutul propriei creații. Dar, într-un sens mai profund, abia atunci începe adevărata viață a operei.

Ceea ce era până atunci un act individual de creație devine un eveniment cultural. Textul intră în spațiul întâlnirii cu cititorii, cu alte epoci, cu alte sensibilități și cu alte întrebări. O operă mare nu rămâne vie pentru că păstrează un singur sens definitiv, ci pentru că poate genera mereu noi sensuri fără să-și piardă identitatea. Ea este asemenea unui dialog început de autor, dar continuat de generații întregi de cititori.

Această problemă se află în centrul uneia dintre cele mai importante schimbări produse în teoria literară a secolului XX: deplasarea accentului

de la autor către text și cititor. Mult timp, interpretarea unei opere a fost dominată de întrebarea: „Ce a vrut autorul să spună?” Biografia scriitorului, intențiile sale, epoca în care a trăit și concepția sa despre lume deveneau chei privilegiate ale înțelegerii.

În cazul lui Roland Barthes, această deplasare capătă o formulare radicală. Eseul cunoscut sub titlul *Moartea Autorului* a apărut mai întâi în limba engleză, în 1967, iar apoi în franceză, în 1968. Formula sa celebră – „Prețul nașterii cititorului este moartea Autorului” – nu anunță dispariția scriitorului, ci contestă privilegiul acordat autorului de a reprezenta instanța ultimă a sensului.

Odată publicat, textul intră într-un spațiu comun, unde începe să fie reinterpretat. Această eliberare a textului ridică însă o întrebare inevitabilă: dacă autorul nu mai controlează în mod absolut sensul, ce rol revine cititorului?

Răspunsul lui Barthes este radical: cititorul nu mai este un receptor pasiv al unei semnificații gata construite. El participă la actualizarea sensurilor textului. Opera devine astfel un spațiu de întâlnire între limbaj, cultură, memorie și experiență individuală.

Câteva decenii mai târziu, Umberto Eco va nuanța această perspectivă. Și pentru el cititorul este activ, iar anumite opere sunt construite astfel încât să permită multiple actualizări de sens. Totuși, deschiderea operei nu înseamnă, pentru Eco, că orice interpretare devine automat legitimă. Textul își păstrează structura, indiciile, relațiile interne și propriile strategii de orientare a lecturii.

Hans-Georg Gadamer propune o altă perspectivă. Sensul nu aparține exclusiv autorului, dar nici nu este produs arbitrar de cititor. El se constituie în procesul înțelegerii, prin întâlnirea dintre tradiția transmisă de operă și orizontul celui care o interpretează.

Aceasta e doar o încercare de a substitui cuvintele lucrurilor. (...) Atacul pozitivistilor asupra operațiunilor simbolice ale limbajului e doar o parte din atacul general împotriva simbolismului, [atac] aflat în plină desfășurare încă de când s-a acceptat în majoritate că există doar o singură lume, aceea ce se dezvăluie simțurilor” (p. 149).

Frumosul a fost dizolvat în multitudinea de gusturi subiective, dându-le credit chiar și celor mai scabroase, pe principiul că deformarea este una dintre... formele valide estetic. În științele sociale a fost adoptat constructivismul, care este pus în aplicare mai mult pentru a deconstrui firescul și a ridica pe ruina lui variante de oameni hibridi, după ideologiile de serviciu. Constructivismul spune totuși ceva adevărat: mediul are un rol major în construirea realității sociale, însă absolutizează această teză, face din instrument un țel în sine (acela de a construi), uitând că realitatea socială se bazează pe ontologie, pe antropologie, deci pe forme deja existente și înainte de orice construcție trebuie să ținem cont de ele.

În întregul univers uman, personal și social, limba este țesătura care face posibil accesul la formele (esențele) vieții, prin accesul la memoria umanității, a nației, a familiei, începând – în procesul educației – dinspre familie spre umanitate. Deci limba este liantul pe orizontală și pe verticală dintre oameni, iar acest lucru este posibil pentru că oamenii nu își comunică doar sensuri, ci esențe ale realității, forme recognoscibile de mințile noastre. Dacă am reduce limba la semantică, atunci am putea accepta consecințele teoriei unui deconstructivist precum Derrida, care dărmă orice fundament al sensului și însuși sensul pentru a nu pune nimic în loc. În acest sens, limba devine o țară pustie și a pustiirii, pe unde fiecare trece după cum îl taie capul, fără absolut niciun reper. Relativism în formă pură. Pentru un atent observator al istoriei ideilor precum Weaver, o degradare în cunoaștere, gândire și comunicare este de netăgăduit (iar el nu a trăit în lumea internetului și a IA-ului!). Fiind totodată și un spirit cu mare putere de înțelegere, filosoful american a urmat pașii logici care au declanșat această degradare. Iar dacă în cartea analizată face, în fiecare capitol, referiri la nominalism, nu este dintr-o fixație sau obsesie teoretică, ci tratează modul cum nominalismul s-a manifestat progresiv în diversele registre social-culturale, așa cum o boală atacă întregul organism, de la interiorul celulelor până la epidermă.

Faptul că prin Occam „referenții ontologici au fost abandonați în favoarea semnificațiilor pragmatice, descrie în mare schimbarea în filosofie care continuă până în vremurile noastre. De la Occam la Bacon, de la Bacon la Hobbes și de la Hobbes la semanticienii contemporani, progresia e clară: ideile devin fantezii psihologice, cuvintele transformându-se în semne pentru folosință” (p. 141). Efectele sunt: atomizarea limbajului în acord cu perspectiva empiristă „alergică” la transcendent, de unde predilecția pentru limbajele formalizate și tendința de a epura vorbirea de figuri de stil; încercarea de a face din limba naturală una „neutră”, înlăturând orice „tendință”, „înclinație” sau „intenție” pe care o au cuvintele, însă acest lucru nu se poate produce decât prin distrugerea limbii, pentru că este în natura ei să fie teleologică. Și este teleologică tocmai pentru că prin cuvinte se redau esențe, forme ale realității. Desigur că ideea unei limbi neutre reprezintă dezideratul ideologiei egalitariste-progresiste care vede în multe cuvinte un potențial afront la adresa grupurilor „defavorizate” ce formează noul proletariat. Numai că acest deziderat este fantezist în cel mai distopic sens. Din nou, Weaver parcă a prevăzut lupta contemporană împotriva cuvintelor „mamă”, „tată”, „soț”, „soție”, „femeie”, „bărbat” etc.

Cum ne dăm seama, la nivelul bunului simț, că limba este deosebit de importantă? Numele purtat, cuvintele ce ne identifică unui neam printre altele, cuvântul dat prin care ne legitimăm caracterial dacă îl onorăm, cuvântul ca binecuvântare sau blestem, ca rugăciune sau hulă, ca interdicție sau permisiune, ca jurământ, acord sau dezacord, ca stabilire a ordinii în lume (interioară și exterioară). În cartea Genezei, Dumnezeu i-a dat omului posibilitatea și, putem spune, puterea de a numi toate viețuitoarele. Știința începe prin denumirea lumii, iar mare parte din științele naturii, spune Weaver, este

un catalog de clasificări ale denumirii viețuitoarelor. Ușa de intrare în tărâmul cunoașterii este descoperirea numelui unui lucru, iar educația înseamnă a învăța să denumești corect. Opusul este Turnul Babel, când alterarea comunicării a dus la alterarea unității, a comuniunii. Restaurarea o reprezintă Cincizecimea, când intervenția divină a înlăturat distorsiunea babeliană și i-a făcut pe oameni capabili să accedă la aceeași realitate, dincolo de diferențele cultural-lingvistice native. Prin cuvânt omul exprimă totdeauna ceva ce transcende clipa și locul: „cunoașterea realității primare vine la om prin cuvânt; cuvântul e un soi de eliberare din lumea schimbătoare a aparențelor. (...) Se pare că omul, cu excepția perioadelor în care își pierde încrederea, atunci când scepticismul distruge chiar posibilitatea cunoașterii, manifestă o dispoziție incurabilă de a privi cuvântul ca pe un mijloc de introspecție în lumea numenală. Faptul că limba e suprapersonală, unind nenumărate minți care stau cumva în relație cu o divinitate supremă, se află la rădăcina acestui concept” (pp. 140-141).

Istoria culturii arată că oamenii care aveau cea mai mare subtilitate în exprimare au manifestat și cea mai mare putere de a înțelege, aspect confirmat, scrie Weaver, și de statisticile realizate de universitățile americane: studenții cu cele mai bune rezultate școlare, indiferent de domeniul de studiu, s-au dovedit a fi cei care, în urma testelor de vocabular și a exercițiilor de scriere, aveau abilități superioare în folosirea cuvintelor. Explicația ar fi că „Ușurința mănuirii cuvintelor mărturisește despre o capacitate de a învăța relații și a pricepe concepte; e un mijloc de accesare a unei realități complexe” (p. 151). Iar de-a lungul secolelor, dintre maeștrii cuvintelor s-au distins marii poeți (în special cei dramatici) de la care oamenii au învățat despre ei înșiși mai mult decât de la reprezentanții domeniilor consacrate de cunoaștere. În prezent, susține filosoful american, principala sarcină a educației ar trebui să fie „reabilitarea cuvântului (...), să-i restaurăm limbii puterea și stabilitatea” (p. 154). Soluția propusă este în perfect acord cu temeiurile cunoașterii și reface legătura cu marea pedagogie: „De vreme ce omul folosește în mod necesar atât resursele poetice, cât și pe cele logice, el va avea nevoie de o pregătire pe două planuri. Prima parte trebuie devotată literaturii și retoricii, a doua, logicii și dialecticii” (*ibidem*).

In continuare, autorul american insistă asupra rolului pe care îl are marea poezie pentru a combate cele două vicii ce distrug civilizațiile – sentimentalismul și brutalitatea, analizate în primul capitol. Aducând exemple de învățăminte ce pot fi desprinse din analiza unor texte valoroase, Weaver nu își asumă rolul unui „puritan bibliografic”, nu oferă liste fixe de lectură, nici nu pune bariere absolute în alegerea lecturilor. Însă, asemănător Sfântului Vasile cel Mare în sfaturile sale către tineri, el îndeamnă la extragerea a ceea ce este valabil (în funcție de criteriul peren al echilibrului între Bine, Frumos, Adevăr) din literatură și punerea „la locul lor” a scrierilor care pot fi trâmbițate în anumite epoci, fără a se ridica la nivelul marilor opere. „Disciplina poeziei” îi poate învăța pe elevi puterea de evocare a cuvintelor, forța simbolului în comunicare, racordează cititorii la alte moduri de a se raporta la realitate, dincolo de limita propriului spațiu și timp, poezia „oferă cea mai autentică speranță de restaurare a unității pierdute a gândului” (p. 155).

Educația în direcția restaurării limbii ar trebui să mai includă dialectica socratică, limbile străine și limbile clasice, ținând cont de rolul traducerii pentru a antrena mintea să se concentreze asupra sensurilor adânci. În legătură cu aceste forme sănătoase de învățare, reformele distructive în numele pragmatismului au început mult mai devreme în Vest: „există o corelație strânsă între evoluția materialismului și expulzarea limbilor din programa școlară, ceea ce e o nouă demonstrație a faptului că acolo unde lucrurile sunt preamărite, cuvintele vor fi coborâte” (pp. 155-156).

Astăzi, pragmatismul îi face pe mulți să spună că nu mai are rost să învețe o limbă străină atâta timp cât au aplicații mobile ce le traduc rapid orice text. Din nou, externalizăm capacități; ne externalizăm...

Homo sapiens

Fiecare lectură presupune o întâlnire între lumea în care textul a apărut și lumea celui care îl citește.

Această perspectivă este deosebit de importantă atunci când ne apropiem de marile opere ale culturii. *Luceafărul* lui Mihai Eminescu și *Așa grăit-a Zarathustra* de Friedrich Nietzsche, de pildă, nu sunt texte care au nevoie de o singură explicație pentru a supraviețui. Dimpotrivă, ele continuă să provoace lecturi și întrebări noi.

Hyperion poate fi citit ca simbol al geniului, al absolutului, al singurătății sau al imposibilității de a aparține lumii comune. Zarathustra poate fi interpretat prin filosofia depășirii de sine, prin critica metafizicii tradiționale sau prin problema perspectivelor asupra adevărului. Niciuna dintre aceste lecturi nu epuizează, prin ea însăși, opera.

Aici propun întâlnirea imaginară dintre Eminescu, Nietzsche, Barthes, Eco și Gadamer. Nu este vorba despre a-i face pe acești gânditori să spună lucruri pe care nu le-ar fi spus, ci despre a imagina un dialog între cinci perspective diferite asupra aceleiași întrebări: Cine participă la constituirea sensului unei opere? Autorul? Textul? Cititorul? Sau întâlnirea dintre aceste instanțe?

Poate că răspunsul nu aparține definitiv niciunuia dintre ele. Poate că adevărata forță a unei opere constă tocmai în faptul că ea continuă să provoace întrebări după ce toate răspunsurile par a fi fost date.

Roland Barthes și nașterea cititorului

Afirmația lui Roland Barthes despre „moartea Autorului” a avut forța unui gest de ruptură. Ea a schimbat nu doar vocabularul criticii literare, ci și modul în care era imaginată relația dintre scriitor, operă și cititor. Timp de secole, autorul fusese considerat garantul ultim al sensului. Pentru a înțelege o operă trebuia, în primul rând, să cunoaștem omul care o crease: biografia lui, intențiile sale, experiențele care îi modelaseră sensibilitatea, contextul istoric și cultural în care scrisese. Opera era privită ca expresia unei conștiințe individuale, iar interpretul avea misiunea de a recupera acel sens originar.

Barthes contestă această perspectivă deoarece vede în ea riscul de a transforma literatura într-o simplă ilustrare a autorului. Un poem ar deveni doar document biografic, un roman doar o mărturie despre intențiile celui care l-a scris. Or, pentru Barthes, literatura începe tocmai acolo unde limbajul depășește intenția individuală.

Când afirmă că „Autorul moare”, Barthes nu îl elimină pe scriitor din istorie. Eminescu rămâne Eminescu, Nietzsche rămâne Nietzsche, iar cunoașterea contextului lor poate fi importantă pentru înțelegerea operelor lor. Ceea ce este contestat este privilegiul unei instanțe care ar pretinde că deține singură cheia interpretării.

Textul, odată publicat, intră într-o lume nouă. El nu mai este doar rezultatul unei intenții, ci devine o rețea de semne, de ecouri culturale și de posibilități interpretative. Sensul nu mai poate fi tratat ca un obiect ascuns în spatele cuvintelor și recuperabil o dată pentru totdeauna. El se actualizează prin lectură.

Aici apare figura cititorului. Pentru Barthes, cititorul nu este un consumator pasiv al unei semnificații deja construite. El participă la nașterea sensului. Fiecare lectură aduce cu sine o memorie, o cultură și o experiență existențială.

Același text poate fi întâlnit diferit de un istoric, de un filosof, de un psiholog sau de un cititor preocupat de propria experiență interioară. Un roman despre război poate fi citit ca document istoric, dar și ca analiză psihologică a suferinței sau ca meditație asupra condiției umane. Un poem de iubire poate deveni, pentru un cititor, expresia unei experiențe personale, iar pentru altul, o reflecție asupra timpului, memoriei sau fragilității existenței.

Această pluralitate nu trebuie însă confundată cu libertatea de a face textul să însemne orice. Ar fi o simplificare să transformăm poziția lui Barthes într-o teorie a arbitrarului interpretativ. Mai exact, el contestă autoritatea exclusivă a autorului și mută centrul de greutate către textul însuși și către activitatea cititorului. Ideea fundamentală rămâne însă revoluționară: opera nu se încheie odată cu actul scrierii. Ea începe o nouă existență prin fiecare lectură.

În această perspectivă, marile opere sunt tocmai acelea care nu se epuizează într-o singură explicație. Ele nu sunt enigme care așteaptă neapărat o soluție

definitivă, ci forme vii care continuă să genereze întrebări. *Luceafărul* lui Eminescu poate fi privit astfel nu ca un simbol cu o singură traducere posibilă, ci ca o structură poetică de mare densitate simbolică. Hyperion nu este doar geniul romantic, nici doar imaginea creatorului izolat. El poate deveni și figura celui care aspiră spre absolut, dar descoperă imposibilitatea de a aparține lumii oamenilor.

Într-o lectură inspirată de Barthes, problema nu ar fi numai: „Ce a vrut Eminescu să spună prin Hyperion?”, ci și: „Ce sensuri deschide această figură poetică atunci când intră în contact cu cititorii unor epoci diferite?” Opera nu pierde prin această deschidere. Dimpotrivă, își dovedește forța. O operă cu mare densitate simbolică poate rezista tocmai pentru că interpretările succesive descoperă în ea dimensiuni diferite, fără ca una singură să poată epuiza toate posibilitățile de lectură.

Aici începe și dialogul cu Umberto Eco.

Umberto Eco: opera deschisă și limitele interpretării

Dacă Barthes a reprezentat unul dintre momentele importante ale eliberării textului de autoritatea exclusivă a autorului, Umberto Eco a fost unul dintre cei care au încercat să regândească echilibrul dintre libertatea cititorului și autonomia operei.

În *Opera deschisă* (1962), Eco analizează creațiile artistice capabile să permită multiple actualizări și subliniază rolul activ al interpretului. Formula „a face opera împreună cu autorul” exprimă tocmai această

colaborare dintre operă și cel care o actualizează prin lectură. Deschiderea nu înseamnă însă absența oricărei limite. Pentru Eco, textul participă la propria interpretare prin structură, limbaj, simboluri, relații interne și strategii culturale. Cititorul poate descoperi sensuri noi, dar aceste sensuri trebuie să poată fi susținute prin relația cu textul.

În scrierile sale ulterioare, Eco va dezvolta mai explicit problema intențiilor implicate în interpretare: intenția autorului (*intentio auctoris*), intenția cititorului (*intentio lectoris*) și ceea ce poate fi numit intenția operei (*intentio operis*). Această distincție este importantă tocmai pentru că permite separarea intenției istorice a autorului de libertatea interpretului și de posibilitățile oferite de text.

Prin urmare, nu este suficient să spunem că autorul nu mai controlează sensul. Trebuie să ne întrebăm și ce anume face ca o interpretare să fie plauzibilă. Un poem despre o călătorie poate deveni o meditație asupra maturizării, asupra pierderii sau asupra căutării identității. Aceste interpretări sunt posibile dacă imaginile, simbolurile și structura poemului le susțin. O interpretare care ignoră complet textul și îl folosește doar ca pretext pentru propriile idei riscă să înceteze să mai fie interpretare și să devină substituirea operei prin imaginația interpretului.

Pentru Eco, cititorul-model nu este un cititor perfect, ci unul capabil să urmeze strategiile propuse de text, să recunoască semnele culturale și să participe inteligent la jocul operei. În această privință, Eco formulează o critică implicită a oricărui radicalism interpretativ. Dacă autorul poate sufoca libertatea textului atunci când este transformat în instanță absolută, și cititorul poate sufoca textul atunci când propria libertate este confundată cu arbitrarul.

Relația dintre Barthes și Eco poate fi rezumată astfel: pentru Barthes, textul trebuie eliberat de autoritatea exclusivă a Autorului; pentru Eco, această eliberare nu transformă cititorul în stăpân absolut al textului. Această diferență este esențială pentru înțelegerea marilor opere. *Luceafărul* nu este deschis

pentru că poate însemna orice, ci pentru că bogăția sa simbolică permite mai multe drumuri interpretative. *Așa grăit-a Zarathustra* nu este un discurs viu deoarece fiecare cititor poate proiecta asupra lui orice idee, ci pentru că arhitectura sa filosofică și poetică provoacă mereu noi lecturi. Între libertate și rigoare se află spațiul adevăratei interpretări.

Hans-Georg Gadamer: sensul ca întâlnire între operă și cititor

Dacă Barthes mută centrul interpretării de la autor spre cititor, iar Eco caută un echilibru între libertatea lecturii și rezistența textului, Hans-Georg Gadamer propune o perspectivă mai largă asupra procesului de înțelegere. Pentru Gadamer, întrebarea „Cine deține sensul operei?” presupune deja că sensul ar fi un obiect care poate fi posedat. Hermeneutica sa pornește de la o altă idee: sensul se constituie în procesul înțelegerii. O operă literară nu este un mesaj înghețat într-un moment al trecutului, pe care interpretul trebuie să îl recupereze exact așa cum a fost conceput. Ea este o realitate istorică vie, care intră în dialog cu fiecare epocă ce o întâlnește. Aceasta este una dintre ideile fundamentale ale lui Gadamer: înțelegerea este întotdeauna situată. Cititorul nu vine niciodată către text ca o conștiință neutră, lipsită de istorie. El vine cu propria sa experiență, cu propriile întrebări, cu propriile așteptări și cu propriul orizont cultural.

Dar nici textul nu este un obiect inert asupra căruia cititorul poate proiecta orice dorește. Opera vine dintr-un alt orizont istoric, dintr-o altă lume de valori și de sensuri. Interpretarea apare astfel ca o întâlnire între două lumi. Gadamer numește acest proces „fuziunea orizonturilor”: orizontul trecutului, reprezentat de opera transmisă prin tradiție, și orizontul prezentului, reprezentat de interpret, nu se anulează reciproc, ci intră într-un dialog din care se naște o nouă înțelegere.

Această perspectivă este esențială pentru marile opere ale literaturii. De ce continuăm să citim *Luceafărul* după mai bine de un secol? Nu pentru că am descoperit în sfârșit sensul unic al poemului și nici pentru că fiecare generație îl transformă într-un text complet diferit. Îl citim pentru că poemul continuă să pună întrebări care se întâlnesc cu propriile noastre întrebări.

Un cititor din secolul al XIX-lea putea vedea în Hyperion mai ales figura geniului romantic, condamnat la singurătate prin superioritatea sa spirituală. Un cititor contemporan poate descoperi în el problema identității, a alterității, a imposibilității comunicării dintre lumi sau chiar tensiunea dintre individ și societate.

Niciuna dintre aceste lecturi nu anulează poemul. Dimpotrivă, ele demonstrează vitalitatea lui, cu condiția ca lectura să rămână o întâlnire reală cu opera, nu o simplă proiecție asupra ei.

La fel se poate întâmpla cu *Așa grăit-a Zarathustra*. Opera lui Nietzsche a fost citită ca text filosofic, poetic, existențial, politic sau estetic. Unele lecturi au fost mai apropiate de spiritul operei, altele au simplificat-o sau au deformat-o. Tocmai această istorie a interpretărilor arată complexitatea textului.

Gadamer ar spune că o operă clasică nu este una care a primit o interpretare definitivă, ci una care continuă să întrebe. Clasicul nu este ceea ce trecutul a închis, ci ceea ce trecutul transmite prezentului și care, prin această transmitere, continuă să intre în dialog cu el. În acest punct, Gadamer se apropie de Eco prin refuzul arbitrarului interpretării, dar se apropie și de Barthes prin recunoașterea rolului activ al celui care citește. Diferența este că Gadamer nu încearcă să rezolve problema prin alegerea unei singure instanțe privilegiate. El pune accentul pe evenimentul întâlnirii. Opera trăiește prin dialog. Această idee ne permite să privim altfel relația dintre Eminescu și Nietzsche, pe de o parte, și Barthes, Eco și Gadamer, pe de altă parte. Nu avem de-a face cu o confruntare între două tabere – autorii clasici împotriva teoreticienilor moderni ai lecturii – ci cu o conversație despre felul în care o operă își continuă existența.

Eminescu și Nietzsche au creat texte care nu au încetat să fie reinterpretate. Barthes, Eco și Gadamer încearcă, fiecare în felul său, să explice tocmai acest fenomen: cum poate o operă să rămână aceeași și totuși să fie mereu redescoperită?

Răspunsul poate fi formulat astfel: o operă mare nu este un monument închis, ci o formă vie de dialog.

Miorița, o lectură deschisă În lumea constantelor mioritice

Ioan St. LAZĂR

La început a fost *constanta* – scrie, parafrazând *Facerea* biblică, unul dintre cei mai dinamici, neliniștiți, temerari și insurgenți cercetători ai creației artistice românești, Ion Filipciuc; incomodul și tenacele redactor al revistei *Miorița* (din Câmpulung-Bucovina) și eminescologul promotor al datării nașterii marelui poet la 20 decembrie 1849, își cristalizează și stabilizează viziunea etnologică ocupându-se de câteva elemente structurale ale *Mioriței*, pe care le numește „constante” și le urmărește într-o „paradigmă” sincron-diacronică frapantă prin ineditul argumentării și al corelațiilor.

Constante poetice și semnificații arhaice în „Miorița” se intitulează teza sa de doctorat (susținută în 1998), parvenind dintr-o lucrare anterioară (1991) și devenind, prin editare, volumul *Miorița și alte semne poetice* (Biblioteca „Miorița”, Câmpulung-Bucovina, 2002); un titlu modest, care ascunde adevărate „comori” exegetice; aici se încorporează o perspectivă prin excelență creativă în raport cu exegeza mioritică, autorul valorificându-și cu obstinație o intuiție inițială majoră (*Miorița* – reflex folcloric al calendarului astral!), căreia îi configurează, într-un fel propriu, articulația teoretică și aplicativă necesară.

Nu ne facem iluzia că noutatea acestei articulații nu va stârni reacții adverse din partea „funcționarilor” „Centrului”, atât de inerti în mentalitatea lor de a minimaliza „Marginea” (deși în istorie adesea inovațiile au provenit din dinamica „Marginii”!) și care uită de actualitatea unor idei sau termeni precum „lectura plurală” a textelor/ faptelor de cultură, necesitatea (democratică) a „alternativelor” sau a „schimbării” proporțional cu raportul mobil între constante și variabile. Știm, totuși, de la Grigore Moisil, pe care-l parafrazăm, că orice idee nouă începe prin a fi absurdă și sfârșește prin a deveni banală – evident, după un timp de reliefare și validare.

Într-o prezentare schematică, volumul la care ne referim are cinci capitole mari, grupate în jurul *Constantelor poetice în „Miorița”* (cap. 3). Mai întâi, o *Schiță pentru o teorie a constantelor* (cap. 1) și un *Sinopsis istoriografic* (cap. 2); mai apoi, *Paradigma textului poetic* (cap. 4) și *Semnificații arhaice în „Miorița”* (cap. 5), urmate de *Note bibliografice* și un *Post-scriptum cuprinzând cele XXIV contrapozitii despre „Miorița”*, publicate de autor în 1983 în românește și traduse acum în alte cinci limbi (franceză, spaniolă, engleză, germană, maghiară).

Fiecare dintre aceste capitole necesită o dezvoltare detaliată, ceea ce nu vom putea realiza, însă, în limitele paginilor de față.

Deosebit de interesant este capitolul preliminar, *Schiță pentru o teorie a constantelor*, în care Ion Filipciuc se dovedește, nu doar un filolog veritabil, ci și un cărturar complex, de profil inter- și transdisciplinar, angajându-se cu autentică apetență în domenii diverse (filosofie, fizică, matematică, cibernetică, teologie, mitologie, semiotică, lingvistică, poetică ș.a.), conexându-le temerar pe dimensiunea „constantei” (dar și a complementării sale: variabilă!) și realizând, deopotrivă cu un construct teoretic, și frapante aplicații (hermeneutice) la creația artistică românească („farcitura” „noroc”, *Povestea lui Harap Alb*, Eminescu, *Miorița*).

Spațiul nu ne permite să rezumăm *Schița pentru o teorie a constantelor*, totuși o vom ilustra prin câteva citate-reper. Astfel, pentru Ion Filipciuc:

• „Constanta este orice element sau grup *ens-*, fiind, *fizic-obiectual* sau *eidetic-imaginar*, sunet, obiect, percepție, senzație, impresie, gând, cuvânt, expresie, imagine, ființă, fenomen, proces, raport, număr – grup destinat, intențional sau non-intențional, a comunica aceeași informație, în circumstanțe variabile în timp, spațiu, modalitate, cauzalitate și relație” (p. 21).

• În dialogul platonician *Timaios*, se face referință la un „întreit întreg” cosmologic-material și imaterial, deopotrivă – „format din constante, variabile și intermediare”. De unde, inerentă, viziunea procesuală finală: „totul este constantă, pentru că nimic nu e...”

constant”.

• „Fundamentul creației este raportul dintre constante și variabile; în afara acestui raport nu există nimic” (Adrian Fochi) (p. 35).

• Întrucât în metodologia filosofiei s-a trecut de la dialectica binară la dialectica pentadică, și „triunghiul semiotic” al cunoașterii și al semnului lingvistic trebuie să fie „deplasat” din cadrul reprezentării plane în acela al reprezentării (contextuale) „în spațiu”, în care dobândește o structură pentadică (a semnului poetic), ce se conjugă cu „modelul pentadic al operei de artă” (Al. Surdu)

• „...Metoda «camelei luminate» sau, în termenii ciberneticii de azi, metoda *black box* operează cu constante – ontice, cosmice, geontice, semiotice, lingvistice, poetice, noematice, onirice – și statutul ei va trebui delimitat doar în cadrul unei discipline noi pe care am îndrăzni să o denumim *constantologie*, adică disciplina care studiază originea, evoluția și funcțiile structurilor alcătuite din constante” (p. 83).

lată, așadar, cadrul obiectiv în care își proiectează Ion Filipciuc cercetarea constantelor din *Miorița* și, prin aceasta, luminarea

structurii, a paradigmelor și semnificațiilor ei, cu observația – tot a autorului – că lectura oricărui text poetic oral, folcloric are trei ipostaze: *in festivo* (ca fiind emis și receptat în contextul ritualic/sacral); *in vivo* (ca emis și remis în context desacralizat); *in vitro* (adică în consemnări scrise, auditive, vizuale etc.)

Inainte de a cerceta cele trei ipostaze în cazul „constantelor poetice” ale *Mioriței*, autorul, într-un *Sinopsis istoriografic*, face un istoric al publicării textelor mioritice, dintre care exemplifică 15, considerate ca semnificative din diverse motive. 15 lucrări selectase și Tudor Bălănescu (*Studiul matematic comparativ ale unor variante ale baladei „Miorița”, în REF, 1973, nr. 2*) și de la analizele și concluziile acestuia pornește Ion Filipciuc, mai întâi, construind și el o structură matricială a motivelor (din primele 15 texte înregistrate în ordine cronologică), pentru ca, mai apoi, să clasifice întregul *corpus mioritic* în 7 tipuri de texte (texte literare, mello-texte, meta-texte, trans-texte, pre-texte, pseudo-texte, simil-texte).

Excursul prin *Corpusul Special Miorița* (pe care-l cunoaște ca nimeni altul!) nu-l conduce pe Ion Filipciuc la un demers comparativ care să justifice selectarea celor patru „constante poetice” constitutive ale *Mioriței*, ci ne prilejuiește prezentarea acestora directă, în subcapitole specifice, destinate, așadar, pentru: „miorița”, „măicuța bătrână”, „a lumii mireasă” și „mândrul ciobănel”.

Analiza fiecăreia dintre aceste constante are, metodologic, planuri „constante” (etimologie, atribuții, referințe, tipologie, semnificații concrete ori dominante, cauzalitate, dar și finalitate), precum și aspecte „variabile” legate de particularitățile funcțional-structurale proprii la nivelul textelor. Capacitatea autorului de a-și pune întrebări și de a căuta răspunsuri – toate în planul unei sincronii perpetue (care ne amintește de Cl. Lévi-Strauss cu structura „foliară” a mitului, în care se „topește” diacronia acestuia) – este cu totul remarcabilă, cu atât mai mult cu cât, de fiecare dată, cercetătorul traversează printre „scylele și caribdele” multiplelor situații concrete (ex. „a lumii mireasă” – „fata de crai” – „fata de maier/maior” – „Sora Soarelui”

ș.a.m.d. cf. „scara mireseilor” din colindele și baladele *Mioriței*, p. 210, sau, ca un alt, complex, exemplu, „elementele stilistice din constanta poetică «mândrul ciobănel»”, p. 245), care mai de care mai frapantă și diferită de altele, implicând tehnici de investigație variate, greu de concertat.

Chiar dacă nu-și propune o organizare demonstrativă cu virtuți științifico-didactice, așa cum au procedat Dim. Caracostea, A. Fochi, M. Eliade, Ion Filipciuc realizează cele mai complete configurări analitice ale „constantelor poetice” de care se ocupă, având chiar apetitul de a utiliza, pentru o mai bună clarificare, și formule grafice/grafuri conjuncte cu „structura pentadică a semnului poetic”. Pe de altă parte, caracterul inedit al multor demersuri și concluzii ale sale se datorează faptului că nu se sfiește să contrazică „autorități” sau idei consacrate (până la osificare) și o face cu nonșalanță (nu o dată, ironică a) celui ce vede lucrurile din unghiul lui personal, cel mai adesea original. Iar acest unghi personal este menit să contribuie hermeneutic la elucidarea aspectelor concrete privind registrele în care se situează curent „constantele poetice”: A – cosmic, B – fantastic, C – uman-pământean și, chiar, D – subpământean (precum „a lumii mireasă”).

Neavând aici posibilitatea de a rezuma configurațiile „constantelor poetice” menționate, încercăm să le sugerăm prin câteva repere:

• Constanta „miorița” cunoaște trei (ipostaze de) semne poetice: „A – *zoologon*; B – *fantasologon* și C – *cosmologon*”, ceea ce implică, în variantele textului, trei mioare: una sănătoasă, bună, blândă; a doua, bolnavă, năzdrăvană... neagră și rea, iar a treia, „lună/lumină”, „cu patru coarne cu pietre nestemate”, luminând noaptea și lumea toată; toate sunt păstrătoare ale unui „semn misterios” („moartea unui om tânăr și nevinovat”), iar între ele are loc, tocmai datorită acestui semn și sens constant, un transfer de semnificație latentă: A → B sau la C, B → C sau la alte semnificații, ca expresie a circulației semnelor și textelor în mediul folcloric.

• „Incompatibilitatea” între „măicuța bătrână” și *Maica Domnului căutându-și Fiul* – ceea ce îi determină autorului orientarea de a crede și a dovedi că actuala constantă poetică își are sorgintea în arhetipul „Ursitoarea Nașterea” – „Torcătoarea” de pe furcă a firului vieții... În ceea ce ne privește, noi considerăm calificarea de „incompatibilitate” ca fiind inadecvată realității folclorice diacronice și chiar exagerată (pentru a face loc celeilalte perspective).

• Ca și „măicuța bătrână”, „a lumii mireasă” este, mai degrabă, o ființă mitologică, ale cărei ipostaze multiple (28, pe „scara mireseilor” din variantele mioritice) o plasează în cele 4 registre (mai sus menționate: A, B, C, D), deși – crede Ion Filipciuc – ar putea fi vorba de forme tabuistice pentru aceeași, unică, ființă: „Sora Soarelui” („și-a Pământului”) – pentru care v. și Mihai Coman;

• Tot așa cum, pentru constanta „măicuța bătrână”, și-a construit întreaga argumentație insistând pe explicația unei singure imagini poetice („Din furcă torcând/ Pe câmpi alergând”), și în cazul constantei „mândrul ciobănel”, I.F. își desfășoară, pornind de la un singur vers („tras printr-un inel”), întreaga analiză și demonstrație etimologică – mitologică (cultul lui Mithra) – etnografică, pentru ca, apoi, explicând „portretul tetracromatic”, să angajeze analogii literare (cu *Povestea lui Harap Alb*) – astrologice (Ursa Mică – Lebăda – Ursa Mare – Săgetătorul – Berbecul – Fecioara, ca traseu inițiativ) – etnografice – lingvistice. „Sub masca (persoana) ciobanului... se ocultează... figura unui tânăr – nelumit, ales, pur, *miles*, militar, soldat, voinic, ortoman – *mistus* într-un cult *misterium* păgân, în care scopul esențial din întreaga ceremonie rămâne hierogamia unui pământean cu divinitatea celestă «mireasa lumii»” (p. 246).

Homo sapiens

Cu alte cuvinte, *Miorița* este un text inițiat, în explorarea căruia, cu cât „coborâm” pe scara timpului, dăm peste firești resorturi arhaice/„păgâne”, dar – credem noi – este important să revenim și „la suprafață”, înțelegând viața diacronică a textului, transformările și rosturile textului prin timp până azi.

De aici, foarte firească, necesitatea de a reliefa paradigma *Mioriței* – ceea ce constituie obiectul de mare interes al tezei/cărții lui Ion Filipciuc, o paradigmă văzută, de asemenea, la nivelul substratului arhaic, pe orizontala corelației ritualului și textului mioritic cu alte manifestări culturale și artistice păstrate până azi în folclorul românesc, ca și în folclorul altor popoare europene.

Secvența preliminară îi oferă autorului prilejul de a pune problemele teoretice prin intermediul unor analize aplicative, în care sancționează (reducând la absurd) pe cercetătorii care, pe linia lui Iorga, consideră eposul românesc ca fiind de sorginte aulic-feudală și nu înțeleg structura și semnificația lui arhaică/arhetipală, rămasă, prin toate transformările istorice, perenă.

În continuare, pentru „paradigma ritualică a *Mioriței*”, Ion Filipciuc conexează, cu argumente proprii, ritualuri (călușul, caloianul), a căror corelare este dintre cele mai neașteptate, dar cărora le găsește un etimon și un sens analog: „... și calo-ianul și călu-șarii (gr. Kalo = frumos – n.n., apud I.F.) sunt rituri închinat unei divinități a frumuseții... «frumoasa frumoaselor»” (p. 262); dar această propoziție extrasă de noi este „seacă” față cu frumoasele argumente ale poetului-cercetător Ion Filipciuc, care denotă o intuiție poetico-simbolică demnă de vremea arhaică naturală a poeziei (apud Vico).

Drumul lui Făt-Frumos prin constelațiile cerului reprezintă ipoteza astrologică pe care Ion Filipciuc o prezentase încă în anul 1986 (în prefața lui la G. Coșbuc: *Elementele literaturii populare*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia), ca o explicație a basmului *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*, basm care nu este „o simplă fantezie folclorică”, ci chiar „o lecție de astronomie folclorică, bine știută cândva de poporul român” (p. 264).

Cea mai frapantă contribuție a lui Ion Filipciuc la cercetarea *Mioriței* și a folclorului românesc în întregime este *Paradigma colindelor și baladelor românești*; această paradigmă, pornind de la corelația arhaică habituală a omului cu cosmosul, poate nicidecum nu era mai evidentă ca în perioada solstițiului de iarnă, a complexului de rituri din cele 12 zile și nopți dintre Crăciun și Bobotează consacrate în esență Soarelui („Invictus”) și renovării timpului/vieții. Din colindele acestui interval desprinde autorul cca 30 de semne poetice (verbale, gestuale, muzicale) aparținând de un limbaj ritualic specific acestui „moment sacru din relația om-cosmos, în simbolurile căruia se poate întrezări sistemul celor 12 semne zodiacale venerate sau înfruntate de comunitatea umană la hotarul dintre Anul Vechi și Anul Nou” (p. 273). Printre exemplele semnificative în acest sens selectăm (v. pp. 266-270):

4. „De Crăciun sau între Crăciun și Bobotează vorbesc animalele, fără a se preciza care anume animale – domestice din gospodărie, sălbatice din pădure, din icoane, din configurația constelațiilor de pe bolta cerească sau din poveștile rostite de oameni.”

...18. „Între textele și subiectele ce se rostesc drept colindă, în perioada sărbătorilor de iarnă, câteva sunt cântate și în alte momente ale anului ca balade (*Miorița*, *Dobrișan*, *Mircea Ciobănașul*, *Soarele și luna*, *Scorpii*, *Șarpele*, *Meșterul Manole*, *Vidrosul*, *Antofița a lu' Vioară*), ceea ce impune unei singure structuri literar-poetice o dublă funcțiune paradigmatică.”

...22. „Personajul principal – dacă nu și singular –, flăcău sau fată, din textul colindelor înfruntă în mod constant un animal (bou, bou sur, bour, bohor, buhurel, berbec, cerb, leu, pește, șarpe, scorpie, galbenă păioară, dulf de mare, pui de iudă sau iudiță), ce se dovedește mai slab decât ființa umană și sfârșește recunoscându-se învins ori cerând ca din carnea, sângele, oasele, unghiile sau coarnele sale, tânărul victorios să-și ospăteze nuntașii sau să-și ridice casa, ceea ce implică înțelesul unei jertfe animale pentru întemeierea familiei, a casei tinerilor

căsătorii.”

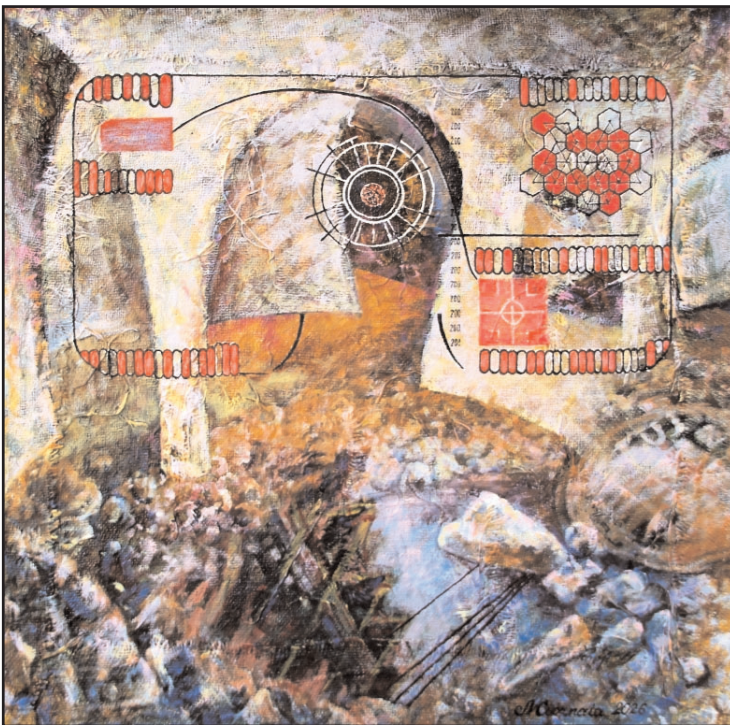
... 24. „Mai toate animalele înfruntate de eroul sau eroina colindei mărturisesc a fi de pe alt tărâm și se comportă impropriu condiției lor zoologice: bourul *înoată* printr-o mare învolburată, prin apele Jiului sau ale Oltului; cerbul *înoată* asemeni unei jivine acvatice; peștele *sare în grădina* unei fete și-i strică straturile de flori; luda vine către vânători, *scăpărând foc*, deși este înfățișat ca trăitor în apele Dunării; leul *doarme* sub un spin înflorit în munte, iar galbena păioară *măsoară cerul cu cumpătul* (cumpăna, balanța).”

25. „Cele mai multe dintre animalele înfruntate sau pe cale de a fi învinse și omorâte de erou atrag atenția adversarului învingător că ele nu sunt *fiara cerului*, *fiara codrului* sau *fiara câmpului*, ci un om sau o ființă divină (de obicei Sf. Marie, Sf. Ion) metamorfozate în cerb, într-un animal ne-fiară a cerului...”

Pentru ultima situație, este de exemplificat și cu un fragment dintr-un colind mioritic, în care ciobanul venit a fi sacrificat, se apără:

– Ho, ho, ho, nu mă-mpușca,
Că nu-s hiara cerului,
Ci-s vătavu' oilor!

Corespondența semnelor poetice (terestre) cu „semnele” constelațiilor zodiacale pe care primele le încifrează/ocultează l-a făcut pe Ion Filipciuc să meargă mai departe, încercând

să identifice întregul sistem de (12) corespondențe în textele colindelor și baladelor românești, adică ale speciilor folclorice în care se concretizează și textul *Mioriței*. Rezultatul demersului său poate fi rezumat în următoarele paralelisme:

1. *Zodia Berbecului* – *Miorița* (colinde, balade)
2. *Zodia Taurului* – colindul dedicat „bourului”/ „bohor”, „buhurel”... amenințat că va fi vânat (în terminologia curentă, „colind de fată logodită” – n.n.)
3. *Zodia Gemenilor* – baladele despre Mircea Ciobanul sau Dobrișan
4. *Zodia Racului* – balada Soarelui și Lunii (în care Luna, agresată de fratele său Soarele, scapă de incest aruncându-se în apă: „Decât soție fratelui/ Mai bin' cina racului”)
5. *Zodia Leului* – colindul cu leul vânat de voinic
6. *Zodia Fecioarei* – colindul (și balada) cu „fata de maier/maior”, „Soaria Soarelui” (din *Miorița*), Sora Soarelui (din balada *Soarele și Luna*), fata de crai (din *Povestea lui Harap Alb*, *Miorița* ș.a.)
7. *Zodia Cumpenei (Libra, Balanța)* – colindul cu Galbena Păioară care măsoară „Pământul cu umbletul/ și cerul cu cumpătul” și pe care „Ion bun voinic” nu trebuie s-o săgeteze
8. *Zodia Scorpiei* – balada Șarpelui, dar și basmul *Tinerete fără bătrânețe*...
9. *Zodia Săgetătorului* – colindele cu tânărul vânător arcaș pornit să săgeteze un cerb, o ciută
10. *Zodia Țapului (Capricornului)* – „foarte discret figurată în textele noastre folclorice”, fie datorită contextului solstițial de iarnă, fie datorită aceluia ținând de „statutul de tabu al Țapului zodiacal sau chipul diavolesc pe care acest animal domestic l-a dobândit în creștinism” (datorită faptului că era un

simbol păgân venerat de grecii antici). În locul lui, ofranda obștii s-a închinat unei „fiare cerești” apropiate pe firmament, *Lebăda* (Lebejoarele)

11. *Zodia Vărsătorului* – „nu ni s-a dezvăluit încă în nici unul dintre textele colindelor, basmelor și basmelor românești, cu excepția poveștii despre *Tinerete fără bătrânețe*...”, în care Făt-Frumos, născut în această zodie, este menit suferinței...

12. *Zodia Peștilor* – colindele cu vidra, balada cu Vidrosul sau Antofița a lu' Vioară.

Chiar dacă în această schemă lipsesc practic corespondențele în cazul a două zodii (10, 11), se poate presupune că „tabloul” de mai sus va fi completat mai târziu, tot astfel cum, în vremea lui Eratostene, din cele 12 zodii erau identificate doar 11, cea mai nouă (și ultima) – *Zodia Libra* – fiind configurată ulterior. Relevanța acestui sistem de corespondențe îl face pe Ion Filipciuc ca, apreciind drept neavenit actualul inventar al speciilor și subspeciilor din folclorul românesc, să conchidă: „sistemul paradigmatic al celor 12 colinde și balade românești nu poate fi restrâns (încercuit) doar la textele ce prezintă imaginile literar-poetice ale celor 12 semne zodiacale...”, ceea ce înseamnă că autorul, aflând cele patru constante poetice mioritice în colinde și balade, preconizează extinderea cercetării.

Astfel, se înțelege că „în punctul său de pornire, un text folcloric precum *Miorița* a fost cândva cea dintâi cântare închinată *calendei* și *fiarei cerului* din *Zodia Berbecului*, cu prilejul fast al echinocțiului de primăvară” (p. 299), în vremea când Anul Nou se serba la început de primăvară.

Ajunși în acest moment al demonstrației, nu ne putem opri de a nu remarca faptul că perspectiva astrologică inițiată de Ion Filipciuc, pentru a fi o „revoluție copernicană” în etnologia noastră, care să ne deplaseze percepția de la „ale pământului” către „ale cerului” și ale „cifruului” poeziei, are nevoie de o mai consistentă susținere teoretică. Autorul ei pare a ignora necesitatea acestei susțineri, pentru care aduce în continuare... fapte concrete.

Mai întâi, în *Paradigma cultural-europeană*, I.F. relevă conexiuni ale constantelor poetice mioritice cu folclorul francez, cel polonez, sârb, bulgar, albanez și grec – sensul comun căutat (și identificat!) de autor vizând hierogamia eroului pământean cu o ființă feminină de excepție, din planul imaginar terestru (fata sălbatică, amazoană) ori celest.

Nivelul arhaic la care își situează Ion Filipciuc cercetarea comparativă este cel la care ajunge, cu destulă ușurință, și în ultimul capitol, traversând prin ipostazele *in vitro* și *in vivo* ale semnului poetic mioritic, pentru ca, aici (*in festivo*), să identifice un al treilea tip de metafore (alături de cele plasticizante și revelatorii – cf. L. Blaga): *metaforele ocultante*, „cheia” misterelor.

Reperetele teoretice apar, dar într-o modalitate proprie lui Ion Filipciuc, care, pentru *Semnificațiile arhaice ale „Mioriței”* antrenează referințe de natură epistemologică, teologică, psihanalitică (Jung), dar mai ales de resortul istoriei religiilor; el urmărește îndeaproape succesiunea structural-culturală și istorică a celor „trei culte religioase practicate de geto-daci, daco-romani și romani în decursul a cel puțin două milenii și jumătate”, între care identifică analogii consecutive și semnificative. Înscrise într-un tablou sinoptic cu perspectivă diacronică, dintre aceste analogii reținem, oarecum concludiv, pe aceea care a constituit obsesia ori liantul întregii lucrări: „...în toate cele trei culte, în deosebire de Divinitatea Supremă sau cea având funcție civilizatoare, doar Divinitatea dragostei și fecundității nu a fost îndepărtată dintr-un panteon sau altul pentru că atributele semnificative și funcțiile ei ritualice s-au suprapus în mare măsură peste atributele și funcțiile divinității corespunzătoare din noul cult religios; mai mult, vom risca întrebarea dacă nu cumva în toate aceste culte religioase există o *mireasă a lumii* identică sau asemănătoare în funcția ei culturală cu femeia ireală din vechea concepție indiană a inițierii bărbatului în dragoste, înțelepciune și moarte, pentru că aceste trei taine sunt înmănunchate poetic și în capodopera literaturii românești” (p. 344).

De la turnul de fildeș la economia atenției

Mariana NICOLAE

Am început să lucrez la acest articol de ceva timp fără să-mi treacă prin minte că voi avea un subiect tragic, care îmi va ilustra într-un mod absolut nedorit o parte dintre ideile din acest text: cazul lui Jason Arday, fost profesor de sociologia educației de la Universitatea din Cambridge. Povestea lui este relevantă pentru subiectul acestui articol din multe puncte de vedere, dar voi sublinia doar două acum.

În primul rând, efectul pe care-l au organizațiile, în acest caz universitățile, asupra persoanelor individuale pe care le storc până la ultima picătură de energie și creativitate, în cazul lui Arday – de viață, pentru propriile lor interese mai mult sau mai puțin transparente. Și, în al doilea rând, efectul linșajului mediatic la care sunt supuși cei care ajung, din varii motive, în atenția presei.

Cazul lui Jason Arday ilustrează dramatic ambele mecanisme. Numit în 2023, la 37 de ani, cel mai tânăr profesor de culoare din istoria Cambridge, Arday a fost transformat rapid într-un simbol al succesului universitar și al politicilor de diversitate. Aceeași celebritate instituțională l-a făcut însă extrem de vulnerabil atunci când au apărut acuzații de plagiat și întrebări privind unele elemente ale biografiei sale. Deși Arday a negat plagiatul, iar o investigație anterioară a Universității John Moores din Liverpool îl exonerase de această acuzație, Universitatea Cambridge a deschis o nouă anchetă, iar el a demisionat în august 2026. Ceea ce ar fi trebuit să rămână o investigație academică riguroasă s-a transformat într-o expunere publică intensă, în care verificarea legitimă a faptelor s-a amestecat cu atacuri personale, comentarii rasiste și o dispută ideologică privind politicile de diversitate. Arday a murit la 41 de ani, la câteva zile după demisie. Familia sa a vorbit despre ani de abuz și hărțuire deveniți, în cele din urmă, prea copleșitori pentru o persoană cu o istorie de fragilitate psihică. Cazul obligă astfel la o întrebare incomodă: câtă responsabilitate au instituțiile și presa pentru oamenii pe care mai întâi îi transformă în simboluri, iar apoi îi expun fără apărare?

Nu vreau să scriu aici prea mult despre Jason Arday, mai ales că este un caz extrem de recent. Spiritele sunt foarte înfierbântate, chiar în România. Dar, iată, într-un mod absolut nedorit, cazul lui este, cel puțin deocamdată, din datele publice care există în mare abundență, emblematic pentru cele două perspective pe care le-am subliniat mai sus.

Explic în continuare. Universitatea beneficiază inițial de o biografie excepțională: profesor universitar foarte tânăr (37 de ani), provenit dintr-un mediu sărac, o persoană neurodivergentă (mut până la 11 ani și analfabet până la 18, a suferit, conform

propriului CV, de autism, epilepsie, sindromul blocării intern, cancer testicular și o tumoră cerebrală [1]). În ciuda acestor handicapuri, Arday devine simbol al mobilității sociale și al diversității, fiind folosit drept capital reputațional instituțional. Dar, când lucrurile devin neplăcute, el ajunge să suporte aproape singur costul reputațional.

Mă întorc însă la povestea mea inițială anunțată din titlu despre universitate și modalitățile în care instituția respectivă este percepută de societatea de azi.

Turnul de fildeș este o imagine aproape mitică a universității tradiționale și în multe zone ea continuă să fie folosită.

Cercetătorul era văzut ca un intelectual retras din agitația lumii, preocupat de căutarea adevărului, fără presiunea rezultatelor imediate. Publica atunci când considera că are ceva important de spus, iar valoarea unei idei era măsurată mai degrabă prin profunzimea ei decât prin viteza cu care apărea într-o revistă, indicatori care au intrat în scenă destul de târziu. Astăzi, această imagine pare să aparțină unei alte epoci.

Universitatea contemporană funcționează într-un mediu concurențial în care expresia *publish or perish* („publici sau mori”) a devenit mai mult decât o metaforă: este regula nescrisă a supraviețuirii academice. În plus, universitățile au fost încurajate să devină antreprenoriale, cu alte cuvinte, să genereze profit. Altfel spus, să se comporte ca niște corporații. Este interesant de subliniat schimbarea metaforelor asociate universității de-a lungul timpului. Timp de secole, universitatea era descrisă prin imagini ale *retragerii*: *turnul de fildeș*, *biblioteca*, *cabinetul savantului*. Astăzi, metaforele sunt aproape exclusiv economice sau competiționale: *piață*, *ecosistem*, *branding*, *impact*, *vizibilitate*, *performanță*, *ranking*, *exzellență*. Limbajul însuși ne spune povestea transformării instituției.

Transformarea nu s-a produs peste noapte. Ea este rezultatul mai multor procese convergente: globalizarea cercetării, internaționalizarea universităților, dezvoltarea bazelor de date bibliometrice, apariția clasamentelor universitare și, în ultimele două

decenii, digitalizarea completă a comunicării științifice. Cercetarea nu mai este evaluată doar prin contribuția sa intelectuală, ci și prin vizibilitatea pe care o obține într-o piață globală a atenției.

În volumul citat la Referințe [2], lingvistul britanic Ken Hyland propune una dintre cele mai sugestive interpretări ale acestei schimbări. El subliniază că publicarea cercetării universitare nu mai înseamnă doar producerea și diseminarea cunoașterii. Publicarea a devenit parte a unei adevărate economii a atenției. Cercetătorii nu mai concurează doar pentru adevăr, relativizat și el până la următoarea etapă a cercetării, când va fi validat sau nu, ci și pentru atenția unei comunități globale suprasaturate de informație.

În fiecare an apar milioane de articole științifice. Nicio comunitate academică nu le poate citi integral. În aceste condiții, atenția devine o resursă rară. A publica doar nu mai este suficient. Iar publicatul în limba maternă este anatema. Sigur că e vorba de cei a căror limbă maternă este engleza în variantele ei, britanică, americană sau australiană. Articolul trebuie observat, citit, dar mai ales citat și integrat în conversația internațională. Vizibilitatea începe astfel să funcționeze aproape ca o monedă academică și doar cei care nu sunt în sistem nu știu că adesea citările se fac pe bază de reciprocitate.

Hyland observă că această competiție modifică inclusiv felul în care sunt scrise articolele. Titlurile devin mai atractive, rezumatele mai persuasive, iar autorii sunt obligați să explice și să sublinieze constant de ce cercetarea lor merită timpul limitat al cititorului. Chiar și limbajul cercetării universitare, în mod tradițional sobru și impersonal, începe să împrumute tehnici retorice din comunicarea publică. Nu este vorba despre abandonarea rigorii științifice, ci despre adaptarea la o lume în care fiecare articol concurează cu alte zeci de mii pentru câteva minute de atenție.

Acest fenomen este amplificat de mecanismele de evaluare instituțională. În multe sisteme universitare, promovările, granturile, salariile și prestigiul instituțional depind într-o măsură covârșitoare de publicațiile din reviste indexate în baze de date precum Web of Science sau Scopus. Numărul citărilor, indicele Hirsch și factorul de impact au devenit indicatori aproape la fel de importanți precum conținutul cercetării.

Firește, această evoluție a avut și efecte benefice. Standardele metodologice au crescut, evaluarea colegială a devenit mai riguroasă, iar cercetarea circula astăzi incomparabil mai rapid decât în urmă cu câteva decenii. Colaborările internaționale sunt mai numeroase, iar accesul la literatura de specialitate este infinit mai ușor decât în epoca revistelor tipărite.

Nu credem a fi reușit să rezumăm îndestul de sugestiv monumentală lucrare semnată de Ion Filipciuc, care conține idei și sugestii nu doar pentru o teză de doctorat, ci pentru mai multe deopotrivă. Ea are, întâi, meritul că există, că s-a putut publica și pune, astfel, la îndemâna celor interesați. În al doilea rând, această lucrare – împreună cu antologia precedentă *Miorița străbate lumea (sau 123 de traduceri ale colindei și baladei...)*, Câmpulung-Bucovina, 2001 – îi profilează autorului o imagine nouă, îmbogățită cu toate virtuțile de cercetător pasionat și creativ, acum dovedite cu asupra de măsură, situându-l în descendența exegeților *Mioriței* (D. Caracostea, A. Fochi, M. Eliade ș.a.).

Desigur, nu este ușor de acceptat viziunea astrologică a lui Ion Filipciuc în legătură cu folclorul românesc. Inițiată în planul universal al etnologiei de către Fr. Cummont și, succesiv, de J.G. Frazer – care lega principalele rituri vegetaționale, dar, mai ales, pe cele solare, de corelația arhaică (geocentrică!) a pământului cu soarele și celelalte astre –, perspectiva (de explicare a magiei primitive) n-a mai fost continuată de către antropologii și etnologii de formație predominant sociologică, după cum nici ezoterismul adepților Tradiției Primordiale (R. Guénon ș.c.l.) nu a câștigat teren în fața cercetătorilor de pe terenul palpabil al experienței concrete, la fața locului (nu *illo tempore*!). Astfel că, atunci când Victor Kernbach, Ion Filipciuc ș.a. au început să-și lanseze ipotezele „astrale” – între altele, aceea a lui Ion Filipciuc privind pe Făt-Frumos drept călător interstelar (Eminescu își va fi spunând și ne va fi spunând *Povestea magului călător în stele*!) –, nu au lipsit

„punerile la punct” teoretice din partea corifeilor etnologiei românești (A. Fochi, mai întâi).

Noi, adoptând „lectura plurală”, „deschisă”, a oricărui text (și a *Mioriței*, cu atât mai mult), îi dăm și lui Ion Filipciuc dreptatea lui. În acest sens, amintim poziția principală a lui Paul Ricoeur, care considera că „sensul unui text este și sensul lecturii acestui text” și că, astfel, „acest text face parte din acest sens” (1). Pe această bază, Ștefania Mincu apreciază – și suntem de acord și noi – că *Miorița* nu este doar un text „al sentimentului religios” românesc, ci chiar un „text religios” (2), de vreme ce este posibilă o asemenea lectură. *Mutatis mutandis*, *Miorița* este și un text... astrologic, de vreme ce Ion Filipciuc ne-a demonstrat că este posibilă o asemenea lectură...

Cartea lui ne pune pe gânduri, întorcându-ne către gânditorul etern de la Hamangia...

(Apud Ioan St. Lazăr, *Călătorie de recunoaștere. Studii de etnologie, folclor și artă populară*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Patrimoniu, 2003, p. 147-164.)

Note bibliografice

1. Paul Ricoeur – apud Ștefania Mincu, *Miorița – o hermeneutică ontologică*, Constanța, Ed. Pontica, 2002, p. 405.
2. Vezi disocierile, în acest sens, apud Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997.

Homo sapiens

Totuși, succesul acestui model produce și efecte secundare. Presiunea permanentă de a publica poate favoriza fragmentarea cercetării în articole din ce în ce mai mici, preferința pentru teme „la modă”, evitarea proiectelor riscante și chiar apariția unor practici discutabile, precum revistele prădătoare sau inflația coautoratului. În unele domenii se vorbește deja despre o adevărată industrie a publicării academice, în care cercetătorii petrec tot mai mult timp scriind aplicații de grant și răspunzând evaluatorilor și tot mai puțin timp gândind.

Pentru cercetătorii din Europa Centrală și de Est, inclusiv din România, competiția este și mai dificilă. Ei au fost împinși într-un sistem construit istoric în jurul unor universități cu resurse uriașe, infrastructură de cercetare solidă și rețele internaționale dezvoltate de-a lungul deceniilor.

Unul dintre subiectele sensibile discutate tot mai frecvent în sociologia științei este rolul afilierii instituționale. În principiu, procesul de „evaluare colegială/peer review” este anonim și exclusiv bazat pe calitatea articolului. În practică însă, afilierea contează adesea indirect. Cercetătorii proveniți din universități cu reputație mondială beneficiază de avantaje greu de cuantificat: participă la conferințe importante, colaborează cu autori consacrați, sunt integrați în rețele academice influente și cunosc mai bine așteptările editoriale ale revistelor de prestigiu. Nu este neapărat vorba despre favoritism explicit, ci despre ceea ce sociologul Robert K. Merton [3] numea încă din anii 1960 „efectul Matei”: celor care au deja prestigiu li se acordă mai ușor și mai multă recunoaștere.

De cealaltă parte, afilierea la o universitate puțin cunoscută poate deveni un handicap invizibil. Cercetătorul trebuie să demonstreze nu doar că ideea sa este bună, ci și că aparține unei comunități capabile să producă cercetare competitivă. În plus, lipsa accesului la granturi consistente, la baze de date costisitoare, la servicii profesionale de editare în limba engleză sau la colaborări internaționale reduce șansele de succes încă dinaintea trimerii manuscrisului.

Aceste dificultăți sunt resimțite și de mulți cercetători români. România dispune de numeroși specialiști valoroși, iar unele grupuri de cercetare publică la nivel internațional competitiv. Totuși, sistemul în ansamblu suferă de subfinanțare cronică, de instabilitate instituțională și de investiții insuficiente în cercetare. Resursele pentru participarea la conferințe, pentru proiecte internaționale sau pentru servicii profesionale de redactare academică sunt adesea limitate. În plus, mulți universitari împart timpul între norme didactice încărcate, activități administrative și obligații birocratice, ceea ce reduce timpul disponibil pentru cercetare.

Vreau să povestesc aici două întâmplări despre publicarea rezultatelor cercetării în reviste cu factor de impact mare, întâmplări care ilustrează cele de mai sus. În ambele am fost implicată direct. Prima se referă la un articol pe care l-am scris în 2013, împreună cu alte două colege, și s-a bazat pe o cercetare empirică importantă, finanțată printr-un proiect POSDRU. Am muncit foarte mult și, credeam noi, foarte bine, dar articolul a fost respins. Sigur, cu argumente solide și, mai ales, cu sfaturi. Colega mea care și-a făcut un doctorat în SUA, adică avea o înțelegere a culturii internaționale de cercetare, a remarcat: „Au dreptate în tot ce au spus. Ce m-a supărat cel mai mult din toată povestea a fost că mi-am dat seama din nou de condițiile în care muncim noi aici. Într-o universitate normală din vest, dacă aș fi stat o lună în bibliotecă aș fi rezolvat problema sau, cel puțin, aș fi știut dacă e rezolvabilă sau nu. Noi trebuie să găsim printre picături eventualele articole relevante.”

A doua întâmplare a avut loc în timpul unei vizite făcute cu decanul facultății la o universitate prestigioasă din Scoția. Printre altele, ne-am întâlnit cu un profesor care ne vizitase în România și a avut amabilitatea de a se revanșa. Profesorul respectiv este o somitate în domeniu, economie internațională, așa că l-am întrebat dacă n-ar fi interesat de a

colabora cu noi la scrierea unui articol. „Sigur, cu mare plăcere, ne-a răspuns. Dar cel puțin unul dintre voi doi trebuie să stea vreo 5-6 luni aici pentru a merge la bibliotecă și a face o trecere în revistă a literaturii de specialitate pe domeniul strict pe care-l propuneți spre cercetare. Presupun că aveți finanțarea respectivă.”

Există și o dimensiune lingvistică. Engleza a devenit limba aproape universală a publicării academice. Pentru cercetătorii nativi, acest lucru reprezintă un avantaj firesc. Pentru cei care scriu într-o altă limbă decât engleza, fiecare articol presupune un efort suplimentar, inclusiv costuri de editare. Nu este vorba doar despre corectitudine gramaticală, ci despre stăpânirea convențiilor retorice ale discursului academic anglo-saxon, despre modul în care sunt formulate argumentele, despre echilibrul dintre prudență și afirmare sau despre felul în care autorul își construiește credibilitatea în raport cu literatura existentă. Tocmai aceste aspecte au constituit, de altfel, unul dintre principalele domenii de cercetare ale lui Hyland de-a lungul întregii sale cariere și pe care le-a discutat în cartea de la Referințe [4]. Este interesant că doar în aproximativ 15 ani un analist de talia lui Hyland trece de la

publicațiile cercetării universitare văzute ca producție științifică și construire a cunoașterii la necesitatea de a capta atenția și a o menține, adică la nevoia unui marketing al cercetării universitare.

În aceste condiții, sloganul „publici sau mori” capătă sensuri diferite. Pentru cercetătorul aflat într-o universitate de elită, el înseamnă menținerea unui ritm foarte ridicat de performanță. Pentru cercetătorul dintr-o universitate periferică poate însemna, în schimb, lupta de a intra într-o conversație academică globală în care regulile sunt deja stabilite de alții.

Vechiul turn de fildeș a rămas o metaforă pe care nici chiar universitarii mai în vârstă n-o mai recunosc deseori. Trăim într-o lume complexă în care universitatea contemporană nu poate ignora responsabilitatea publică și nici nevoia de evaluare. Scandalul din jurul lui Jason Arday este parte a acestei nevoi publice pentru transparență totală. Dar nici transformarea cercetării într-o competiție exclusiv cantitativă nu pare o soluție durabilă pe termen lung. O comunitate științifică sănătoasă are nevoie atât de excelență măsurabilă, cât și de timp pentru reflecție, de proiecte cu miză pe termen lung și de cercetări care nu produc imediat sute de citări.

Dezvoltarea istorică a universităților merită o clipă de atenție pentru a ne lumina starea prezentă. De la Evul Mediu la Renaștere, Reformă, Iluminism și alte perioade revoluționare, universitățile s-au transformat, s-au înmulțit, ajungând la ceea ce numim astăzi universități moderne de cercetare. Dezvoltarea lor nu a fost un proces liniar, pentru că și locurile în care au apărut au fost diferite, ca și culturile locale care le-au permis să se dezvolte sau le-au făcut viața mai dificilă.

Dincolo de aceste diferențe de suprafață, unul din aspectele esențiale caracterizând universitatea a fost și a rămas, chiar dacă doar în teorie, *libertatea*

academică sau, cu un termen mai modern, dar și mai larg, *autonomia universitară*. Libertatea academică este un atribut esențial al misiunii unei universități și reprezintă convingerea că membrii unei comunități academice, atât profesori, cât și studenți, au dreptul să predea/învețe și să-și comunice ideile liber, fără să se teamă de repercusiuni, discriminări, pierderea slujbei sau orice fel de alte presiuni făcute asupra lor. Nu este cazul să vă dau aici exemple care să demonstreze că acest lucru nu se mai întâmplă. Dacă-i întrebați pe Gemini sau ChatGPT sau pe orice alt interlocutor similar care este situația libertății academice în 2026, veți primi variante ale următorului răspuns: deși libertatea academică este în continuare recunoscută ca un drept fundamental, astăzi ea se confruntă cu o diminuare clară a rolului ei la nivel global. Deși rămâne protejată legal și este respectată în multe societăți democratice, observatorii internaționali și organizațiile pentru drepturile omului raportează presiuni tot mai mari din partea interferențelor politice, a restricțiilor legislative și a schimbării finanțării instituționale. O mare parte a războaielor culturale și ale politicilor „woke” se desfășoară pe sau în jurul campusurilor universitare.

Schematizând puternic și privind doar spre spațiul european și cel nord american, deși cea mai veche universitate din lume nu se află în acest spațiu, discutăm în fugă despre universitatea humboldtiană, care a servit ca piatră de temelie pentru dezvoltarea Germaniei din punctul de vedere al științei și cercetării și este considerată ca prototip pentru universitatea de cercetare modernă. Începând cu Universitatea din Berlin, fondată în 1810, universitatea humboldtiană a devenit model pentru restul Europei și a contribuit la organizarea universităților de cercetare din SUA, fiind întruchiparea „ideii” de universitate până la explozia învățământului superior masificat din a doua jumătate a secolului XX. Realitatea instituțională însă a fost destul de diferită de modelul humboldtian care i se atribuie savantului și omului politic prusac în mod generic. Încă de acum două decenii, Ash [5] deconstruiește narațiunile istorice din jurul „modelului humboldtian” de învățământ superior și analizează modul în care acest model influențează politicile universitare europene și americane moderne. Oricum ne aflăm în fața unor tensiuni care există astăzi între ideea mitică „humboldtiană” și realitatea învățământului superior de azi, tensiuni care au început să fie evidente începând cu anii '60 ai secolului trecut, deși au existat și mai devreme în sistem.

Poate că adevărata provocare a următorilor ani nu este alegerea metaforei potrivite între turnul de fildeș și economia atenției, ci găsirea unui echilibru între ele. Universitatea trebuie să rămână conectată la lumea în care trăiește, fără a deveni captivă logicii vizibilității permanente. Iar evaluarea cercetării ar trebui să continue să răsplătească nu doar ceea ce atrage atenția, ci și ceea ce rezistă în timp. Pentru că, în cele din urmă, valoarea unei idei nu este dată doar de numărul citărilor pe care le acumulează într-un deceniu, ci și de capacitatea ei de a schimba felul în care înțelegem lumea.

Referințe

- [1] <https://www.theatlantic.com/culture/2026/08/jason-arday-cambridge-professor-death/688304/>
- [2] Ken Hyland, 2023, *Academic publishing and the attention economy*, *Journal of English for Academic Purposes*, Volume 64, <https://www.science-direct.com/science/article/pii/S1475158523000395>
- [3] Robert K. Merton, 1968, *The Matthew Effect in Science*, <https://garfield.library.upenn.edu/merton/matthew1.pdf>
- [4] Ken Hyland, 2015, *Academic publishing: issues and challenges in the production of knowledge*, Oxford University Press.
- [5] Mitchell G. Ash, 2006, *Bachelor of What, Master of Whom? The Humboldt Myth and Historical Transformations of Higher Education in German-Speaking Europe and the US*, *European Journal of Education*, 41(2), 245-267.

Mănăstirea rupestră Cetățuia-Negru Vodă

Maria-Camelia MANEA

Departe de zgomotul marilor citadele industriale, pe un plai stâncos, la altitudinea de 881 de metri, se află tărâmul vegheat de „cei ce umblă prin nori”, cum au fost numiți de Strabon – călugării, aceia care au părăsit lumea plină de tentații, dincolo de toate zbatările și tumultul ei pământesc, pentru o viață aspră în schimnicie, mai aproape de cer. Schitul Cetățuia – Negru Vodă, așa cum a rămas cunoscut în conștiința localnicilor și pelerinilor, este situat la 22 de kilometri de Câmpulung Muscel, pe malul stâng al Dâmboviței, între Valea lui Coman și Valea Chiliilor (iată ce denumire grăitoare!), undeva, la limita dintre satele Cetățeni și Cotenești, pe un ancestral drum de căraușie ce unea două capitale istorice ale Țării Românești – Câmpulung și Târgoviște. Valea stâncoasă a pârâului Cetățuia este plină de peșteri, unele săpate de sihaștrii locului, altele create natural.

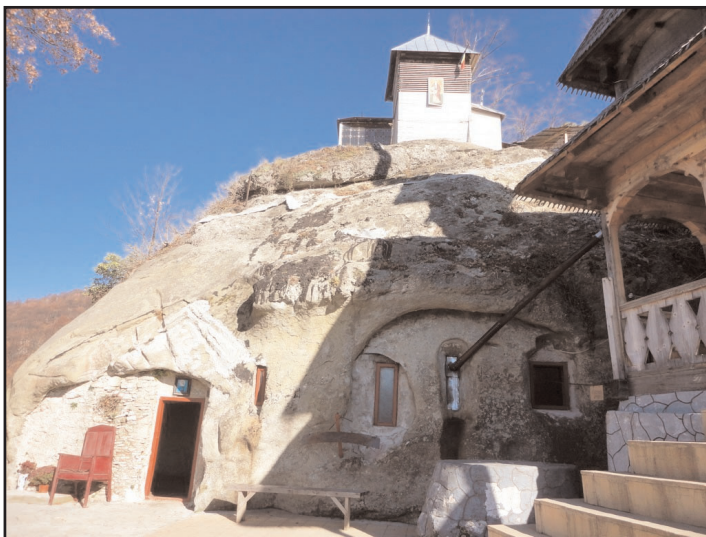
Loc de o frumusețe rară, ferit încă de indiscrețiile lumii moderne, retras și binecuvântat, cu adevărat, acest pământ este făurit parcă pentru un altfel de început de lume, aruncat dincolo de secularele păduri, printre steni de stâncă. Schitul, cu altarul său vechi, rupestru, săpat într-o peșteră multimilenară, alături de biserica nouă de lemn, crucea lui Negru Vodă și chiliile ieromonahilor constituie, de fapt, efigia peste timp a unui străvechi sanctuar dacic, din secolul al V-lea înaintea erei noastre. Farmecul său de neegalat, vechimea și legendele de care este împresurat îl plasează în domeniul miticului și fabulosului istoric, dar și în sfera locurilor pline de enigme încă neelucidate, care își așteaptă, răbdătoare, dezlegarea... Se spune că însuși Zamolxis venea aici pentru ceremonii și jertfe rituale, în prezența marilor preoți, locul fiind conectat la inexplicabile energii telurice și linii de confluență magnetică, benefice, în sine, pentru marile slujbe inițiatice sau de consacrare. Schitul Cetățuia-Negru Vodă este unul dintre cele trei așezăminte monahale rupestre din zona muscelană a județului Argeș, care, alături de Mănăstirile Nămăiești și Corbii de Piatră formează un ansamblu de trei biserici rupestre unice – asemănate fie cu complexul sacru de la Capadocia (Turcia), fie cu mănăstirile de la Meteora (Grecia) – un veritabil triumf încărcat de sacralitate.

Consultând pagina de la www.crestinortodox.ro aflăm că tradiția locală păstrează amintirea îndepărtată conform căreia, pe stâncă înaltă, între râul Dâmbovița, cu apele-i tumultuoase, și pârâul Cetățuia, a existat demult și o cetate cu ziduri de rezistență, durate încă de pe vremea ocupației romane. După retragerea aureliană, aceasta a rămas un avanpost rezistent în calea năvălirilor succesive. Așa se face că legendarul Negru Vodă – Întemeietorul a venit aici de peste munte, din Țara Făgărașului, refugiindu-se din calea cotropirii tătare, în secolul al XIII-lea. Tradiția mai spune că își avea chiar și o peșteră de taină, unde își adăpostea tezaurul, ori de câte ori au amenințat năvălirile din partea tătarilor, turcilor, chiar și mongolilor. De aceea, până astăzi, peștera a rămas cunoscută sub numele de „Peștera lui Negru Vodă”.

De la cetatea istorică și-ar fi căpătat numele atât munticelul, cât și sâtcuțul din apropiere – Cetățuia. Fascinat de frumusețea locului, cât și de asemănarea sa cu sanctuarele mănăstirești de la Meteora, din Grecia, scriitorul Mihai Rădulescu (1936–2009) a introdus în conștiința colectivă supra-numele de „Meteora României”, iar bine-cunoscutul povestitor și culegător de basme, povești și snoave populare Petre Ispirescu găsea de cuviință să grăiască astfel despre Cetățuia: „te simți mai aproape de Dumnezeu. Un fel de teamă neînțeleasă ți se strecoară în inimă, rămâi uimit de atâta mărire și pari că ești pe altă lume.”

Călătoria în sine este epopeică. Ochiul neavizat nici nu intuiește momentul în care trebuie să treci podul peste Dâmbovița și, înainte de a te dezmetici puțin, te și trezești într-un alt tărâm, prinzând a te strecura aproape neștiut pe poteca abruptă ce urcă,

literalmente, înspre nori, printre stânci povârnite și ierburi înalte, apoi, prin pădure. Cărarea străbate un drum anevoios – un urcuș ce a fost asemănat cu o adevărată Golgotă – printre stânci cu forme ciudate, presărate de o parte și de alta a cărării, care au primit denumiri sugestive: *Capul de leu*, *Ciobanul și oaia sa*, *Capul de maimuță*, *Rugătorul*... În ultimii ani, poteca ce urcă pieptiș spre peștera din stâncă a fost împodobită cu scene din viața și patimile Domnului Iisus Hristos. Oameni dornici de reculegere și rugă fierbinte urcă tăcuți spre negura peșterii străvechi, unde și-au închinat viața întru cele monahale schimnici de demult, nevrând a-și dezvălui nici numele, retrași aici în cea mai aspră sihăstrie, întru slava credinței celei sfinte, pentru că aici se consideră că se află, poate, cel mai aspru loc de sihăstrie din România, unde nici apă nu este, iar hrana și cele trebuincioase traiului celui mai modest sunt cărate de jos, cu trudă și cu convingerea că „poporul român, înzestrat din belșug cu darul dumnezeiesc al credinței, a trăit în Carpați

ca într-o catedrală”. Este adevărat că, la Cetățuia, nu este nicio sursă de apă. Totuși, în Sfântul Altar, în fiecare an picură un fir de apă în perioada cuprinsă între Izvorul Tămăduirii și Adormirea Maicii Domnului.

Această nevoiță dificilă, precum și drumul ce duce spre mănăstire, destul de dificil și abrupt, considerat Golgota românilor, păstrează intactă aura de mister și sacrificiu atribuită lăcașului de la Cetățuia. Pe marginea potecii ce duce la mănăstire sunt acum reproduse opririle lui Iisus pe drumul Golgotei, ceea ce dă urcușului un caracter inițiativ. Vreo trei sferturi de oră sau – pentru unii, mai puțin deprinși cu greul urcușului, aproape o oră – durează mersul, ca peste o Golgota a spășirii și a re-întoarcerii către ruga cea mai profundă.

Pe cel mai înalt colț de stâncă de pe vârful Cetățuia este o cruce, supranumită „Crucea dorințelor”. Aici se crede că s-a rugat Negru Vodă să scape de năvălitori. Tot cu temei de legendă se spune că celui care ajunge aici și se roagă îi vor fi îndeplinite trei dorințe, cu condiția ca aceste dorințe să fie chibzuite cu mare cumpătare. Pe cărarea de piatră ce coboară de la cruce se văd niște urme de picior săpate în piatră. Aceste urme misterioase, spune legenda, ar fi ale lui Negru Vodă și ale soției sale, Ana. Rugându-se să scape de urgia tătarilor, domnitorul ar fi cerut un semn că rugăciunea i-a fost auzită. Pe când coborau de pe vârful pe care s-au rugat, stâncă s-a topit sub pașii lor, semn că rugile le-au fost îndeplinite (vezi și C. Rădulescu-Codin, folclorist).

De-a lungul secolelor, numeroși călugări s-ar fi nevoit aici, adăpostindu-se, în condițiile grele existente, slujind sau refugiindu-se din calea prigoanelor, mai cu seamă în secolele XIV–XVIII. Cu siguranță, ei au avut aceeași faimă și înălțime duhovnicească ca și schimonahii din Munții Buzăului. Între toți, unul își are numele legat definitiv de locul acesta și acela este cuviosul Ioanichie Schimonah, ale cărui moaște au fost găsite chiar într-una dintre peșteri, neatinse de om până la descoperirea acestora, curate și frumos mirositoare, cum aflăm din www.adevarul.ro: „În fundul peșterii s-au găsit

osemintele cuviosului, galbene, mirositoare, nemișcate de mâna omului, așezate într-o scobitură de piatră în formă de sicriu, iar deasupra pe perete scria în piatră Ioanichie Schimonah 1638”.

Deși tradiția locală, prin intermediul legendelor care încă mai circulă, susține că primul ctitor va fi fost însuși Negru Vodă Întemeietorul, cel mai mult a fost vehiculată teoria conform căreia întâiul ctitor atestat ar fi Nicolae Alexandru Basarab, fiul lui Basarab I Întemeietorul. Acesta apare în al treilea strat de frescă, în naosul vechii biserici rupestre. Aceasta este părerea istoricului Virgil N. Drăghiceanu. Istoricii importanți nici nu au căzut de acord cine ar fi fost cu adevărat Negru Vodă, existând varii teorii – fie că ar fi fost tatăl lui Basarab I, fie chiar însuși Basarab I. Asupra acestor amănunte, de o capitală importanță istorică, vom reveni, cu argumente sprijinite de documente și dovezi istorice, coroborând datele din mai multe surse – în special cele apărute după descoperirea celebrului Mormânt nr. 10 – la Biserica Domnească Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș.

În acest sfânt lăcaș, purtând numele de Cetățuia-Negru Vodă, și-au găsit refugiul la liniștea zidurilor și laolaltă în rugăciune cu sihaștrii mari domnitori ai Țării Românești, dintre care amintim: Nicolae Alexandru Voievod, Ioan Radu Negru Voievod, Vladislav Vlaicu, Vlad Țepeș. Locul prezentei Mănăstiri Cetățuia a fost, de altfel, menționat și pe vremea altor domnitori ai Țării Românești, cum ar fi Mihai Viteazul, care ar fi trecut pe aici în anul 1595, după lupta de la Călugăreni; Matei Basarab, la 1634; sau în timpul domniei lui Constantin Șerban Cantacuzino, care s-ar fi refugiat aici, retrăgându-se din calea tătarilor, în 1658. Pe aici se crede că ar fi trecut, în anul 1690, însoțind oastea turco-tătară înspre Ardeal, însuși marele domnitor martir Constantin Brâncoveanu, canonizat de Biserica noastră Creștin Ortodoxă, după cum bine se cunoaște. Din porunca sa, aici a fost pictat cel de-al doilea strat al bisericii rupestre, săpată în peretele din stâncă. La vremea aceea, schitul era metoc pe lângă Mănăstirea Negru Vodă, din Câmpulung Muscel. În 1775, trece pe aici și marele Stolnic Constantin Cantacuzino. Carol I, primul rege al României, interesat de istoria poporului său, a vizitat în mai multe rânduri ruinele vechii cetăți.

După ce a suferit multiple avarii, fie din cauza turcilor, fie a incendiilor, Schitul Negru Vodă ajunge să fie renovat la începutul secolului al XX-lea, de către preotul Gheorghe Moisescu de la Biserica Domnească din Câmpulung, ajutat de ieromonahul Agatanghel Andrițoiu, de la Peștera Stănișoara, și de monahul Nicolae Băcioiu, de la Peștera Ialomicioarei.

Prima atestare documentară despre biserica rupestră apare în anul 1574, dar din pictura originală a acestui schit se disting portretele princiarie ale lui Nicolae Alexandru Basarab (1353-1364) și ale voievodului Radu Negru. În perioada dintre anii 1673 și 1677, vornicul Neagoe Secuianu a ajutat la reconstituirea acestui lăcaș monahal, lucrările urmând a fi continuate sub atenta supraveghere a lui Radu Golescu. În anul 1821 sfântul lăcaș monahal împreună cu clădirile anexe au fost distruse și arse de turci, ulterior schitul fiind refăcut în anul 1859 de către locuitorii satului Cetățeni. În procesul restaurării acestei mănăstiri, un rol important îl dețin cei care s-au implicat la refacerea picturii, fiind vorba de Gheorghe Vinețeanu, monahul Iosif starețul și Neaga ucenicul. Istoricul Pavel Chihaiia afirmă că ultimul care a contribuit la refacerea picturală a bisericii rupestre din anul 1859 a fost pictorul Gheorghe Tăttărăscu. Fiind foarte puțin modificată de mâna omului, biserica devine unică prin aspectul său natural din piatră, în interiorul ei aflându-se o nișă intitulată sugestiv „altarul papistășesc”, construit special pentru soția catolică a lui Basarab, Doamna Marghita.

Istoria de lângă noi

Din istoria Universității din Cluj; matematică pură și matematică aplicată

Eufrosina OTLĂCAN

Fără a intra în detalii de filosofia sau fundamentele matematicii, matematica pură cuprinde disciplinele științifice de sine stătătoare, *teoria mulțimilor abstracte, algebra, topologia (care include geometria) și analiza matematică*, iar matematicile aplicate consideră acele științe matematizate în care orice teoremă demonstrată trebuie să corespundă unui fapt verificat experimental. (G.Șt. Andonie, *Istoria matematicii în România*, vol. 2, pag. 318) Andonie aduce unele lămuriri citându-l pe Stephan Körner (*Introducere în filosofia matematicii*, Ed. Științifică, 1965. p. 210) și scrie că în matematica pură concepțiile și propozițiile teoremelor sunt pur exacte și desprinse din percepție, și atunci când sunt existențiale, acestea nu sunt unice; în matematica aplicată însă, adică în cea în care se aplică matematica pură, propozițiile perceptuale se substituie reciproc cu cele pur exacte, pentru a se ajunge la un anumit scop.

În fapt, istoria științei arată că nu există limite între matematicile pure și cele aplicate. În anul 1966, Andonie scria că „în momentul de față matematica pură își justifică existența și necesitatea în primul rând prin faptul că este utilă matematicii aplicate”. Este și aici un adevăr, doar că multe teorii absolut abstracte, de matematică pură, și-au găsit aplicații după zeci de ani sau chiar multe secole... Legat de matematica pură și rămânând în Transilvania, dar fără legătură cu Universitatea din Cluj, amintim de descoperirea epocală, bază a geometriilor neeuclidiene, folosită pentru formularea teoriei generalizate a relativității, pe care a făcut-o Ianoș Bolyai (n. Arad, 1802 – d. Cluj, 1860) care exclude postulatul al V-lea al lui Euclid (secolul IV î.Hr.) care afirma că printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o paralelă și una singură la acea dreaptă. El scrie, ca Anexă la cartea *Tentamen a tatălui său*, Farcaș Bolyai, „Știința absolută a spațiului, independentă de temeinicia sau falsitatea axiomei XI” (postulatul V).

Facem aici o scurtă prezentare a istoriei învățământului superior din Transilvania, până la Universitatea din Cluj în limba română, cea care este creație a României Mari, azi cunoscută ca UBB, Universitatea „Babeș-Bolyai”.

La 12 mai 1581 se înființează o universitate la Cluj, organizată și condusă de iezuiți, conform unui act semnat de principele Ștefan Bathory. Facultățile din cadrul acestei Universități erau: Teologia, Filo-

safia, Științele juridice. Printre studenții universității s-a numărat și Nicolae Pătrașcu – fiul lui Mihai Viteazul. În anul 1603 se desființează această universitate, ca urmare a unor dispute confesionale, iar în 1622 se înființează o universitate (colegiu reformat) la Alba Iulia, cu trei facultăți: Teologia, Filosofia, Lingvistica, sub conducerea unor învățați din Germania. În anul 1658 aceasta decade la rang de liceu și se mută la Aiud, iar în 1704 se desființează. În anul 1698 se înființează la Cluj Universitatea Leopoldina, de către împăratul Leopold I. Această universitate are trei facultăți: Teologia, Filosofia, Științe reale (Matematica și Științe naturale). Și această universitate se desființează în anul 1773. În 12 octombrie 1872 se înființează Universitatea din Cluj, limba de predare fiind maghiara, ca urmare a unei Hotărâri a împăratului Francisc Iosif. Universitatea a avut la început facultățile: Drept și Științe de stat, Medicină, Filosofie, Litere și Istorie, Matematică și Științe naturale. Din anul 1874 a funcționat și o Școală pedagogică. În perioada 1877-1918 Universitatea din Cluj adoptă numele împăratului Francisc Iosif. În ultima perioadă de funcționare, la universitate au predat și matematicienii de renume mondial F. Riesz și L. Fejer.

În urma Unirii Transilvaniei cu România din 1 Decembrie 1918, se pune problema organizării învățământului superior în limba română în Transilvania. În iulie 1919 se constituie o Comisie universitară (prezidată de prof. Sextil Pușcariu), cu scopul organizării Universității din Cluj. Din această comisie mai făceau parte N. Iorga, V. Babeș, V. Pârvan, D. Gusti, Gh. Țițeica, Gh. Marinescu, P. Poni. Universitatea a început să funcționeze cu patru facultăți: Litere și Filosofie, Științe, Drept, Medicină, iar Facultatea de Științe este împărțită în patru secții: Matematica, Științe Fizico-chimice, Științe naturale, Geografie.

La 1 octombrie 1919, printr-un Ordin al Ministerului Instrucțiunii Publice din București, se înființează cea de-a treia Universitate din România cu limba română de predare: Universitatea Daciei Superioare „Regele Ferdinand I” din Cluj – după cele de la Iași și București.

În septembrie 1940, în urma Diktatului prin care Ardealul de Nord fusese cedat Ungariei, Universitatea din Cluj este evacuată la Sibiu (facultățile Drept, Litere și Filosofie, Medicină) și Timișoara (facultatea de Științe). Va reveni la Cluj în anul 1945. În anul 1945, la Cluj se înființează o nouă universitate, cu

limba de predare maghiară și cu numele Universitatea „Bolyai”.

În anul 1959 cele două Universități din Cluj se unesc într-o singură universitate, cu numele Universitatea „Babeș-Bolyai”, cu limbile de predare română și maghiară.

În catedra de Matematică a Universității din Cluj, din 1919, a funcționat, ca și la Iași, un Seminar care a adunat în jurul său matematicieni cu rezultate în cercetare de faimă internațională, și s-a editat o revistă, care-și continuă apariția până în zilele noastre: *Mathematica*. Aici își vor găsi locul cercetări de matematică pură, cât și de matematică aplicată.

Revista *Mathematica* a fost fondată în anul 1929 de Petre Sergescu, cu sprijinul lui Dimitrie Pompeiu și Gheorghe Țițeica – primul director al revistei, Sergescu, asumându-și funcția de secretar de redacție. *Mathematica* a apărut fără întrerupere până în 1948, iar din 1959 este publicată de Editura Academiei Române, sub auspiciile Secției de matematică a Academiei Române și Departamentului de matematică al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Profesorii matematicieni de la Universitatea din Cluj au excelat în matematica pură, multe dintre lucrările lor au fost citate în literatura matematică din România și din străinătate, dar nu au lipsit cercetări de matematică aplicată, așa cum vom vedea în rândurile următoare.

Deschid șirul de matematicieni ai Universității din Cluj pe care îi voi evoca mai jos cu Petre Sergescu, fondatorul celei mai longevive reviste de cercetare matematică de la noi.

Petre Sergescu (1893-1954), membru corespicient al Academiei Române din 1937, s-a născut la Turnu Severin, a frecventat cursurile Facultății de Matematică a Universității din București între 1912 și 1916, anul în care își ia licența în matematică, dar și de la Facultatea de filosofie și pe cea de la Conservatorul de muzică. Mobilizat în timpul războiului, este luat prizonier de germani și ținut timp de 18 luni în lagăr în Bulgaria. După 1918, pleacă la Paris, unde își trece din nou licența în matematică. În 1923 își va lua doctoratul în matematici la Universitatea din București, va profesa un timp la această universitate și la Politehnica din București, ca din anul 1926 să fie numit profesor la Universitatea din Cluj; va preda geometrie analitică, calcul diferențial și integral, dar și istoria matematicilor – domeniul său de excelență, pentru care numele îi rămâne înscris în istoria mondială a științei.

În mănăstire se află două biserici: biserica veche, aflată într-o peșteră naturală, și biserica nouă din lemn, construită în stil maramureșean. Biserica rupestră este structurată în Sfânt Altar, naos și pronaos și păstrează trei straturi suprapuse de pictură, constatate de pictorul Teodorescu în anul 1922. Sfântul locaș monahal este așezat într-o peșteră naturală, cu lungimea de 12 metri, lățimea de 4 metri și înălțimea de 3,20 metri. În anul 1992, schitul a devenit mănăstire, iar din 1993 aparține de Episcopia Argeșului și Muscelului. După anul 1993, în incinta spațiului monahal, chiar sus, pe porțiunea stâncoasă, au fost derulate mai multe lucrări, concretizate prin realizarea unei noi clopotnițe, a unei biblioteci, aghiasmatarul, precum și alte chilii pentru călugării din mănăstire.

Pe marginea prăpastioasă a peretelui estic al Cetățuiei se află așa-zisa „Chilie a lui Negru Vodă”. Aceasta este atribuită chiar lui Negru Vodă, construită în secolul al XIII-lea, deodată cu Cetatea Câmpulung-Muscel, prima capitală a Țării Românești, unde se află sfânta Mănăstire Negru Vodă, pe a cărei pisanie se găsește mărturia ctitoririi de către Negru Vodă. (Proveniența numelui Mănăstirii Negru Vodă este legată de o legendă potrivit căreia Negru Vodă Voievod, întâiul descălecător al Țării Românești, a întemeiat, în regiunea dintre Dunăre și Carpați, Țara Românească, construind aici biserici, mănăstiri, curți domnești și orașe. Acest lucru reiese din pisania așezată de Matei Basarab pe biserica mănăstirii: „s-a zidit și s-a săvârșit această biserică de prea milostivul creștin, Radu Negru Voievod, care a fost din început descălecătorul Țării Românești.”) Conform legendei, aici își depozita Negru Vodă tezaurul, atunci când era atacat de năvălitori. Ulterior, aici au locuit pustnici, care au cioplit icoane în pereții de piatră. Mai jos de biserica rupestră, cam la o sută de metri, se vede o Cruce mare, cățărată pe o stâncă înaltă și îngustă. Despre aceasta, se crede că a fost așezată de însuși Negru Vodă. La baza acestei Cruci se află o piatră mare, care a primit denumirea de „Masa lui Mihai Viteazul”.

Mai sus de biserica rupestră, în cel mai înalt punct al dealului, se află un foișor, o fântână și „Crucea Dorințelor”. Până aici, se ajunge pe treptele înguste, pe lângă bisericuța cea nouă, de lemn, urmând alea de-a lungul căreia se regăsesc

și reprezentările picturale ale domnitorilor de pe ziduri. În foișor, este o mică expoziție cu porturi tradiționale românești, iar în fântâniță pot fi admirați nuferi. Impresionați de sfîntenia locului, pelerinii aruncă bani în fântână, deși sunt îndemnați să nu recurgă la un asemenea gest. Toate construcțiile de aici au fost realizate cu mari eforturi, la fel cum e și traiul obștii de călugări. Tradiția orală consemnează faptul că trei mari sihaștri ce au pustnicit aici au făcut un jurământ ce l-au lăsat ca regulă viețuitorilor din Cetățuia: *Și legământ va fi, de rânduiala se va ține, nimic nu va lipsi!* Nu doar pitorescul locului fascinează, dublat de spiritualitate și de vestigiile vechi, istorice, ci și priveliștea. În zilele senine, se pot vedea Munții Iezer-Păpușa, culmile din Munții Leaota, precum și cariera de la Mateiaș, unde este amplasat Mausoleul închinat eroilor din Primul Război Mondial.

În județul Argeș există 10 izvoare considerate făcătoare de minuni și tămăduitoare, de unde se poate lua așa-numita „apă a vieții” și care sunt recunoscute de Biserica Ortodoxă Română. În altarul Mănăstirii Cetățuia-Negru Vodă este un mic izvor care este mai tot timpul anului sec, dar izvorăște chiar în ziua de Izvorul Tămăduirii. La Mănăstirea Nămaiești de lângă Câmpulung Muscel se află un alt izvor tămăduitor. Tradiția spune că aici a fost adusă, de către însuși Sfântul Apostol Andrei, o icoană a Maicii Domnului pictată de Sfântul Apostol Luca (Maica Domnului ar fi rugat pe Sfântul Apostol Luca să-i facă douăsprezece portrete pe care cei doisprezece apostoli să le ia cu ei în lume, unde urmau să propovăduiască). În satul Vâlcele, din comuna Merișani, se află un lăcaș de cult ce are nu mai puțin de 7 izvoare tămăduitoare. Este vorba de Biserica „Sf. Nectarie Taumaturgul și Sf. Calinic de la Cernica – a Izvoarelor de Leac”. Legenda spune că însuși Mircea cel Bătrân, cât și oștenii săi, au fost tămăduiți de către aceste izvoare, după ce s-au retras în timpul unei lupte, reușind apoi să învingă oastea sultanului Baiazid. Alte izvoare tămăduitoare mai sunt la Mănăstirea Robaia (comuna Mușătești) și la Mănăstirea Glavacioc din comuna Ștefan cel Mare.

Lucrările de matematică pură ale lui Sergescu privesc algebra, ecuațiile integrale, teoria funcțiilor. Ca absolvent al Facultății de filosofie, publică în 1928 prima monografie românească de filosofia matematicii, cartea *Gândirea matematică*, 192 de pagini, pentru care primește Premiul Academiei Române. Inițiatorul la noi în țară al cercetărilor de istoria matematicii, naționale sau internaționale, va fi secretar general perpetuu al Academiei Internaționale de Istoria Științelor. Celebru istoric al științelor, René Taton, l-a caracterizat pe Sergescu ca fiind „un adevărat artizan al colaborării internaționale în istoria științei, că mulțumită excelenței sale ospitalități, devotamentului său fără limite și credinței în spiritul de colaborare internațională, el știa să le dea încredere celor mai rezervate persoane și își asigura prietenia lor” (Revista *Academica*, nr. 5 (41), 1994). Iar Andonie scrie: „Prin întreaga sa operă, variată și ingenioasă, Petre Sergescu se înscriseră printre matematicienii valoroși ai școlii române (chiar dacă în anii 1946-1954 a activat în Franța).”

Nicolae Abramescu (1884-1947), născut la Târgoviște, și-a făcut studiile universitare la Facultatea de Științe din București, secția matematici, unde, în iulie 1921, și-a susținut doctoratul în matematici cu o teză privind *Sistematizarea teoriei polinoamelor ortogonale*. Între anii 1904 și 1919 a fost profesor în învățământul secundar la Ploiești, la Botoșani și la Galați (aici l-a avut elev pe George Șt. Andonie, cel care va deveni inginerul istoriograf al matematicii și care scrie rânduri elogioase despre profesorul său Abramescu). Recomandat de Gheorghe Țițeica, Abramescu va fi numit conferențiar la Universitatea din Cluj, iar de la 1 octombrie 1926 va fi profesor titular. Va publica 134 de lucrări, cele mai multe cercetări fiind de matematică pură, publicate în țară și în străinătate, dar găsim și manuale și cursuri universitare de mecanică.

Gheorghe Călugăreanu (1902-1976), cu licența în matematici la Universitatea din Cluj din 1924, cu a doua licență în științe la Sorbona, doctor în matematici din 1928 la Universitatea din Paris, membru titular al Academiei Române din 1963 (correspondent din 1935), are contribuții în teoria funcțiilor de variabilă complexă și în geometria diferențială. Deși matematici pure, unele teoreme ale sale, cele care dezvoltă teoria derivatei areolare, creația lui Pompeiu, au aplicații în mecanică, fizică, fizica matematică. Gh. Călugăreanu a fost membru la Société mathématiques de France. Matematicianul francez Georges Valiron a numit o serie de noțiuni ca fiind valori excepționale C (inițiala de la Călugăreanu). Am mai reținut din cele scrise de Andonie: „În școala matematică română contemporană, Gh. Călugăreanu, prin opera sa din domeniul teoriei funcțiilor de o variabilă complexă și recent din domeniul topologiei, reprezintă pe analistul șlefuitor al nuanțelor, care, cu finețe și cu profunzime, învinge dificultățile pe care le întâmpină, oricât de mari ar fi acestea” (pag. 142).

Tiberiu Popovici (1906-1975), născut la Arad, și-a luat licența în matematici în 1927 la Universitatea din București și o a doua licență în științe la Universitatea din Paris în 1928, acolo unde, în iunie 1933 susține teza de doctorat cu un studiu din teoria funcțiilor reale. Teza este citată de Laurent Schwartz în cartea sa de *Théorie des distributions*. Va profesa la facultățile de științe din Cluj, din București și din Iași, ca din 1936 să fie profesor titular la Universitatea din Cluj. Va fi membru titular al Academiei Române (m.c. din 1948), iar din 1957, director al Institutului de Calcul Numeric al Academiei Române, filiala Cluj. De asemenea, a fost membru al Société Mathématiques de France. Din 1959 a condus revista *Mathematica*. Pentru lucrările sale de analiză numerică este citat în *Histoire générale des Sciences*, coordonată de René Taton. Andonie scria că „analiza numerică s-a dezvoltat mult la noi datorită impulsului dat de Popovici” (pag. 181).

Aurel Angelescu (1886-1938), după absolvirea Liceului „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, pleacă la Paris. Aici va lua licența în matematici, iar în 7 aprilie 1916, la Universitatea Sorbona, susține teza de doctorat. Paul Appell, membru al comisiei de doctorat, va cita în lucrările sale rezultate din teza lui Angelescu. Din 1919 este profesor la Univer-

sitatea din Cluj, unde a publicat, între altele, *Lecții de calcul diferențial* în 1927. Din 1930 a funcționat până la deces la Facultatea de Științe a Universității din București.

Theodor Angheluță (1882-1964) și-a luat licența în 1905 la Facultatea de Științe a Universității din București, între 1910 și 1914 urmează cursuri la Sorbona, dar se întoarce în țară din cauza Marelui Război și profesează în învățământul secundar, iar din 1919, la Universitatea din București, pe post de conferențiar; aici susține teza de doctorat la 16 iunie 1922, cu subiect din teoria funcțiilor trigonometrice. Din 1923 devine profesor titular la Universitatea din Cluj. Pentru activitatea sa îndelungată, pentru contribuția la dezvoltarea științelor matematice la noi în țară și pentru merite deosebite în dezvoltarea învățământului superior, i s-a conferit la 1 ianuarie 1963 titlul de „Om de știință emerit”. Angheluță este citat în *Histoire générale des Sciences* cu „ecuația funcțională Angheluță”. El are, pe lângă lucrări publicate de matematică pură, și cursuri de matematică aplicată, dovadă fiind manualele sale litografiate la Cluj, *Curs de mecanică rațională* și *Aplicații în mecanică*.

Dumitru V. Ionescu (1901-1985) „se înscrie în matematica română în primul rând ca analist de frunte, în ultimul timp accentul fiind pus pe analiza numerică”, scrie Andonie (pag. 118). Din biografia sa, reținem că a obținut licența în matematici la Facultatea de Științe a Universității din București în anul 1922, unde i s-a și acordat Premiul „Hillel”. [Un prestigios premiu academic și filantropic instituit de bancherul și filantropul Hillel Manoah (1797-1864). Fondat cu o sumă semnificativă (100.000 lei aur, ajungând la 270.000 lei aur în 1893), premiul era administrat de Universitatea din București pentru a recompensa lucrări de valoare, evidențiate în documente precum lucrările premiate la Facultatea de Științe.] Cu o bursă din partea Universității bucureștene, pleacă la Paris în 1923 ca elev la École Normale Supérieure. În iunie 1927 susține teza de doctorat la Universitatea din Paris, având ca temă o clasă de ecuații funcționale. Întors în țară, un an este profesor de matematică la Liceul militar „Mănăstirea Dealului”, iar din anul 1928 este numit conferențiar de mecanică rațională, apoi profesor titular de analiză matematică la Universitatea din Cluj. Cât timp Facultatea de Științe a funcționat la Timișoara (1940-1945), a fost decan. În mecanica generală, profesorul D.V. Ionescu este primul matematician român care s-a ocupat de mișcarea tautocronă.

Gheorghe Demetrescu (1885-1969), matematician, astronom și seismolog, a fost director al Observatorului Astronomic al Academiei (1943-1963), membru al Academiei Române din 1955, membru al Uniunii Astronomice Internaționale și al Uniunii Internaționale de Geodezie și Geofizică. A absolvit Facultatea de Științe din București, după care a făcut specializare în astronomie la Paris. După întoarcerea în țară, a participat la instalarea marelui ecuatorial fotografic și a lunetei meridiene ale Observatorului Astronomic din București. A fost apoi profesor la Universitatea din Cluj, unde a pus bazele Observatorului astronomic de acolo, cu care ulterior a efectuat cercetări de amploare. De asemenea, s-a ocupat și de domeniul seismologiei și a inițiat înființarea rețelei de stații seismice pe teritoriul țării. În onoarea lui Gheorghe Demetrescu, un asteroid descoperit de programul

EURONEAR, în 2008 a primit numele său: 358894 Demetrescu. Datele de mai sus le am de pe Internet, dar includerea în rândul profesorilor de la Cluj o fac și ca un deosebit omagiu, pentru că seria noastră, a studenților Facultății de Matematică din Universitatea din București, în anul III, l-a avut profesor de astronomie; păstrez semnătura sa din 25 iunie 1956 în vechiul meu Carnet de student.

Gheorghe Pic (1907-1984) este o altă personalitatea a lumii matematice clujene, pe care am cunoscut-o ca studentă în anul IV la Universitatea din București, pe când dânsul conducea seminarul de Algebră la cursul predat de profesorul Moisil. Sunt puține amintiri din acel îndepărtat an studentesc 1957, dar Internetul îmi vine în ajutor cu pagina scrisă

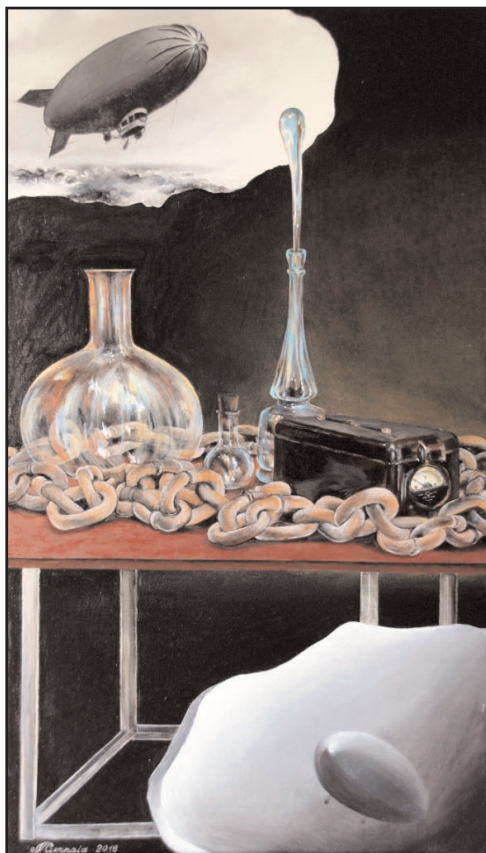
de profesorul Nicolae Both de la Universitatea clujeană (<https://www.cs.ubbcluj.ro/profesor-gheorghe-pic>). S-a născut într-un oraș din Silezia Superioară, iar la vârsta de un an se mută cu familia în România, la Mediaș, tatăl fiind inginer specialist în explorarea gazului metan. Elevul Gheorghe Pic și-a dat bacalaureatul la Blaj în 1925, a urmat Facultatea de Științe a Universității din Cluj, luându-și licența în 1928, apoi susținând examen de capacitate în specialitatea matematică-fizică. După doi ani petrecuți la Roma (1930-1932), își susține acolo teza de doctorat cu tema: *Despre invarianții adiabatici ai sistemelor neolomome*. [Sisteme esențiale în mecanică și robotică.] Revenit în țară, după serviciul militar, este profesor la Gherla, iar din 1945 va fi numit profesor la catedra de matematici a Universității clujene. Între 1952 și 1957 se află la București, funcționând la Institutul de construcții (șef de catedră acolo fiind atunci profesorul Nicolae Teodorescu) și la Universitatea din București, în catedra de algebră, unde era șef profesorul Gr.C. Moisil. În septembrie 1957 revine definitiv la Cluj, este ales decan al Facultății de Matematică-Fizică (1958), iar în 1962, decan al Facultății de

Matematică și Mecanică (cum se numea în acei ani). Profesorul Both mai scrie: „Stălp al Bibliotecii de Matematică, în al cărei patrimoniu a rămas și bogata sa bibliotecă personală, dar mai ales ca părinte al Școlii clujene de algebră modernă, școală continuată și diversificată de către foștii săi studenți, în cadrul catedrei al cărei șef a fost până la plecarea sa în veșnicie (23 septembrie 1984). Ca cercetător a realizat numeroase lucrări din teoria grupurilor, iar ca profesor a compus cursuri și tratate de algebră superioară.”

Aducând din nou istoria la zile trăite de mine, voi încheia șirul evocărilor prezentând ultimul matematician clujean pe care l-am cunoscut chiar în ultimele zile de studenție, cele ale Examenului de Stat, cum i se spunea atunci examenului de licență.

Petru Mocanu (1931-2016), născut la Brăila, a absolvit Facultatea de Matematică la Universitatea „Victor Babeș” din Cluj-Napoca în anul 1953 și, tot aici, susține teza de doctorat în 1959, având conducător științific pe acad. Gheorghe Călugăreanu. Legat de amintirile mele, după consultări pe Internet (Wikipedia): va deveni conferențiar universitar doar în 1962, dar a fost membru al comisiei de examinare pentru Geometrie analitică și diferențială a examenului nostru de licență din iulie 1958 la Universitatea din București. Profesorul Mocanu a continuat activitatea la Universitatea din Cluj, devenind profesor titular din 1970. Între alte cursuri, a predat Teoria geometrică a funcțiilor și Teoria măsurii. A fost membru titular al Academiei Române din 2009 (m.c. din 1992), prorector al Universității „Babeș-Bolyai” între anii 1966-1984, decan al Facultății de Matematică între 1984 și 1987, redactor-șef al revistei *Mathematica*, membru al Societății Americane de Matematică, a condus peste 30 de doctoranzi care au obținut titlul de doctor în matematici.

Închei cu gândul că fără acești profesori care au intrat în istoria matematicii din România, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj nu ar fi ajuns la prestigiul internațional de care se bucură astăzi.

Istoria de lângă noi

Radu-Ștefan VERGATTI

În Brăila, neobositul cercetător Ionel Cândea, membru corespondent al Academiei Române, s-a hotărât să

continue *Analele Brăilei* printr-o revistă nouă, astfel că, din 2024, domnia sa publică revista *Dunărea. Studii și materiale de istorie*. Cu tenacitate, în fiecare an care a urmat a publicat câte un nou număr, astfel, că revista a căpătat caracterul de anuar. Meritul domnului profesor și academician Ionel Cândea a constatat și constă în capacitatea sa de a reuși să adune pentru fiecare număr un grup de cercetători – istorici și din domenii asociate – specializați fiecare pe o anumită problemă.

Astfel, în colegiul de onoare al revistei *Dunărea* au fost înscrși: IPS Casian, Arhiepiscopul Dunării de Jos – ce prezidează colegiul, precum și membrii de onoare ai aceluiași for: acad. Victor Spinei (Academia Română, Iași), cercetătorii Matei Cazacu (CNRS, Paris), Radu Portocală (Paris), Cristina Bîrsan (INALCO, Paris), Sergiu Iosipescu (București), Gheorghe Lazăr (București). Ei sunt însoțiți de colegiul de redacție al revistei, format din prof. acad. Ionel Cândea (în calitate de redactor-șef, Brăila), precum și cercetătorii membri ai colegiului de redacție Valeriu Sîrbu (București), Constantin Ardelean (București), Cristian Luca (București), Lucian Vasile Petroaia (Galați), Marius Păduraru (Pitești), secretar de redacție fiind dl. Cristian Constantin (Brăila).

Numărul I/2024 debutează cu un preambul al seriei și al revistei, semnat de IPS Casian, Arhiepiscopul Dunării de Jos, intitulat *Din comorile istoriei dunărene, către sufletele contemporanilor însetate de valori statornice*, în care se justifică apariția anuarului scris de istorici, teologi, oameni de cultură pentru a sprijini ideea nevoii cunoașterii trecutului și, poate, de influențare în bine a viitorului oamenilor și locurilor din calea fluviului care străbate numeroase state europene.

Primul articol din numărul de debut al revistei aparține fondatorului și truditului principal al publicației, acad. Ionel Cândea și se intitulează *Sediul Centrului de studii dunărene Brăila-Galați „Episcop Melchisedec Ștefănescu” al Academiei Române (Brăila, Bulevardul Al.I. Cuza, nr. 180)*. Domnia sa face legătura astfel între cercetarea istorică și spiritualitatea ortodoxă a zonei, publicând documente inedite de arhivă privind Centrul de Studii Dunărene Brăila-Galați, mai exact, istoricul proprietății asupra sediului acestuia, aparținând actualmente Arhiepiscopiei Dunării de Jos.

Volumul I/2024 conține apoi secțiunea de studii de Istorie și Arheologie, unde sunt mai multe articole grupate cronologic: Valeriu Sîrbu, *Observații privind originalitatea și simbolismul artei prinților geți, reflectate în tezaurele din secolele IV-III a.Chr.* (p. 21). Prin intermediul analizelor de laborator, autorul discută piese de inventar arheologic din perioada geto-dacă, fundamentale pentru evaluarea epocii antice a regiunii. Urmează Cristian Nicolae Apetrei, cu studiul *Declinul comerțului internațional cu vinuri cretane și cauzele sale. O revizuire* (p. 61). Studiul reprezintă o analiză și o revizuire documentară a rețelelor comerciale maritime ce legau Mediterana (Creta) de bazinul Pontic și de Dunărea de Jos. Un alt text, de Cristian Luca, vorbește despre *Războiul ruso-austro-turc la Dunărea de Jos în informările ajunse la Veneția în 1790-1791* (p. 73). Bazându-se pe surse diplomatice (arhive venețiene), se discută efectul acestui conflict militar asupra porturilor dunărene. Cercetătorul piteștean Marius Păduraru, cu articolul *O catagrafie inedită a Schitului Găiseni (Strâmbul) de la 7 aprilie 1833, document din Colecția „Prof. Ion Ionașcu” a Muzeului Brăilei „Carol I”* (p. 91), discută din punct de vedere paleografic și istoric un document de la jumătatea secolului al XIX-lea, provenit din colecția regretatului Ion Ionașcu. Un alt studiu este cel publicat de Cristian Constantin, *Metodologie occidentală, actori inter-*

naționali și realități locale: rețelele globale în competiție pentru cerealele dunărene (1829-1948) (p. 119). Studiul ne aduce la lumină o pagină de istorie comercială privind Dunărea, analizând dinamica marilor case de negoț, a navigației și a exportului de cereale prin porturile Brăila și Galați. Articolul lui Constantin Ardeleanu, *Nicolae Docan și „chestiunea controlului sanitar la Gurile Dunării”* (p. 151), pune în lumină opoziția diplomatului român Nicolae Docan față de tentativa administrației militare germane de a monopoliza controlul sanitar la Sulina în 1918. Un alt studiu în secțiunea Istorie și Arheologie este semnat tot de Cristian Constantin și privește *Istoricul Bisericii „Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul” din Brăila (1872-2023)* (p. 183). Autorul prezintă evoluția lăcașului de cult brăilean, bazată pe cercetarea fondurilor arhivistice de la Arhivele Naționale Brăila. Ultimul articol din secțiunea Istorie este semnat de Valentin Popa, *Contribuțiile membrilor familiei Portocală din Brăila la cultura locală, națională și universală* (p. 223). Articolul discută și subliniază rolul elitei interbelice din orașul atât de legat de Dunăre.

Secțiunea de articole de Teologie a primului număr al revistei *Dunărea*, I/2024, are două studii. Pr. Eugen Drăgoi, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Măxineni. Pictura Bisericii în secolul al XIX-lea* (p. 249), abordează a doua replicare a respectivului lăcaș, identificând zugravii și contextul artistic al reabilitării monumentului. Cel de-al doilea articol din secțiune, semnat de pr. Lucian Vasile Petroaia, *Preocupări liturgice în corespondența edită a Episcopului Melchisedec Ștefănescu* (p. 271), evidențiază preocuparea primului episcop al Dunării de Jos (între 1864 și 1879) pentru uniformizarea textelor liturgice și corectarea abaterilor de tipic.

În volumul al II-lea/2025 al anuarului *Dunărea. Studii și materiale de istorie* se păstrează aceeași grupare tematică a articolelor, respectându-se criteriile create în primul volum, la care se adaugă o parte absolut necesară, „Recenzii și notițe bibliografice”.

Secțiunea Istorie se desfășoară tot cronologic, cu materiale de arheologie și istorie: Valeriu Sîrbu, *Două piese de epocă geto-dacică cu reprezentări figurative de interes deosebit: Budureasca, com. Vadu Săpat (jud. Prahova) și Săvârșin-Cetățuie, jud. Arad*. Articolul analizează cele două piese remarcabile de secol V-IV a.Chr. subliniind existența unui repertoriu simbolic și militar bine definit în arta geto-dacică timpurie. Urmează cercetătorii Raluca și Sergiu Iosipescu, *Vicina – un port și o cetate în delta interioară a Dunării de Jos*. Cei doi soți cercetători propun o nouă ipoteză pentru localizarea faimosului și bogatului port Vicina, considerând că ar fi fost situat în Delta inferioară a Dunării. Un alt articol este semnat de Matei Cazacu, *Contribuții la istoria Mănăstirii Strâmbu-Găiseni (secolele XVI-XIX)*. Autorul publică documente, mai vechi și mai noi, despre evoluția Mănăstirii Găiseni, devenită în anul 2010 schit de maici. Urmează un articol semnat de acad. Ionel Cândea, *Din arhiva profesor Gh. T. Ionescu*, în care autorul pune în circulație o serie de documente inedite din Evul Mediu – o întărire a unei moșteniri și hotărânicii mai vechi. Apoi este publicat un articol de M. Păduraru, Ion Dumitrescu, Ion-Andi Pițigoi, *Diagnosticul arheologic intruziv efectuat la biserica Buna Vestire (Greci) din Pitești (2023)*. Pe baza cercetărilor arheologice, cei trei autori propun o redatăre a celei mai vechi biserici din Pitești – sau, mai exact, discută existența unei biserici anterioare pe acel loc. Totodată, prin analizele fizico-chimice se ajunge la concluzia că cimitirul din jurul bisericii ar putea data chiar din secolul al IX-lea. Este o ipoteză care trebuie confirmată de noi cercetări, ea determinând și o redatăre a începuturilor orașului Pitești. Urmează articolul lui Gabriel Florin Ghinea, *Lăcașurile de rugăciune musulmane din Brăila în perioada otomană*. Folosindu-se de documente turcești, autorul arată că la începutul secolului al XIX-lea în Brăila existau 44 de case de rugăciune/moschei/geamii/

masjid, chiar dacă nu funcționau toate simultan, față de numai 4 în secolul al XV-lea. Ulterior, în anul 1829, după pacea de la Adrianopole, acestea au fost în general desființate, ele fiind destinate cu ingratitudine altor sorți – închisori, depozite de muniții, dar și biserici ortodoxe. Dintre acestea din urmă s-a păstrat lăcașul musulman de cult transformat în Biserica Ortodoxă Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din centrul orașului Brăila.

Secțiunea Istorie și Arheologie a numărului II/2025 a revistei continuă cu articolul Cristian Constantin, *Scrisori în vreme de război: Mihail Popovici din Brăila în slujba fraților Gheorghiev (1853-1856)*. Articolul relevă corespondența din timpul Războiului Crimeei (1853-1856) dintre Mihail Popovici, poate aromân, stabilit în Brăila, și frații Gheorghiev, stabiliți în București, care aveau o casă de comerț importantă, cu legături comerciale în toată Peninsula Balcanică. Volumul continuă cu un articol de Tudor Nedelcea, *În concepția lui Eminescu: Chestiunea Dunării – chestiune europeană*. Eminescologul craiovean analizează publicistica lui Eminescu în calitate de redactor la ziarul *Timpul*, pentru a arăta, prin prisma gândirii acestuia, importanța marelui fluviu pentru Regatul României. Urmează un articol de Constantin Ardeleanu intitulat *Lugubra monotonie a unei insule. „Viața cotidiană” pe Insula Șerpilor în perioada interbelică*. Analiza e făcută prin prisma reflectării în presa interbelică. În același timp, sunt descrise incidente datorate poziției insulei. Ea era un loc în care ajungeau atât cei care fugeau de regimul bolșevic din URSS – așa-zisi „wrangheliști” care căutau refugiu în Regatul României, cât și cei care voiau să meargă în „raiul bolșevic al popoarelor”, fugind din Bulgaria pentru a ajunge în URSS. Revista continuă cu un articol de Nicolae Popa, *Nicolae Iorga în oglindirea unui filosof – Vasile Băncilă*. Materialul evidențiază devotamentul deosebit, de o viață, al lui Vasile Băncilă față de profesorul lui, Nicolae Iorga.

Secțiunea Teologie a nr. II/2025 a revistei *Dunărea* debutează cu articolul pr. Eugen Drăgoi care scrie despre *Catedrala „Sfântul Ierarh Nicolae și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” a Mitropoliei Brăilei și Biserica „Sf. Arhanghel Mihail” din Brăila*. Câteva documente inedite din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Prima biserică, cea cu hramul Sf. Nicolae și Sf. Arhangheli Mihail și Gavril – astăzi nu mai există. Cea de-a doua, Biserica cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavril, funcționează și astăzi. Urmează la secțiunea Teologie articolul pr. Lucian Vasile Petroaia, intitulat *Oratoriul Episcopului Melchisedec Ștefănescu: analiză de conținut și sublinieri teologice-liturgice*. Autorul continuă seria studiilor despre personalitatea și activitatea extraordinarului episcop, de data aceasta prezentând preocuparea înaltului ierarh ca, din amvon, să educe poporul și să reformeze clerul, îmbinând teologia cu rigoarea academică și cultura universală.

Prin secțiunea Recenzii și note bibliografice, sunt aduse în fața cititorilor informații despre o serie de autori și titluri considerate semnificative de cei care le-au scris și, oricum, nu foarte circulate, deci prezentări binevenite.

În luna iulie 2026 a ieșit de sub tipar și volumul III al revistei *Dunărea*. Cel mai consistent de până acum, în el au apărut mai multe articole de importanță semnificativă pentru firul conducător al revistei.

Secțiunea Istorie și Arheologie debutează tot cu un studiu privind antichitatea regiunii: Valeriu Sîrbu, *Comunitatea getică de la Brăilița/Brăila: o nouă abordare*. Autorul, pe baza completării studiilor arheologice-antropologice și a descifrărilor epigrafice, conchide că în zona Brăilița din marginea orașului Brăila a existat, cel puțin între secolele al IV-lea – al II-lea a.Chr., o comunitate getică bogată, prosperă, aflată în bune relații comerciale cu comunitatea greacă din Levant, în special din insulele Thassos, Rodhos și din bogatul oraș Knidos.

Urmează un studiu de Mihai Constantinescu și Andrei Soficar, *Raport antropologic privind osemintele umane de la Brăilița, jud. Brăila*. Analiza privește același sit, în care autorii au identificat cinci indivizi cu vârste între 20 și 50 de ani și patologii care i-au afectat conform analizelor antropologice. Ei au constatat că defuncții sufereau în special de maladii grave ale dentiției, alții de leziuni degenerative – ca osteoartrita.

Urmează un articol de Ștefan Aftodor despre *Leonte Moldovan (1865-1943): o personalitate remarcabilă a Brăilei în slujba idealurilor naționale*. Autorul descrie succint, dar foarte sugestiv viața extraordinară a transilvăneanului Leonte Moldovan, devenit brăilean. Profesor de istorie și om politic, deputat și senator între 1907 și 1938 aproape fără întrerupere, a ajuns în fruntea Partidului Național Liberal din Brăila, pe care l-a făcut să progreseze în oraș. S-a stins din viață în București, lăsând în Brăila și nu numai acolo amintirea unui remarcabil patriot, care și-a iubit și apărut cu patimă și dârzenie țara.

Urmează un studiu semnat de Cristian Constantin, intitulat *Aventurile unui inginer român în Primul Război Mondial: Alexandru Serescu*. Articolul redă memoriile inginerului Al. Serescu, combatant al armatei române, participant pe front în cel de-al Doilea Război Balcanic (1913), Primul Război Mondial (1916-1918), campania armatei române din Ungaria (1919) împotriva bolșevicilor și în cel de-al Doilea Război Mondial (participant între 1944 și 1945). Separat de personalitatea inginerului și de memoriile sale, autorul analizează și un alt aspect de istorie arhivistică, rezultat tocmai din aceste memorii. Astfel, în anul 1971 ministrul de Interne Ion Stănescu a format în Securitate o secție „Istorici”. Prin ea se căuta să se confişte toate memoriile, arhivele particulare, apoi să fie chiar modificate, pentru a înlătura din opinia publică și istoriografie materialele care nu ar fi fost în concordanță cu tezele partidului comunist. O astfel de soartă se pare că au avut-o și memoriile publicate ale inginerului, consideră autorul.

Numărul III/2026 al revistei *Dunărea* conține și articolul *Nicăpetre, azilant politic în Centrul de Asistență pentru Refugiații Străini „Roberto Rossi Longhi” din Latina, Italia: documente inedite*, de Alina-Ruxandra Mircea. Autoarea se referă un episod de istorie contemporană, privindu-l pe un important sculptor și grafcian român, Nicăpetre, al cărui nume real a fost Petrică Bălănică (27.01.1936, Brăilița – 21.04.2008, Toronto). Muzeul Brăilei, prin preocuparea deosebită a dlui. acad. Ionel Căndea, a organizat acolo o colecție foarte mare a lucrărilor lui Nicăpetre – peste 1500 de piese, punându-l astfel în lumina cuvenită în circuitul muzeal pe artistul brăilean. În același interval istoric – al anilor de socialism – se încadrează și articolul semnat de ing. Vasile Dăcu, *Afaceri la negru în portul Brăila girate de Securitate*. Este mai degrabă o pagină de memorii în care autorul arată cum a fost martorul contrabandei Securității care obținea foarte mulți bani negri în vederea susținerii afacerilor ei... Concluziile autorului sunt teribile și reprezintă o explicație pentru starea de astăzi a statului român.

Urmează, în aceeași notă, articolul Valentin Popa, *Nucleu conspirativ anticomunist la Brăila înainte de decembrie 1989*, care are meritul că aduce în circuitul științific date și informații provenite din arhive, dar și de la participanții direcți ai acestui nucleu anticomunist din Brăila care funcționa înainte de anul 1989.

Revista continuă cu articolul acad. Ionel Căndea, *Vizita Regelui Mihai și a Reginei Ana la Casa „Dumitru Panaitescu-Perpessiciu” de la Brăila (19 iunie 1998)*. Textul reprezintă în fapt tot o pagină memorialistică, însoțită de interesante fotografii. Este mărturia unui moment remarcabil din istoria Brăilei din anul 1998, când majestățile lor au vizitat Casa memorială Dumitru Panaitescu-Perpessiciu, fost profesor al regelui Mihai în timp ce urma cursurile liceale în „Clasa Palatină” a Liceului „Sf. Sava” din București și... în timp ce dădea bacalaureatul în zilele ultimatului sovietic din 26-27 iunie 1940.

Tot în secțiunea Istorie și Arheologie a fost publicat articolul soților Raluca și Sergiu Iosipescu, *Gura Sulina în istoria Dunării. O abordare nautică (din secolul al X-lea până la Tratatul de la Paris, 1856)*. Autorii prezintă o reconstrucție diacronică a evoluției hidrografice, cartografice și geopolitice a brațului Sulina în vremea diverselor stăpâniri politice asupra acestuia, cea bizantină, cea românească, cea a

Sublimei Porți și cea a Imperiului Țarist.

Urmează un studiu al autorului care vă prezintă în rândurile de față revista, articol ce are ca subiect *Evoluția și involuția orașului-port Sulina*. Studiul îl completează pe cel anterior pentru că se bazează în special pe studierea arhivelor și lucrărilor de specialitate turcești referitoare la Sulina, în mare parte inedite sau prea puțin cunoscute în istoriografia română, precum și pe numeroase ilustrații inedite în România, provenite și ele din surse otomane. Se vorbește în articol despre construcția primelor faruri necesare călătoriei pe canalul Sulina. Cele dintâi de care avem cunoștință documentar în prezent s-au datorat turcilor otomani în anii 1743-1745. Acolo, Beșir Aga, șeful eunucilor negri ai haremului din Topkapı, al treilea om ca importanță în Sublima Poartă după sultan și marele vizir, a înființat un vakıf care a dezvoltat orașul-port aflat în stăpânirea turcilor otomani. S-a descris concepția creatorului vakıfului, modul în care a evoluat vakıful, din perspectiva autorităților otomane, totodată provocările și problemele privind administrația și utilizarea canalului Sulina, conform izvoarelor turcești, care a fost lupta cu rușii care doreau să aibă liberă navigația pe acel canal. Articolul se încheie cu discuția dintre generalissimul I.V. Stalin și premierul român dr. Petru Groza, în care acesta din urmă a arătat că este o scădere constantă a debitului apelor marelui fluviu pe canalul Sulina, dar că poporul român preferă colmatarea lui în loc să aibă parte de colmatarea prieteniei sovietice. Atunci Stalin a luat o riglă, a pus-o pe harta Dobrogei și a spus că acolo să se construiască un alt canal și România va avea navigație pe Dunăre.

Cu toate evoluțiile tehnologice care au avut loc în ultimii zeci de ani, situația geopolitică actuală demonstrează că Gurile Dunării nu și-au pierdut deloc importanța..

Secțiunea Istorie continuă cu un articol de Constantin Ardeleanu, *„Ce vreți? Biurocrație ori treabă?” Gheorghe V. Cordea și situația pescăriilor din Delta Dunării la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Studiul analizează problemele preluării directe de către stat a pescăriilor din Delta Dunării în 1895. Autorul folosește ca documentație corespondența lui Gheorghe V. Cordea, trimisă să etatizeze pescăriile Deltei, corespondența purtată cu biologul Grigore Antipa, care oferea baza științifică pentru ca piscicultura modernă să nu mai fie lăsată în mâna unor particulari improvizați ca antreprenorii moderni.

Articolul Matei Cazacu, Genealogii și genealogiști: George D. Florescu printre contemporani dă la iveală publicului momente din biografia mai puțin cunoscută a genealogistului G.D. Florescu, prin prisma relațiilor cu bunicul autorului, preotul Gheorghe Negulescu de la Biserica Bătești. Sunt analizate începuturile preocupărilor și realizărilor genealogiștilor români, sursele și căutările acestora, fiind totodată discutate și detalii privind apartenența la un moment dat la masonerie a lui G.D. Florescu.

Un alt scurt articol, de Ionel Budescu, intitulat *Argument*, prefațează intenția autorului de a publica în viitor mai multe documente inedite de Ev Mediu românesc, publicare ce va avea loc în cadrul Centrului de studii dunărene Brăila-Galați „Episcop Melchisedec Ștefănescu” sub egida Academiei Române în anul 2027.

Tot din seria investigațiilor paleografice este și articolul lui Marius Păduraru, intitulat *Note istorice și genealogice prilejuite de un zăpis inedit din 30 decembrie 1680*. Autorul discută pe larg un act inedit tot din arhiva de la Muzeul Brăilei a profesorului Ionașcu, în care se prezintă o vânzare de moșie

cu pact de răscumpărare din secolul al XVII-lea.

Documentul este important deoarece surprinde prevederea acestei instituții juridice, precum și atribuții necunoscute ale unui dregător – portarul domnesc – care în acest caz avea și îndatorirea de a închide pe condamnații ce săvârșiseră fapta de mutare de hotar, deci tulburare de posesie. Totodată, zăpisul este important deoarece conține și una dintre puținele mențiuni ale dregătoriei vornicului de doamnă – o instituție rară în Evul Mediu în Țara Românească.

Și în articolul următor este vorba despre o datorie bănească. Cristian Luca publică *Un litigiu între creditor și debitori spre finele veacului al XVIII-lea: Maria Suțu în disputa cu frații Gheorghe și Dimitrie Lazaru, fiii negustorului și tipografului Ioan Lazaru*. Este vorba de un act de împrumut cu dobândă încheiat la București între soțul Mariei Suțu și doi tipografi greci. Deoarece muriseră atât creditorul, cât și debitorul, urmașii datornicilor au socotit probabil că au scăpat de datorie. Dar au fost urmăriți silit tocmai la Veneția de către văduva creditorului, Maria Suțu. Sigur că urmărirea s-a făcut prin mijloace legale, fiind nevoie să fie traduse și „legalizate” documentele necesare din greacă în italiană, precum și atestate de însuși patriarhul ecumenic al Constantinopolului, Gherasimos al III-lea. Toate aceste documente se găsesc în arhivele venețiene.

Urmează un nou interesant articol din seria eminesciană a lui Tudor Nedelcea, intitulat *Un manuscris inedit? Pesimismul lui Eminescu și Leconte de Lisle*. Documentul original scris în

românește, cu litere latine, pe care îl publică în facsimil și în transcriere autorul, a aparținut profesorului Caracostea. De la el a trecut la Dan Simonescu, iar acesta din urmă l-a dăruit domnului Tudor Nedelcea. Este meritos că în momentul de față documentul este pus în circulația științifică.

Revista conține și secțiunea de Teologie, în care primul articol este semnat de pr. Lucian Vasile Petroaia, *Liturgica episcopului Melchisedec Ștefănescu în contextul manualelor ortodoxe de specialitate (sec. XIX-XX)*, în care se analizează *Manualul liturgic* al Episcopului Melchisedec Ștefănescu, o lucrare didactică de pionierat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Se evidențiază contribuția fundamentală a ierarhului la dezvoltarea liturgicii până în perioada contemporană. Al doilea studiu este datorat pr. Cristian Gagu și se numește *Protoiereii Brăilei. Lista și cronologia slujirii acestora; medalioane biografice*. Este un foarte util instrument de lucru, de cercetare istorico-teologică, fiind expuse pe larg amănunte documentare și biografice care privesc perioada 1814-până la zi.

Un demers similar în spirit, nu în literă, conține ultimul articol din seria Teologie a revistei *Dunărea* nr. III/2026. Autorul său, pr. Eugen Drăgoi, publică studiul *Slujitori bisericești în Brăila în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Contribuții documentare*. Articolul conține date documentare privind preoții, ierarhii și bisericele în care au slujit aceștia începând cu perioada de după revenirea Brăilei în administrația Țării Românești, adică după punerea în aplicare a prevederilor Păcii de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829) și până în preajma Revoluției de la 1848.

Aici încheiem prezentarea pe care am dorit-o cât mai rezumată a conținutului primelor trei volume ale anuarului *Dunărea. Studii și materiale de istorie*, prezentare menită să permită oricui este dornic să cunoască mai amănunțit revista, să vadă dacă găsește în acesta ceea ce interesează. În cazul în care va găsi, poate să fie sigur cititorul, cercetător sau om de cultură, că articolul va avea noutăți în raport cu alte texte de specialitate publicate până acum. Din acest punct de vedere, revista *Dunărea* este o comoară care trebuie privită cu multă atenție. Inclusiv aspectul grafic al revistei, deosebit de îngrijit publicată, este o calitate importantă, în condițiile actuale, când parcurgem o criză generală a publicațiilor în domeniul istoriei. În această situație, cele incluse în cele trei numere anuale de până acum ale revistei *Dunărea* se înscriu perfect în cuvintele celebrului Hans Baron din *Das Erwachen des historischen Denkens. Humanismus des Quattrocento (Historische Zeitschrift, CXLVII (1932), p. 1-13): timpuri grele – investiții în cultură*.

Istoria de lângă noi

Dan D. FARCAȘ

Aud uneori: „Era mai bine în comunism – ți se dădea de lucru, ți se asigura o locuință ș.a.m.d.” Cred deci că merită să reamintim, încă o dată, celor care poate n-ar ști, că, mai ales pentru cei ce

se încăpățâneau să gândească cu propria minte, vremurile acelea au fost de fapt un coșmar de umilințe fără margini și din care nu se întrevădea nicio perspectivă de scăpare. Rememorez, drept ilustrare, câteva crâmpie trăite personal.

Din cauza dorinței paranoice a lui Ceaușescu de a scăpa de datorii, în anii optzeci tot ce se putea exporta pleca peste granițe, iar importurile au fost reduse la minimum. Treptat, tot mai multe alimente dispăreau din galantare. Circula pe atunci, spre a face haz de necaz, un cântecel cu textul: „aseară/ la telejurnal/ am văzut/ cașcaval”. Salam se mai găsea, dacă aveai noroc. Cel care dădea peste un asemenea chilipir, cumpăra un calup întreg, ceea ce înainte se întâmpla foarte rar. În cele din urmă a dispărut și telemeaua. Nu mai erau nici conserve de carne. Țin minte că, la un moment dat, vizitând o „alimentară” din cartierul meu, am fost surprins că galantarele deveniseră complet goale, iar pe toate rafturile cu „autoservire” erau înșirate, exclusiv, sute de borcane cu conserve de mazăre, pe diverse sortimente, după mărimea boabelor. Poate mai era oțet, vreun sirop de fructe și cam atât.

O problemă devenise cafeaua. Pentru a reduce importurile, produsul se vindea doar în pachetele, amestecat jumă-juma cu înlocuitori. Întrucât între aceștia s-a zvonit că exista și ovăz, poporul numea produsul „nechezol”.

În magazinele alimentare, ori de câte ori „se băga” ceva marfă, apăreau cozi interminabile. După un timp, se formau cozi pur și simplu „la ce se bagă”, așteptând răbdător camionul care nu se știa nici când și nici ce anume urma să aducă. Orice ar fi fost, era binevenit. Îmi amintesc niște anecdote din epocă. Un bătrânel stă pe pragul unui magazin care încă nu deschisese. Un trecător se așează tăcut alături, apoi altul și altul în spatele lui, până se face un rând respectabil. La un moment dat, cineva întreabă pe bătrân ce anume „se dă”. Acesta răspunde că nu știe. Lui i s-a făcut rău și s-a așezat doar să-și revină. „Și acum te simți mai bine?” „Da”, răspunde bătrânul. „Atunci de ce nu pleci?” „Cum să plec dacă sunt primul la coadă?!” O altă anecdotă zicea că Bulă se suie într-un taxi și spune: „Te rog să mă duci în principiu”. „Cum adică?”, întreabă șoferul nedumerit. „Păi, răspunde Bulă, ieri Ceaușescu spunea la televizor că în principiu se găsesc de toate.”

De la un timp s-a recurs la raționalizarea alimentelor de bază. Lista acestora și mărimea rațiilor difereau de la un loc la altul. Câțiva ani, la noi în cartier, au fost raționalizate doar uleiul și zahărul. Țin minte că, o dată pe lună, dar într-o zi neștiută dinainte, când veneam de la slujbă, aflam de la persoanele care erau pe stradă că „s-a băgat rația!” Mă duceam disciplinat, stăteam la coadă, luam partea care revenea familiei și o depozitam acasă. Prisosul îl duceam rudelor din provincie, care aveau rații mult mai mici.

În 1989 s-au raționalizat și produsele din carne, lactatele și ouăle. Fiecare bloc era „arondat” la un anumit magazin alimentar. Dacă pentru ulei și zahăr magazinul nostru se găsea la vreo trei minute, pentru această a doua rație am fost repartizați la o cu totul altă „alimentară”. Pentru ca să trec pe acolo, trebuia să iau un alt autobuz decât cel cu care veneam de obicei acasă. Făceam asta zilnic, pândind acea zi tainică din lună în care „se băga rația”. Uneori, dacă întram și întrebam când se așteaptă să vină marfa, vânzătoarea Geta (o țin minte pentru aerul de superioritate al cuiva care are în mod evident puterea de a decide asupra unui crâmpie din fericirea ta) îmi răspundea să mai trec. În ziua în care chiar „se băga” rația, se făcea o coadă imensă, controlată cu listă și număr de ordine. Dar, de obicei, când ajungeam la rând, deja o parte din rație nu mai exista. Dacă o întrebam pe Geta dacă știe „când se mai bagă”,

ea se uita la mine, cu condescendența cu care privești o găză, și îmi spunea să mai trec.

În această atmosferă, prin ultimii ani optzeci, în București s-a început și construirea câtorva clădiri rotunde, imense, cu mai multe etaje, menite să devină fabrici de alimente (azi sunt mall-uri). Denumite de populație „circurile foamei”, ele urmau, în viziunea regimului, să asigure locuitorilor porții de mâncare standardizate, conform unei doctrine privind „alimentația rațională”. Mulți au perceput inițiativa ca fiind un preludiu la desființarea treptată a magazinelor alimentare, obligând fiecare cetățean să vină zilnic cu sufertașul să-și ia rația.

O altă umilință era aceea că nu puteai cumpăra, din salariile primite în monedă națională, o mulțime de bunuri, care erau etalate, în schimb, în vitrinele unor magazine cu totul speciale, pe firma cărora scria „shop”. Străinii care treceau prin dreptul lor sau chiar le călcuau pragul puteau avea impresia că la noi se găsesc, iată, de toate. Dar din „shop”-uri nu puteau cumpăra decât cetățenii străini, legitimați cu pașaportul. Dacă erai cu o rudă din vest, aceasta putea cumpăra ceva pentru tine, dar dacă îți dădea valuta în mână să cumperi tu, ajungeai pe mâna milițianului care stătea la pândă la ușa magazinului să te conducă la „secție”. Din „shop”-uri mai puteau cumpăra și cei ce lucraseră prin țările cu care România avea contracte: Libia, Irak etc. Însă și aceștia, pe la sfârșitul „epocii Ceaușescu”, erau obligați să-și țină valuta în anumite bănci, iar de jumătate din banii pe care-i cheltuiau în „shop” trebuia să cumpere cartofi sau mărfuri asemănătoare.

Am reușit să-mi cumpăr un radiocasetofon portabil, ceva mai performant, doar după ce un prieten mi-a dat într-o după-amiază telefon, să merg repede la magazinul X care primise câteva aparate rusești și să caut vânzătorul Z care știa despre ce este vorba și care și-a primit desigur gratificația. La fel a fost și cu un televizor.

Iarna anului 1985 a fost extrem de rece. Presiunea gazului metan în centrul Bucureștilor devenise foarte scăzută. La Centrul de Calcul și Statistică Sanitară (CCSS), unde lucram, temperatura în birou era uneori de 5°C. Deși afară, în astfel de perioade, erau multe grade sub zero, îmi luam din când în când o pauză și, îmbrăcat corespunzător, ieșeam zece sau douăzeci de minute să mă plimb, în pas vior, să mă încălzesc. Mi-am făcut atunci și un sacou, din stofă de palton, cu multă vatelină, pentru a avea totuși o ținută corespunzătoare.

Temperatura din case scădea și ea. Când lumea a început să cârtească, Ceaușescu a venit cu soluția „mai puneți o haină pe voi”. Sfatul Marelui Conducător era deplasat, deoarece noi stăteam deja acasă cu două perechi de pantaloni, de șosete și cel puțin două pulovăre. O metodă simplă pentru locuitorii cartierelor „muncitorești” era să deschizi cuptorul la soba cu gaz metan din bucătărie și să stai în preajmă (nu se contoriza pe apartamente). Metoda producea însă aburi, care formau condens pe pereții reci, de beton, facilitând înmulțirea unui soi de mușgai, ca o blană neagră, cu care am avut și eu de furcă.

Cu încălzirea apartamentului, un incident neașteptat ne-a întins o mână de ajutor. Stând la ultimul etaj, am constatat, într-o vară, că, la două săptămâni după ultima ploaie, încă îmi picură apa din tavan

într-o debara. Am cerut o expertiză. La un moment dat, ranga cu care meșterul sonda planșeul a fugit în gol, iar noi ne-am pomenit în casă cu o găleată de apă, iar în tavan se căscase o gaură. Omul ne-a propus imediat să ne facă acolo, după toate standardele, un coș pe care l-am putea folosi apoi pentru o sobiță cu motorină. Zis și făcut. Iar abia am cumpărat sobița, că am primit, în mod miraculos, și un telefon de la un necunoscut. Mi-a spus că locuiește la două blocuri distanță și lucrează pe o „fadromă” pe care o parca nu departe de garajul nostru. Îmi propunea să ne vândă, din utilaj, la un preț convenabil, motorina de care avem nevoie pentru încălzire. Câțiva ani ne-am aprovizionat

de la el cu combustibilul necesar, depozitat apoi în garaj, într-un butoi de tablă de 200 de kilograme, împrumutat de la un vecin.

O sursă de încălzire, omniprezentă în fabrici, birouri, dar și în casele multor oameni, erau și reșourile artisanale, confecționate dintr-o cărămidă „BCA” (un soi de spumă din ciment) în care se săpau șanțuri prin care se trecea un fir spiralat de nichelină. Întrucât curentul consumat de un astfel de reșou costa mult, mai ales prin periferiile rău famate ale orașului, ori prin zonele rurale, meșteri ad-hoc trăgeau fire legate direct la rețeaua stradală, ocolind contoarele.

În iarna anului 1985 producția de energie electrică a țării a scăzut binișor sub nevoile de consum. Soluția a fost deconectarea planificată a unor consumatori privați. Pe la țară, sate întregi au fost pur și simplu debransate de la rețea, cu săptămânile. Atunci s-a redus și programul unicului post de televiziune la numai două ore, în zilele de lucru. La un moment dat, și în București s-a decis să fie deconectate de la curentul electric, inclusiv iluminatul stradal, prin rotație, anumite zone.

In tot cartierul unde locuiam, curentul se oprea, în fiecare zi, cu o precizie de cronometru, la ora șase după masă, pentru fix două ore, când lumina se stinge în alt cartier. În perioada cu pricina, de obicei, fiica noastră își făcea temele în camera ei, eu aveam un răgaz pentru a citi sau scrie ceva, iar soția rezolva și ea o mulțime de probleme ale casei. Am cumpărat trei becuri de far de automobil („Dacia”, faza mare) și vreo treizeci de metri de sârmă izolată. Apoi, am reactivat, din garaj, un acumulator de mașină care își terminase ciclul de viață, dar nu apucasem să-l arunc, precum și un redresor artizanal. Încărcam toată ziua acumulatorul (la intensitate mică), într-un colț de apartament, iar când se stinge lumina, cele trei becuri de far se aprindeau în trei încăperi diferite, dând o lumină „a giorno”, care pălea un pic la capătul celor două ore, dar rămânea încă acceptabilă. Făcusem și niște abajururi de carton, ca și sisteme de agățare a becurilor care se montau și se demontau rapid.

Tot de atunci, televiziunea română transmitea, în cursul săptămânii, doar două ore pe zi, emisiuni alb-negru sau „parțial color”. Blocurile s-au umplut de antene artisanale, ca să prindă una sau două posturi bulgărești, care difuzau mai multe emisiuni, și mai ales color. Unii chiar începuseră să învețe bulgărește.

Pentru serviciu, foloseam transportul în comun, veșnic supraaglomerat. De multe ori mergeam pe scară, agățat precar de o bară sau chiar de un călător mai bine poziționat. Am căzut de două ori, dar mașina nu era în viteză, deci n-am pățit mare lucru. Uneori mă deplasam cu Dacia personală. Aproape zece ani, „coada la benzină” a fost un sport național. Te puteai numi norocos dacă reușeai să faci un „plin” pierzând doar o jumătate de zi. La unele benzinării, cozile erau kilometrice. Cei cu dare de mână angajau oameni care să stea la rând în locul lor, mai ales noaptea. La un sfârșit de săptămână puteau circula doar mașinile având număr cu soț, la următorul doar cele cu număr fără soț ș.a.m.d. Iarna, când zăpada era ceva mai groasă, circulația automobilelor particulare era oprită complet, câte o săptămână, ori chiar mai mult.

Identitate, limbaj și memorie

Victor Teleucă despre *Sunt Verb* de Liviu Damian

Dumitru GABURA

Pentru Victor Teleucă, formula „sunt verb” nu funcționează ca o simplă metaforă decorativă, ci ca o veritabilă definiție ontologică. A fi „verb” înseamnă: a fi în mișcare, în transformare continuă, a exista prin acțiune și rostire, nu prin fixitate, a trăi în timp, dar și împotriva uitării. Astăzi, într-o lume în care identitatea devine fluidă, ideea că omul este „verb” – nu „substantiv” – pare extrem de actuală. Nu suntem ceva stabil, ci ceea ce devenim în permanență. Conceptul de „verb matern” este central și foarte modern în interpretare: nu e doar limba maternă, ci un spațiu al conștiinței și al identității profunde. Victor Teleucă afirmă clar: nu există existență în afara naționalului, dar nu într-un sens ideologic îngust, ci într-un sens ontologic – limba este mediul în care devii tu însuși. Analizat azi, acest lucru poate fi reformulat astfel: globalizarea nu anulează identitatea, ci o face mai conștientă, „verbul matern” devine o formă de rezistență și autenticitate. Și ideea că „timpul va alege ce va dori” este una profund contemporană. Victor Teleucă vede poetul ca pe cineva care nu controlează posteritatea, dar are datoria de a oferi timpului ceva demn de ales. Aceasta e o etică a creației: nu scrii pentru succes imediat, ci pentru un dialog cu viitorul.

Unul dintre cele mai moderne aspecte prezente în text este ideea de tăcere a cuvintelor: sensul real nu este în textul vizibil, ci în straturile ascunse, accesibile doar celor care caută. În termeni actuali, am spune că poezia lui Liviu Damian funcționează ca un sistem deschis, nu ca un mesaj închis. Nu toți cititorii ajung la același nivel – și nici nu trebuie.

În *Dialoguri la marginea orașului*, Victor Teleucă observă ceva esențial: eul dispare, este înlocuit de dialoguri între tu și el, dar, paradoxal, eul este prezent peste tot. Această fragmentare a identității este extrem de actuală – o regăsim în literatura contemporană și conceptele transpersonale. Poetul Liviu Damian pare, în lectura lui Victor Teleucă, un autor care anticipează criza subiectului unitar.

Episodul salcâmului este poate cel mai emoționant și modern al textului: copacul devine o extensie a poetului, memoria nu este abstractă, ci întrupată în natură, moartea nu este finală – există o continuitate organică. Replica imaginată: „Și eu sunt verb, numai că alt fel de verb, verb verde” este esența întregului text. Aici Victor Teleucă face un pas dincolo de critică: transformă realitatea într-un spațiu simbolic viu, unde natura, omul și limbajul devin una. Finalul este definitoriu: „umbră a luminii” nu este întuneric, ci o zonă de tensiune între cunoaștere și mister. Aceasta este, de fapt, cheia poeziei lui Damian: nu oferă răspunsuri, ci intensifică întrebările.

Textul lui Victor Teleucă este actual pentru că vede poezia ca formă de existență, nu ca obiect estetic, unește identitatea personală cu cea colectivă fără a le simplifica la o formulă reductivă, unidimensională, transformă memoria într-o experiență vie, metafizică. Liviu Damian nu este, în această interpretare, un poet care a scris despre lume, ci un poet care a devenit limbajul prin care lumea continuă să se spună.

Istoria cu „salcâmul lui Damian” nu se termină cu cea descrisă în textul lui Victor Teleucă. Ea a avut o continuare surprinzătoare, aproape mistică, desfășu-

rată sub ochii subsemnatului, în corespundere cu cercetările din celebra lucrare a lui C.G. Jung *Sincronicitatea – un principiu de conexiune acauzal* (1960), descrise de Stanislav Grof în *Jocul cosmic* (1998).

Întregirea istoriei cu salcâmul o găsim într-o alta petrecută în aceeași cheie, dar altfel, legată deja de „plopul lui Teleucă”. Plopul care crescuse mult peste etajul patru din spatele curții, spre Banca Națională, și ținea umbră la balconul poetului în lungile și toridele luni de vară nu era un copac oarecare. Își întinsese umbra ca o protecție și, în zilele caniculare, devenise loc de retragere, de reculegere. Nu doar un arbore, ci un martor. Un însoțitor tăcut. Poetul vorbea despre el, dar mai ales tăcea împreună cu el. Misterul constă în faptul că, imediat după decesul lui Victor Teleucă, spre seară, cerul s-a întunecat, vântul a prins glas, afară s-a stârnit o vijelie, o furtună de vară în toată regula, cu tunete și fulgere atât de puternice încât unul dintre ele a lovit plopul; acesta, despicându-se, a căzut ca secerat. Fenomenul meteo a ținut

câteva clipe, apoi totul s-a liniștit, a ieșit soarele. Era 12 august, în jurul orei 18:00. Povestea „salcâmului lui Damian” și a „plopului lui Teleucă” e fascinantă, pare să stea la granița dintre explicație și mister. Există mai multe moduri de a o înțelege – nu se exclud, ci se completează. Explicația fizică: un eveniment meteorologic, un copac expus.

Mintea umană însă caută sens și legături: asociem evenimentele puternice (moartea unui om) cu fenomene spectaculoase, ceea ce este deja important (copacul) devine simbol după eveniment, iar memoria selectează și intensifică aceste coincidențe. Aici lucrurile devin cu adevărat interesante și coerente cu felul în care scrie Victor Teleucă. Pentru el, omul și natura nu sunt separate, existența se exprimă în „verbe” diferite: om, copac, cuvânt. În această logică, „salcâmul lui Damian” și „plopul lui Teleucă” nu sunt doar arbori, reprezentările vegetalului devin prelungiri ale ființei. Într-o lectură profund teleuciană, am putea spune că există o unitate subtilă între conștiință și lume, legăturile țin de ordinul sensului ascuns, moartea nu rupe relația cu existența, ci o transformă într-o corelație nouă.

Nu este o explicație științifică, ci una de ordin poetic-filosofic: realitatea nu este doar ceea ce se vede, ci și ceea ce „rezzonează”. Poetic (și poate cel mai adevărat în contextul lui Victor Teleucă), este o formă prin care memoria transformă realitatea în semn. Fulgerul nu explică nimic, dar marchează. Și poate că tocmai aceasta este cheia: nu trebuie să înțelegem evenimentul ca pe o relație de cauză și efect, ci ca pe o clipă în care lumea, pentru o secundă, devine lizibilă, ca și cum ar rosti ceva. După aceea, tăcerea revine, soarele reappare, viața continuă. Dar cel care a văzut nu mai vede la fel,

pentru că a înțeles – nu cu mintea, ci cu o formă mai adâncă de percepție – că uneori realitatea nu doar există, ci spune. Și atunci, chiar și un copac căzut poate fi citit ca un verb. În cazul lui Victor Teleucă și Liviu Damian, interpretarea nu trebuie căutată în fizică, ci în modul poezilor de a vedea lumea. Omul recunoaște în natură ecoul propriei sale treceri.

Pentru aceste genuri de coincidențe, C.G. Jung a propus termenul de *sincronicitate*. Stanislav Grof, în *Jocul cosmic*, menționează că „experiențele transpersonale sunt adeseori asociate cu coincidențe extraordinare. De exemplu, când ne apropiem, în explorarea noastră interioară, de experiența morții eului, în viața noastră se pot acumula dintr-o dată accidente și situații periculoase. Nu mă refer aici numai la evenimen-

tele în care participăm și noi într-un fel sau altul, ci și la acelea care sunt cauzate de alte persoane sau de factori externi independenți. Când ne confruntăm cu moartea eului și percepem renașterea în procesul nostru interior, asemenea situații tind să se rezolve la fel de magic cum au apărut.”

În anii '80, Liviu Damian ajunsese la „maturitatea scrisului, unul dintre fruntașii de seamă ai literaturii”, menționează Arhip Cibotaru în romanul-fapt *Pe timpul lui Teleucă*, și că, în perioada sovietică, nu se obișnuia ca primele persoane din conducerea republicii să-i

vorbească de bine pe scriitori, ci doar de rău. „Dar a fost și o excepție curioasă”, continuă autorul romanului. „Însuși Bodiul l-a laudat odată pe Liviu Damian fără să știe pe cine laudă. La sfârșitul unei consfătuiri republicane desfășurate într-un centru raional, oaspeții au prezentat un mare concert. La acel concert, o elevă din clasa a noua sau a zecea a declamat cu mult suflet o poezie. Întrucât numele autorului nu a fost pronunțat pe scenă, Bodiul a crezut că versurile erau ale fetei. În realitate, însă, erau ale lui Liviu Damian. După concert, căutându-i pe ziașiți cu privirea, le-a făcut semn să se apropie și a zis răspicat, ca să fie auzit prin ei de toată republica: „Vot tak nado pisat' stihii” (Iată cum trebuie să se scrie versuri). Și a mai adăugat, pe un ton povățuitor și foarte filosofic (era doctor în filosofie), că „nu ar strica ca toți poeții din republică să învețe a scrie de la fata aceasta”.

Salcâmul lui Damian, plopul lui Teleucă și amintirile lui Cibotaru ne arată că poezia și natura sunt verbe vii, martori ai trecerii și ai memoriei.

Bibliografie

1. Victor Teleucă – *un heraclitean transmodern*, Editura Universul, Chișinău, 2010.
2. Arhip Cibotaru, *Pe timpul lui Teleucă*, Editura Universul, Chișinău, 2010.
3. Stanislav Grof, *Jocul cosmic (Explorări ale frontierelor conștiinței umane)*, Editura Antet, 1998.
4. C.G. Jung, *Sincronicitatea – Un principiu de conexiune acauzal, Opere complete*, Vol. 8, 1960.
5. Liviu Damian, *Sunt Verb*, 1968, Editura Lumina, 1990, Chișinău.
6. Ion Anton, *Poetul care luminează-n verb*, 6.03.2026, text publicat în ziarul *Săptămâna*.
7. Luminița Dumbrăveanu, *Sunt Verb – Liviu Damian, poet cu har și bărbat de caracter*, 20.03.2026, varianta electronică, Facebook.

În aceste condiții, o călătorie mai lungă cu automobilul devenea o aventură. Chiar dacă mi-am instalat și un rezervor suplimentar, la coborâri mai oream motorul. Recordul a fost când am coborât, doar cu frâna, de la Marila la Oravița (peste 500 de metri diferență de nivel), dar mai ales de la Bâlea Lac spre Ardeal. Făceam mici opriri, pentru a răci roțile, ori de câte ori începea să iasă fum din ferodourile plăcuțelor de frână (ferodouri se mai găseau).

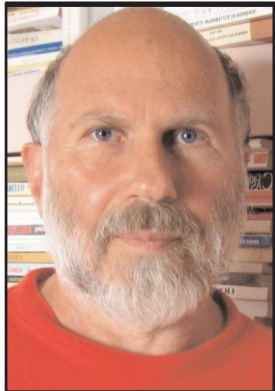
Resimțeam ca o mare umilință și faptul că, în timp ce locuitorii țărilor civilizate puteau călători liber dintr-o țară în alta, la noi lucrul acesta era de cele mai multe ori imposibil. La noi, dacă voiai să pleci în străinătate, trebuia să te duci, cu câteva luni înainte, la un anumit ghișeu, de la o anumită secție de miliție și să-ți ceri pașaportul. Următorul pas era să faci rost de viză. „Țările socialiste frățești” nu îți cereau viză, dar pentru o călătorie în țările occidentale această operație era vecină cu magia. Dar, indiferent unde mergeai, aveai nevoie, întâi de toate, de

o „viză de ieșire”, din partea statului român, viză pe care mulți nu o primeau. În aprilie 1985, am stat la coadă o după-amiază întreagă ca să depun un dosar stufos, plin de aprobări prealabile, la ghișeul unei anumite miliții, solicitând să ni se dea, mie și soției, pașapoartele, cu vizele de ieșire, pentru ca în iunie sau iulie să putem face o excursie cu mașina proprie în Ungaria, Cehoslovacia și RDG. Am primit prin octombrie răspunsul că cererea ne-a fost respinsă. Poate a fost din cauza fratelui meu, poate erau alte păcate față de regim. Am înțeles mesajul și până după 1990 n-am mai făcut nicio altă tentativă de a călători în afara granițelor.

Aș putea continua cu înjosirile. Poate pentru unii toate aceste umilințe nu contau, dar eu cu greu puteam să le trec cu vederea. Nu am fost singurul. Mulți au căutat să scape de ele riscându-și viața pentru a fugi în Occident. Dar efectul umilirii sistematice s-a vădit din plin în decembrie 1989.

Urmuziana

Cristian SABĂU

Cine sunt
(ur)muzienii
piteșteni?

Pentru că așa cum se spune mai nou, *ladies first*, să începem dară cu singura Doamnă din spectacol, Alina

Diaconu. Alina Diaconu este Cordelia (nu fiica regelui Lear!) pe post de fostă soprană, devenită vampă-demimondă cu relații sus-puse și cunoscând în amănunt *epidermografia* superiorilor bietului sergent de stradă care era cât p-aci să comită o mare eroare... Ca o zeiță a voluptății, se joacă de-a seducția și cu Mitică și cu Dragomir. *Echipamenul* roșu provocator al doamnei Cordelia și înfățișarea de odalisca n-au cum să nu zgândărească, să nu genereze *dorinți* (de diverse tipuri), să nu provoace pulsiuni, să nu ridice tensiuni... Pentru că are de întreținut casa soțului său, filosoful Stamate (și pe filosof!), Cordelia se vinde cum poate, își cunoaște valoarea de piață, știe că valorează mai mult decât obișnuitele prințese ale desfrâului. Cordelia, dincolo de zid, este o zeiță-muză inspiratoare, iar în lumea muritoare de aici, doar o amărâtă de prestatoare atrăgătoare. Registrul erotic pe care-l posedă o recomandă pe deplin drept *coach* (sau măcar *trainer*) într-ale amorului pentru tânărul Dragomir încă ne-inițiat în acea minunată *ars amandi*...

Mihai Savu, Dragomir, plinuț și plin de coșuri, este adolescentul timid înscris la școala sexului curs seral cu o educatoare foarte competentă pe care tocmai am descris-o. Timorat de autoritatea paternă, temător de poliție, dar încurajat cu tact de Cordelia, cu toată timiditatea, deprinde (*bob-cu-bob*) abecedarul amorului și ar fi făcut pași importanți dacă n-ar fi fost surprins (chiar când era *alăptat*) de polițistul cartierului...

Ionuț Oanță, este tipul perfect al polițistului de cartier, scrofulos la datorie, dar sărac la minte și cunoștințe, grijuliu mai ales să nu se petreacă evenimente neplăcute în sectorul său. Oricând gata la un abuz dacă rezultă și un ce avantaj personal (fie acesta și sexual, *si possible*...), dar încremenit în dorința de frica retorsiunilor posibile. Cine știe ce ar putea păți dacă l-ar supăra pe șeful său comisarul *Dezideratu* (ce nume mai absurd putea găsi întâmplarea?)...

Gogu Preda este chiar de acolo, coborât parcă din biografia lui Mitică-Urmuz. Poate chiar ar trebui verificat dacă un cumva în ADN-ul actorului piteștean există urme din ADN-ul lui Urmuz... Are (aproape) aceeași alură fizică, își însușește și exprimă aceleași simțăminte, însingurarea, dificultatea comunicării. Înconjurat de plăsmuirile sale, personaje ciudate ca aspect și comportament cărora le împrumută din însușirile sale, Mitică se declară complet dependent de pianistul virtuos Fuchs (dat dispărut și căutat de poliție) care oferă recitaluri artistic-pasionale de un erotism acaparator, de-a dreptul răscolitoare de simțuri... O lume *altfel* (nu „ca afară”) în care dacă nu pătrunzi n-are rost să mai speri la ceva bun și-ți rămâne doar *ultima soluție* – *încă o... împușcătură!* Contra propriei tâmpole...

Adrian Duță este Stamate cu centimetrul de croitorie după gât așa cum se cuvine unui fost croitor, care nu uită că totul (inclusiv Lumea) trebuie să fie croit după (justă) măsură. Cu atât mai mult de când fostul croitor a devenit filosof (la domiciliu, cum spunea Mușatescu). Bruftuluit de nevasta sa Cordelia, ale cărei capricii nu le satisface complet și la timp, e satisfăcut doar de trecerile prin Pâlnia care-l acceptă și-i dă fiori și... transpirație

Petrișor Diamantu este combinația uman-mecanicistă Turnavitu (să fie oare o versiune valahă a expresiei *tourne-vite*?), acel ventilator (de dreapta) care aspiră să ventileze atmosfere mai înalte de pe la vreun minister, dar e ținut, împotriva propriei voințe, mai la periferie, la *munca de jos*, într-o cafenea oarecare. Pentru o re-scriere în sensul dorit a traseului său existențial e capabil de orice, chiar și de o tentativă de mituire a autorului său – Mitică...

Robert Tudor este marțialul general Gayk, bătut de nevastă, dar multiplu decorat pentru vitejia demon-

strată în timpul repetatelor părăsiri în fugă (sau or fi fost, poate, doar *replieri strategice*?) ale câmpului de luptă. Cu pieptul plin doldora de decorații, generalul cu perspective de a ajunge mareșal sau chiar diplomat (ambasador la Moscova! La Moscova!).

Scenografia semnată de Miruna Varodi servește atât textul lui Valeriu Butulescu, cât și mișcarea scenică imaginată de Mona Gavrilăș, iar costumele cu care sunt dotate personajele sunt ilar-tragice, în concordanță cu spiritul vieții și morții lui Mitică-Urmuz și a personajelor sale. Moartea ca salvare ilar-colectivă este chiar o soluție igienizatoare, de însăntătoșire a lumii, de epurare a elementelor ciudat-disturbatoare, poate chiar de remediere a unor „disfuncționalități de funcționare” și de etanșare a zidului care separă net lumea reală de celălalt tărâm, cel din basme...

De la métaphore avant toute chose
sau metafora înainte de orice

Iată că am uitat să menționez printre personajele (importante ale) *variațiunilor pe teme urmuziene* datorate lui Valeriu Butulescu un personaj cheie: Pâlnia, acel *alter-ego* al Vaginului. Autorul textului „prioritizează” în mod arbitrar metafora, nu se mai împiedică de comparații, lucrează curat discreționar, nu ține cont de dreptul egal al cuvintelor și al figurilor de stil (halal democrație literară!). „Pâlnia acel obiect banal, dar care și-a creat o poziție dominantă în societate” domină scena și împarte realitatea în două tărâmurii. Cel de aici, pe unde mișunăm noi, furnicuțe muncitoare și docile, și celălalt, unde s-a refugiat pianistul virtuos Fuchs... așa o fi, lumea se învârtă în jurul Pâlniei, care fiindcă nu e tocmai nouă, mai trebuie întreținută, lubrifiată cu ulei fin de măsline (*mentenanța* înainte de toate!)... (De dincolo de Pâlnie,) Fuchs cu Cordelia formează un *duo* care generează bucăți muzicale de mare intensitate erotică, cu triluri de soprană care divulgă apropierea de extaz, de *mica moarte* (doar ca un preludiu al celei adevărate, definitive). Iar în final Fuchs, pianistul virtuos în jurul căruia se învârtă o bună parte din acțiune, dispare (ca și *Micul Prinț exupérian*, peste ceva timp) cu pian cu tot în natura nemărginită... Și de acolo de undeva „muzica sa radiază cu egală putere în toate direcțiile” și prin forța acelei muzici inspirate „să facă să apară pe această planetă o rasă mai bună de oameni.” *Deie Domnul*, am putea spune.

Să recunoaștem că traficul prin Pâlnia care se vede de la distanță este cam dificil, nu oricine are acces, nu oricine poate încheia parcursul. Mitică intră cu totul, cu mișcări ușoare apoi convulsive, i se pare că pâlnia se contractă, dar în final nu-l acceptă, i se refuză drumul inițiat, este ejectat cu operă cu tot... Și, încercând o explicație urmuzian-sexuală, poate că eroul nostru Mitică, într-o ultimă lansare prin acel miraculos tub de comunicație, n-a dorit decât să parcurgă în sens invers dezvoltarea, parcurgerea în sens invers a procesului *ontogenezei* până la infinitul mic (poate acele celulele primare, de la absurdul Urmuz te poți aștepta la orice!). Și poate că, în *cazul Mitică*, nu este vorba de o sinucidere, cum crede polițistul, ci mult mai mult: o evadare din realitatea mohorâtă, o auto-exilare într-o altă dimensiune, adică tocmai pe lumea cealaltă, un adevărat ritual de trecere.

Câteva zeci de pagini lăsate posterității (să le mulțumim lui Geo Bogza și Sașa Pană) au provocat, după câteva zeci de ani, apariția câtorva zeci de cărți de critică ce au încercat să cerceteze, să explice și să clasifice (treaba asta cu clasificarea, cu depozitarea în sertarul potrivit, este, poate, o manie) fenomenul Urmuz, pentru prieteni, doar (încă un) Mitică.

Pornind de la personajele lui Urmuz, Valeriu Butulescu a creat o ficțiune de gradul 2, adică o ficțiune a ficțiunii. O ficțiune a ficțiunii, interesantă, antrenantă, surprinzătoare. Ușor, ușor, într-o atmosferă destinsă presărată cu dialoguri comice, din aforism în aforism (*afurism* spunea, parcă, Mușatescu), ca spectator absorbit de povestea în care Mitică-Urmuz îl vede pe pianistul Fuchs ca pe un colac de salvare, ești copleșit de o avalanșă de vorbe de duh+înțelepciune (uneori poate mai greu și de reținut și de memorat). Mai o poantă, mai o cugetare (aforistică!), mai un gest surprinzător, timpul trece, textul curge, spectatorul este fascinat de personaje, mai să ia parte la rebeliunea (colectivă) a creațiilor lui Mitică. Și a *creațiilor* (cu un singur „i”) săi, nemulțumiți de drumul existențial care le-a fost proiectat/sortit. Autorul a alcătuit personaje singulare, a căror soartă e strâns legată de soarta sa, a creatorului. Personajul central, autorul Mitică, e înconjurat, adulat (dar și contestat și admonestat) de propriile personaje care solicită o nimica toată, o mică ajustare a parcursului existențial, că doar n-o fi foc... Costumația năstrușnic-ilară, aproape parodiind personajele, accentuează o atmosferă de serbare câmpenească, veselă, dar cu final... mai altfel.

E adevărat că avem de făcut față unui text *aforistico-calambur(l)esc* căruia, dacă am căuta ceva să-i reproșăm (conform cutumelor!), ar fi prea marea densitate de conversație aforistică, adică ceva nu tocmai ușor de urmărit pentru *spectatorul obișnuit*, acel spectator obișnuit cu glumițe ușurele despre sex și politică... Să nu uităm: chiar spectatorii cei mai antrenați provin dintr-o lume mercantilă, super-pragmatică, *focusată* pe confort material, departe de vreun țel mai teoretic, mai idealist (să-i spunem).

Să recunoaștem că, deși *comic-depresiv spre enervant* cum pare la o *inspecție vizuală sumară*, textul lui Valeriu Butulescu este, fără îndoială, acaparant! Mai mult, de acum încolo va fi greu (dacă nu chiar imposibil) de separat opera lui Urmuz de această piesă, *Dincolo de zid*, a lui Valeriu Butulescu despre Mitică-Urmuz.

L’Absurde? On le trouve partout!

Cum oare s-a făcut că pentru grefierul care s-a sinucis procesul-verbal de constatare a fost întocmit tocmai de un polițist cu nume ciudat – *Dezideratu*? Să fi fost oare doar o întâmplare sau lui Dumnezeu îi place să aplice legile Absurdului societății omenesti?

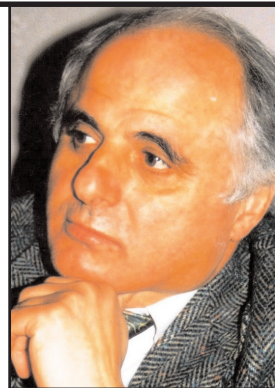
În septembrie 1999 la Fabrica de Porțelan ARPO (pe atunci fabrica mai funcționa și, în mod cu totul *absurd*, a fost falimentată și închisă de numeroșii *specialiști în orice* apăruiți după 1989) din Curtea de Argeș era realizat un set de 6 farfurii din porțelan cu texte din Urmuz în limba română. În același timp în orașul francez înfrățit, Nevers, la *Faiancerie Girande* realiza (din faianță de Nevers) un set de 6 farfurii cu texte în limba franceză... Poate, dacă inițiativa ar fi fost dusă mai departe, am fi putut să-l citim pe Urmuz în timpul prânzului, între chifteluțe și cartofi prăjiți...

Câteva panseuri care justifică timpul petrecut lângă acest creator „ciudat”. Amintindu-și că Ionescu însuși îl considera pe Urmuz ca fiind un precursor al revoltei literare universale, profesorul și traducătorul Giovanni Raimondo Rotirotti (autor al unei teze de doctorat despre Urmuz) adăuga: „Nu întâmplător, a scrie sub semnul lui Urmuz a însemnat, atât pentru Eugen Ionescu, cât și pentru Tristan Tzara, Benjamin Fundoianu, Ilarie Voronca, Paul Celan, Gherasim Luca și alți scriitori avangardiști, un adevărat act de rezistență politică, a însemnat un protest ferm împotriva avansării dreptei reacționare și xenofobe în România...”

Marxismul în viziunea lui Eminescu

Tudor NEDELCEA

Tema propusă pentru cel de-al 15-lea Congres Mondial al Eminescologilor de către acad. Mihai Cimpoi, fondatorul și conducătorul Centrului Academic Internațional „M. Eminescu” de la Chișinău, se suprapune peste întreaga creație eminesciană literară, dar, mai cu seamă, peste preocupările sale științifice din varii domenii ale cunoașterii umane: filosofie, sociologie, politică, istorie, religie, filologie, arte, matematică, astronomie, economie politică, fizică, științe naturale, educație învățământ etc. (1) De la necesitatea întrebuirii baligii în agricultură la elemente de fizică cuantică nimic nu-i scapă „românului absolut”. Nu întâmplător, NASA a acordat, la 8 aprilie 2008, numele lui Eminescu celui mai mare crater de pe planeta Mercur. (2)

El și-a iubit în profunzime și cu sinceritate Țara, așa cum declară: „Iubim țara și viața noastră astfel cum n-o iubește nimeni, cum nimeni n-are puterea de-a iubi. În noi trăiește restul de energie și de caracter pe care voi, în viața publică, ați știut a-l nimici. Credeți voi că v-am trata cu disprețul ce vi se cuvine când ați fi oameni?” (3) Declarația sa de iubire de țară este dezvoltată într-un concept revoluționar pentru vremea sa, de formare a statelor naționale în condițiile imperiilor europene, de independență politică, economică și culturală. „Cu cât ne iubim mai mult patria și poporul nostru, cu atât vom trebui să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm cugetarea, căci ușor s-ar putea să falsificăm vederea acestei călăuze destul de credincioase și să ne agităm cu vehemență prin întineric, în luptă cu fantasmă. Inimă foarte caldă și minte foarte rece se cer de la un patriot chemat să îndrepteze poporul său.” (4) Referindu-se la țara reală, nu la cea legală, Eminescu pleda, după câștigarea Neamului în 1877-1878, pentru crearea unei economii naționale, întrucât „condiția civilizației statului este civilizația economică”, iar „viața să fie redată ei înseși”, întrucât „cea dintâi datorie a națiunii, dacă vrem să se întemeieze și economicește și moralicește, e să arunce pătura de paraziți de deasupra-i în gunoiul din care a ieșit”, numai astfel, „curățită de pătura de paraziți, nația își va reveni în fire”. (5) De aici, teoria eminescologică despre „golurile economice” (care trebuie umplute cu elemente autohtone), despre „pătura superpusă”, concepte cu „o determinare strict sociologică și economică” și, în plan secundar, cu o „determinare etnologică”. (6) Eminescu a condiționat civilizația statului prin progres economic, a expus idei de guvernare, a scris despre pregătirea economică a elitei guvernamentale, educația noastră industrială, comerț, balanță comercială, buget, finanțe, credit. (7)

Profund cunoscător al realității românești din vremea sa, dar și din Europa, Eminescu consideră că „mizeria e produsă în mod artificial, prin introducerea unei organizații și a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare economică a țării” (8), arătând decidenților politici „două serii de idei [care] sunt chemate a agita adânc opinia publică din țară: 1) organizarea muncii

agricole; 2) crearea și apărarea muncii industriale; amândouă de-o valoare egală, chemate a asigura existența națională a statului nostru în contra primejdiilor politice ce pot veni din nord-estul Europei, a cotoririi economice ce poate veni din Apus”. (9)

Sunt idei de mare actualitate, periculos de actuale, care au deranjat nu atât elita politică contemporană lui, ci, mai ales, pe cea postdecembristă, motiv pentru care detractorii săi, dar mai ales ai nației sale, să se adune și să-l denigreze. (10)

Firește, replica adevăraților cercetători ai creației eminesciene, obiectivi și pertinenti, n-a întârziat să apară, nu prin vorbe, ci prin fapte: tipărirea în integritate a operei sale (conform voinței lui N. Iorga), facsimilarea manuscriselor eminesciene, studii profunde, desemnarea zilei sale de naștere ca Ziua Națională a Culturii, manifestări comune București-Chișinău, datorate unor mari intelectuali: C. Noica, N. Balotă, Eugen Simion, M. Cimpoi, D. Vatamaniuc, Al. Dobrescu, Al. Oprea, Rosa del Conte, Svetlana Paleologu-Matta, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, D.R. Popescu, G. Munteanu, Ilie Bădescu, M. Ungheanu, Victor Crăciun, N. Georgescu, Dan Zamfirescu, Th. Codreanu, Ovidiu Vuia, Zenovie Cărlugea, Adrian Dinu Rachieru, C. Cubleşan, Săluc Horvat, Gh. Glodeanu, Mircea Popa, Pompiliu Crăciunescu, Iulian Costache, I. Dur, Cassian Maria Spiridon, I. Filipciuc, Stan V. Cristea etc.

Acești detractori penibili sunt analizați de Th. Codreanu (11) prin prisma unei „noi asperietori ideologice numită political correctness”. Aceștia, cățărâți în fruntea unor instituții culturale sau abonați la unele posturi tv., vorbesc în numele unei „societăți civile”, abandonează dialogul în favoarea etichetelor, iar „Eminescu este supus unui veritabil bombardament de către cei atinși de smintea beției de cuvinte”. La N. Manolescu, de pildă, Th. Codreanu sesizează „transbordarea centrului canonic de la Eminescu pe umerii lui Mircea Cărtărescu”, ajungând la o concluzie firească: „Eminescu este peste mode și timp”.

Dar, de unde această pornire bolnăvicioasă asupra unui intelectual român care și-a expus ideile acum un veac și jumătate? Evident, perenitatea și, mai ales, actualitatea acestora. El a sesizat la timp pericolul vehiculării unor idei anarhiste, o „atracțiune oarecare asupra unor tineri, pe care se vede că Organizația actuală a societății europene i-a influențat”, amintindu-le tinerilor români un principiu conservator: „fără muncă și merit adevărat nu există înaintare adevărată”. (12) Acei „influenceri” (cum i-am numi azi) sunt „pehlivani care, fără umbră de merit adevărat, își fac din instituții o scară pentru a aduna avere și a ajunge la ranguri”, care vor aduce societatea „la desperare, vor face-o sau extrem de reacționară, ceea ce nu e bine, sau anarhică, ceea ce asemenea nu e bine”; amândouă aceste stări „sunt barbare, exclud orice cultură, orice civilizație”. Și, Eminescu, nu avea decât 27 de ani când a expus asemenea idei.

Analizând, sociologic și economic, societatea

românească, Eminescu ajunge la concluzia că adevărata cauză a „relelor noastre” este „lipsa de cultură adevărată și sub cultura adevărată înțelegem pe cea productivă”, fuga de muncă favorizată de guvernanți permite coruperea a „însuși nervului societății”, întrucât „o societate ca a noastră, care nu se întemeiază pe muncă e o societate coruptă”, iar urmarea e dezastruoasă „pieirea noastră prin pieirea muncii”. (13)

În celebrul său tratat *Noologia* (828 pag.), Ilie Bădescu argumentează că, „în cultura română, Eminescu a reușit cea mai teribilă «coborâre în abisul noologic» al modernității, descoperind una dintre cele mai mari primejdii care pândesc omul european și care decurge din cel de-al treilea regim al puterii în istoria Europei, după Evul Mediu și Renaștere și anume regimul puterii-stihie, adică al puterii care se manifestă ca energie devastatoare”. (14)

Eminescu a fost suspectat de propagarea unor idei socialiste (Panait Istrati îl acuza, din contră, că nu s-a apropiat mai mult de ideologia de stânga). Că s-a ocupat de inechități și nedreptăți sociale, dorind o societate bazată pe meritocrație și pe absența privilegiilor de clasă (a formulat conceptul de „clasă pozitivă”), nu-i suficient spre a-i pune o asemenea etichetă. Ca student la Viena și Berlin, a audiat cursurile unor vestiți profesori, a cunoscut *Utopia* lui Thomas Morus, *Cetatea soarelui* de Tommas Campanella, *Noua Atlantidă* a lui Fr. Bacon, studiile lui Saint-Simon, Fourier, Corey, Dühring, Owen, A. Bebel, Marx (*Capitalul*) etc. Dar este realist în analiza ideilor de stânga, întrucât „socialismul nu e decât forma în care organismul unui stat moare spre a face loc barbariei sau cuceririi prin popoare mai tinere”, așadar „nu e timpul venit, mai cu seamă nu în România, de-a încerca realizarea unor asemenea idei”. (15)

Noua societate, propusă prin *Manifestul Partidului Comunist* din 1847, este analizată profesionist, concluziile și sfaturile sale străbătând anii, devenind actuale, combătând ideea unei republici universale. În loc de revoluție, el recomandă evoluția, întrucât adevăratul progres se realizează „conservând pe de o parte, adăugând pe de alta”. „Ideea centrală a doctrinei sociologice a lui Eminescu, pivotul gândirii sale științifice, este aceea că evoluția nu poate merge decât de la semibarbarie înspre civilizație și nu către barbarie.” (16)

Revoluția, ca formă de progres social, îi repugnă datorită dezordinii, anarhiei (și oferă exemple europene din timpul său). Ideile internaliștilor europeni sunt pentru România simple „utopii în care nu cred nici cei ce le proferează la noi”, raționamentele materialiste, brutale, care apelează la „bestia din om”, găsind „în suta a nouăsprezecea o mulțime de aprigi apărători”, motive pentru care „spiritul public modern suferă de-o boală până la un oarecare grad nepriceput pentru noi, născută fiind din împrejurimi și din stări de lucruri fără analogie în viața noastră internă”. (17)

In acest sens, Urmuz a fost simbolul unei *lingua franca*, furnizând alfabetul idiomului comun revoluționar. De aceea, a scrie sub semnul lui Urmuz, a-l traduce pe Urmuz, a-l parodia pe Urmuz a însemnat, mai mult sau mai puțin explicit, pentru mulți scriitori din România, a comite un adevărat act politic împotriva extinderii gândirii totalitare și a anulării libertății în secolul al XX-lea.”

„Suprarealismul român este, prin Urmuz, anterior celui francez și independent.” – G. Călinescu

„Urmuz este în adevăr unul din premegătorii revoltei literare universale, unul din profeții dislocării formelor, ale gândirii, ale limbajului din lumea asta care se dezagregă azi sub ochii noștri, lume absurdă ca și eroii autorului nostru”. – Eugen Ionescu

„Despre scriitorul Urmuz se poate spune că e unic. Bun sau admirabil sunt epiteze pentru literatura obișnuită. Creațiilor lui Urmuz nu li se potrivesc decât calificativul unic. Uluitoarea lui apariție în literatura noastră a uimit pe toți, a zăpăcit pe cei mai mulți.” – Vasile Voiculescu

„Mare e puțin spus. El este întemeietorul literaturii absurde, înaintea tuturor celor care au scris în genul acesta în Europa. Prin zbuciumul lăuntric, prin curajul de a nu cere vieții vreun confort oarecare, prin sfârșitul tragic și puritatea aspirațiilor, Urmuz stă lângă Eminescu. Urmuz a plătit cu viața literatura pe care a scris-o și de aceea este atât de autentică.” – Geo Bogza

Poate tocmai fiindcă a fost *independent, premegător, mare, unic*, dar numai în posteritate, *avangardistul și revoluționarul* Urmuz s-a sinucis la 23 noiembrie

1923, la București. O fi dorit să ajungă mai repede POSTUM...

In acest context, nu e de trecut cu vederea rezolvarea regizoarei Mona Gavrilăș, care a propus ieșirea sincronă (și în masă) din existența asta nesatisfăcătoare, simplu, fiecare cu pistolașul lui roșu, dar toți odată, solidaritatea motivează... Marele poet Charles Baudelaire a fost – puțini sunt cei care știu – (și) un important traducător și critic. Atunci când a tradus din Edgar Allan Poe și l-a prezentat publicului francez, a notat că există scriitori care poartă cuvântul *nenoroc* scris cu litere misterioase în cutele sinuoase ale frunții. Cred că este și cazul lui Urmuz...

Ca o desprindere de accentuata depresie simbolistică din „țara tristă, plină de humor” și trecerea spre un modernism ceva mai robust, peste doar 7 ani (adică în 1930) în volumul *Cu voi* al lui George Bacovia, se află poemul *Epitaf*. Un poem care pare să descrie foarte bine situația *pre-mortală* a lui Urmuz: *Aici zac eu/ un solitar/ ce-a râs amar/ și-a plâns mereu/ cu-al meu aspect/ făcea să mor/ căci tuturor/ păream suspect...* Să fi fost oare aura, haloul acelei vremi triste o boală cronică a societății timpului pe care mulți o edulcorează în expresia *fericitul interbelic*? Sfârșitul *unicului, avangardistului și revoluționarului* Urmuz, *retras benevol* (doar cu un pistol) în neiființă a fost răspunsul răspicat la oferta nesănătoasă (spre nocivă) a minunatei societăți românești de-acum un veac. Pe care cu elan o re-trăim acum!

Sub crugul Eminescului

Opera lui Eminescu – „actul de identitate universală al neamului nostru”

Florian COPCEA

Vladimir Streinu, profund marcat de prezența intertextului comparativ în o parte din opera lui Mihai Eminescu, nu a ezitat să formuleze păreri (unele dintre ele considerate de contemporani drept „limitative”), asupra ideilor și idealurilor celui privit drept „poet unic în cadrul conceptului goethean de literatură universală” [1, p. 225]. Indubitabil, meritul criticului constă în stabilirea unei retorici generatoare de mecanisme tipice de persuasiune, a unui excurs sapiențial, lucru care nu alterează raționamentul potrivit căruia Eminescu este „un mandolinist genial”, „un foarte mare poet”, care, structural, face parte din marea familie „a poezilor romantici europeni”, puternic ancorat la paradigme artistice și la arhetipuri spirituale distincte. Criticul credea că este îndreptățit, spre o mai deplină cunoaștere a efectului operei eminesciene asupra conștiinței noastre culturale, să răstoarne echilibrul impus de E. Lovinescu și G. Călinescu, și să descifreze ordinea particulară a realității descoperită în substanța organicistă a „lecturilor intertextuale”.

Europenitatea lui Eminescu se datorează, conform lui Streinu, spiritului său sintetic, darului de a concentra suma lirică a întregului romantism european, îmbogățirea și înnobilarea lexicului limbii române, de acesta depinzând dezvoltarea națiunii, progresul spiritului omenesc. În concepția sa, rolul sinonimelor nefiind acela de a înlocui cuvinte, ci de a lărgi aria semantică și a asimila „simboluri și forme lingvistice” existențiale pentru arhitecturizarea unui nou limbaj. Dacă observăm bine, criticul este de părere că, indiferent de ocultările sesizabile în ordinea detaliilor, cea mai accesibilă modalitate de a pătrunde în „centrul” creației eminesciene și a „viziunii lui poetice” este aceea de a fi de acord cu exegetul, recurgând la proiecția interpretantă, că jurnalistul devine, funciarmente, un poligraf, care a înțeles exact „căderea de-a fi a lumii”.

V. Streinu, fără a adopta un ton polemic, este de părere că Eminescu „își are locul în societatea marilor

spirite, opera lui fiind actul de identitate universală al neamului nostru. În conștiința conaționalilor cultivați, el se găsește alături de Dante, Shelley, Goethe, Poe etc.” În studiile sale, de o eleganță irecuzabilă, exegetul evită să reitereze opiniile altora și propune o altfel de abordare analitică, pentru a ajunge, sistematic, la esența „mitului Eminescu”, direcționând astfel analiza critică spre individual, spre „particularitatea neclasificabilă”. Nu metoda comparatismului tradițional este combătută cu vehemență de V. Streinu (în opoziție cu rezultatul cercetărilor eminesciene de până atunci), ci prejudecata că Eminescu este cantonat în generația „stricătorilor” de limbă. Lăsând la o parte faptul că Eminescu s-a opus, fatalmente, pătrunderii fără rezerve a influențelor franceze și slave în lexicul limbii române, putem conchide că pentru a nu „deznaționaliza” poporul este necesar să regenereze tezaurul lexical, rolul acestuia fiind „dezvoltarea cugetării” și turnarea limbii vechi în „formă nouă”.

Modernizarea limbajului, prin făurirea unei limbi literare, datorate asimilării de cuvinte noi, neînsemnând pentru Eminescu ignorarea cuvintelor „din mormântul trecutului”, limba pentru el reprezentând, ca și la Humboldt, o activitate generativă pentru procesul formării culturii române moderne. Acest adevăr îl face pe V. Streinu să afirme în lucrarea *Eminescu*: „Universalitatea poeziei lui e prin urmare pe cale să fie bine stabilită azi, și, ca să existe nu numai pentru conaționali, a fost nevoie să i se cunoască prin specialiștii câtorva limbi de circulație mondială puterea de vrajă și cuprinderea cosmică a geniului său. (...) De acum înainte aceștia au de precizat factorii obiectivi ai universalității lui Eminescu, unul privind caracterul sincretic al romantismului eminescian, iar altul locul propriu al romantismului său în istoria literară europeană. O comparație chiar grăbită cu oricare dintre reprezentanții marelui curent comun de sensibilitate înlesnește cunoașterea unei alte identități poetice: Eminescu propune lumii ca nimeni altul suma lirică a întregului romantism european pe care, luminând-o dinlăuntru, ca și piosferic, cu o dramă spirituală proprie, aspirație crucișă a Eternului la Efemer și a Efemerului la Etern, o învâluie muzical în dulcele

aesthesis al baștinii sale carpato-dunărene. Cât despre situarea istorică a originalității lui, Eminescu este un post-romantic.” [2, p. 243]

Sub influența lui Călinescu, V. Streinu îl califică pe Eminescu, fapt care nu-i va fi iertat de contestatari, „poetul nostru național” [2, p. 83]. El intră în controversă cu exclusivității, dogmaticii Maiorescu și Gherea, care au cercetat opera lui Eminescu prin prisma unui ego-centrism care, desigur, i-a împiedicat să alcătuiască un portret cât mai aproape de original al uneia din valorile fundamentale ale culturii românești – Mihai Eminescu. V. Streinu este cel care ne propune să anulăm sau să egalăm deosebirile dintre creația lui Eminescu „antumă” și „postumă”, el pledând pentru o îndepărtare de Maiorescu (pentru care dihotomia antume-postume devenise o chestiune sofisticată) în vederea poziționării interpretului într-o perspectivă favorabilă aplicării prin procedeul palimpsestic al unui examen analitic, din interior, al *culturii eminesciane* pentru a ajunge, astfel, la „embrionul poeziei”. Și George Munteanu sugerează că a respinge *de plano* postumele eminesciene „doldora de idealism magic (...) în numele *mitos*-ului genuin”, comportă un risc care ne-ar putea distanța de integralitatea creației poetului național, cel mai prodigios semănător de idealuri în spațiul nostru cultural modern. Ceea ce i se poate imputa, totuși, lui V. Streinu, este păcatul de a se fi lăsat sedus de (totuși) importanța fragmentară și nu de aceea a întregii opere eminesciene. Eminescu a avut în poezie și, mai ales, în publicistică, o acută conștiință a istoricității care i-a accentuat dimensiunea unicității, cum constata Vladimir Streinu în lucrarea *Eminescu*, unde reliefează necesitatea ierarhizării, și consideră că „poetul își are locul în societatea marilor spirite, opera lui fiind actul de identitate universală al neamului nostru”. [1, p. 63]

Note

[1] Vladimir Streinu, *Studii și articole despre Mihai Eminescu*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2014.

[2] Vladimir Streinu, *Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1989.

După abordarea, cu bune și rele, a socialismului european, Eminescu se întoarce la realitățile țării sale, urmărind dacă „există sau nu în România ramificații ale marii uniuni negative, care fără a ști ce voiește, știe bine ce nu voiește, știe prea bine să nege organizarea actuală și instituțiile actuale”. Și, evident, se oprește la cazul fraților Nădejde. Amintind că „socialismul, având ca temă mizeria claselor de jos și exploatarea lor din partea capitalului, se-nțelege că trebuie să cerce a dărâma baza societății actuale, proprietatea moștenită” (18), le recomandă acestora să propage aceste idei numai la catedră, căci „socialismul nu se justifică dar la noi prin nimic și ca evoluțiune de idei nu-i decât aceeași jucărie ca abstracții străine”.

Pe frații Nădejde îi compătimește ironic: „Au luat-o la serios socialismul și au pățit-o [au fost condamnați]. Trebuia să-l propage modest și mai mult de la catedră, pentru a fi aleși deputați, apoi ar fi ajuns miniștri, apoi membri la Curtea de Casație și... cestiunea socială înceta de-a exista și pentru d-lor și pentru țară”. (19)

Precum și-n alte situații, Eminescu nu numai analizează și critică obiectiv „relele” societății sale, dar dă și soluții care și-au dovedit perenitatea în timp. Nu cu „utopii comunarde” se rezolvă problemele sociale; există o singură „buruiănă de leac”, care este „munca. Muncă, nu comunism, muncă, nu pomană, iată mijlocul care va ridica poporul nostru” (20), idee sănătoasă pe care o repetă și în alte studii.

Afirmațiile lui Eminescu sunt criticate în epocă, de pildă, de o foaie volantă, *Apărarea socialismului*, într-un articol cu multe bărfeli neîntemeiate, semnat de un „anarhist socialist” (Iași, 1883), dar și de alți ziariști opozanți. „Comunismul apare, în viziunea poetului-gazetar, ca o expresie a anarhismului, asasinatelor fiind metode de luptă specifice pentru schimbarea ordinii sociale și impunerea orânduirii socialiste”, afirmă cu deplin temei, Mihai Cimpoi. (21)

„Suntem noi oare de vină dacă adevărul curat, spus neted, e deja o injurie?, [...] se revoltă Eminescu. Nulitățile trebuie descurajate de la viața publică, ele trebuie să știe că nu se pot amesteca nepedepsite în lucruri ce nici nu sunt în stare să le priceapă.” (22)

Subscriem plenar.

Note

1. Eminescu, Opere, XV, *Fragmentarium. Addenda* ediției, Editura Academiei Române, 1993.

2. M. Cimpoi, *Dicționar enciclopedic. Mihai Eminescu*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Chișinău, Editura Gunivas, 2018, p. 785.

3. *Timpul*, IV, nr. 41, 22 februarie 1879, p. 2.

4. *Convorbiri literare*, X, nr. 5, 1 august 1876, p. 168, Vezi și M. Eminescu, *Texte esențiale*, selecție și prefață de Tudor Nedelcea, Craiova, Scrisul românesc, 2025.

5. *Timpul*, V, nr. 217, 28 septembrie/29 octombrie 1880, p. 1.

6. Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Galați, Porto-Franco, 1994, p. 107.

7. Pe larg, Alexandra Olivia Nedelcea, *Eminescu, economistul*, Craiova, Fundația „Scrisul românesc”, 2000.

8. *Timpul*, VI, nr. 131, 13 ianuarie 1881, p. 1.

9. *Timpul*, VII, nr. 10, 15 ianuarie 1882, p. 1.

10. Pe larg, în Tudor Nedelcea, *Eminescu*, prefață de Mihai Cimpoi, cuvânt înainte de Th. Codreanu, postfață de Victor Crăciun, București, Editura Academiei Române, 2020; *idem*, *Eminescu. Studii despre viața și opera poetului*, predoslovie de Ioan-Aurel Pop, postfață de M. Cimpoi, București, Editura Academiei Române, 2025; Adrian Dinu Rachieru, *Exerciții de recitare*, București, Editura Academiei Române, 2026, p. 21-35.

11. Th. Codreanu, *Eminescu, incorect politic*, București, Ed. Scara Print, 2014.

12. *Timpul*, IV, nr. 240, 31 octombrie, 1879, p. 1.

13. *Timpul*, III, nr. 270, 9 decembrie 1878, p. 1.

14. Ilie Bădescu, *Noologia. Cunoașterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie noologică*, București, Editura Valahia, 2002, p. 133.

15. *Timpul*, VII, nr. 90, 25 aprilie 1882, p. 2.

16. Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 291.

17. *Timpul*, III, nr. 246, 8 noiembrie 1878, p. 1.

18. *Timpul*, VI, nr. 131, 18 iunie 1881, p. 1.

19. *Timpul*, VI, nr. 131, 13 iunie 1881, p. 1.

20. *Timpul*, VIII, nr. 62, 18 martie 1883, p. 1.

21. M. Cimpoi, *op cit.*, p. 142.

22. *Timpul*, IV, nr. 95, 29 aprilie 1880, p. 1.

Originalitatea cercetătorului

Acad. Marius ANDRUH

Discurs de Recepție susținut în Aula Academiei Române, pe 14 martie 2014, tipărit, împreună cu răspunsul rostit de acad. Ionel Haiduc, de Editura Academiei Române în 2014 și reprodus aici cu foarte mici modificări.

Academicianul chimist Marius Andruh s-a născut la 15 iulie 1954, în Smeeni, județul Buzău. Este membru titular al Academiei Române din 30 aprilie 2009 (membru corespondent din 6 iunie 2001), președinte al Academiei Române din 7 aprilie 2026 (a fost vicepreședinte din 2022), președinte al Secției de științe chimice (din 2009).

Este absolvent al Liceului „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Buzău (1973) și al Facultății de Chimie a Universității din București (1979); în 1988 a obținut titlul de doctor în chimie. Și-a continuat specializarea la Paris (1991) și Göttingen (bursier „Alexander von Humboldt”, 1992-1993). Între anii 1984 și 2019 își desfășoară activitatea în cadrul Catedrei de chimie anorganică a Facultății de Chimie de la Universitatea din București (profesor din anul 1996, șef de catedră/director al Departamentului de chimie anorganică de la Facultatea de Chimie a Universității din București, 2004-2019). Între 1994 și 1996 a fost profesor asociat la Université du Québec à Montréal. Din anul 2021 este director al Institutului de Chimie Organică și Supramoleculară „Costin D. Nenițescu” al Academiei Române. Prin cercetările sale a contribuit la dezvoltarea chimiei combinațiilor complexe polinucleare, cu realizări în următoarele direcții: arhitecturi supramoleculare în chimia coordinativă și inginerie cristalină; magnetism molecular; combinații complexe heteropolinucleare 3d-4f; sisteme moleculare și supramoleculare cu trei purtători de spin diferiți; materiale moleculare luminescente. A elaborat strategii originale pentru obținerea polimerilor de coordonare prin utilizarea de noduri oligonucleare homo- și heterometalice. A descris noi tipuri de topologii pentru polimerii de coordonare. A sintetizat, împreună cu colaboratorii săi, primii nanomagneți moleculari mono-dimensionali cu trei ioni metalici diferiți, pe baza unei strategii proprii. A adus contribuții în chimia metalosupramoleculară: helicați homo- și heterometalici, dreptunghiuri moleculare, cristale moleculare obținute prin combinarea și controlul mai multor tipuri de forțe intermoleculare etc. A utilizat pentru prima dată complecșii heteroleptici bis-oxalato

ai cromului (III) ca metalo-liganzi pentru obținerea de sisteme heterometalice cu punți oxalato. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în peste 300 de articole și cinci capitole de cărți, care au adunat peste 10000 de citări (h-index = 50 - Web of Science). Este coautor la trei cărți publicate la Editura Academiei și la manuale de chimie pentru liceu și gimnaziu. Laboratorul pe care îl conduce a făcut parte dintr-o rețea de excelență a Uniunii Europene (Proiect MAGMANet, 2005-2009), care a adunat cele mai prestigioase laboratoare din Europa în domeniul magnetismului molecular. Proiectul MAGMANet s-a finalizat cu înființarea Institutului European de Magnetism Molecular, printre directorii căruia s-a numărat (2008-2013). A fost „visiting professor”, în mod repetat, la universități din Bordeaux, Göttingen, Brno, Angers, Paris, Jena, Manchester, Toulouse, Strasbourg, Valencia, Rio de Janeiro etc. A susținut peste 120 de conferințe și seminarii la manifestări științifice internaționale. Este membru al editorial board la *Journal of Coordination Chemistry*, *Inorganica Chimica Acta*, *ChemistrySelect*, *Magnetochemistry*, *Inorganics*, *Chemistry Journal of Moldova*, redactor-șef al *Revue Roumaine de Chimie*. Președinte al Comisiei centrale pentru Olimpiada de Chimie. Doctor honoris causa al Universității de Vest din Timișoara (2013), Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (2015), Universității din Angers (2018), Universității de Stat din Moldova (2019) și Universității Politehnica din București (2019). Membru de onoare al Societății Române de Știința Materialelor și Creștere a Cristalelor, membru ales al Academiei Europaea (2004) și membru corespondent (ales) al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris (2004), membru (ales) al European Academy of Sciences (2010), membru de onoare al Academiei de Științe din Moldova (2019). A fost distins cu Ordinul Național „Pentru Merit”, în grad de Cavaler (2008), Diploma de Onoare și Medalia „Gheorghe Spacu”, Medalia „Constantin I. Istrati” din partea Societății de Chimie din România (2009). (După Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, Dicționar 1866-2022, Partea I (A-L)*, Editura Academiei Române, București, 2023)

Motto: *Phantasie ist wichtiger als Wissen. Wissen ist begrenzt, Phantasie aber umfasst die ganze Welt.*
Albert Einstein

M-am întrebat, de fiecare dată când am vizitat Galeria Uffizi din Florența, de ce mă atrage un anume tablou al lui Verrocchio, *Botezul lui Hristos*. Explicația aveam să o găsesc mai târziu: era îngerul din stânga, pictat, după cum ne spune Vasari, de către Leonardo da Vinci, unul din ucenicii lui Verrocchio. Știam dinainte acest lucru și o privire atentă îmi arăta că Leonardo era pe cale să devină, din punct de vedere artistic, el însuși. „Este un sărmân discipol cel care nu este capabil să își depășească maestrul” spunea Leonardo da Vinci. S-a repetat des acest lucru, în diferite forme, până în ziua de azi, devenind un loc comun. Am început, de atunci, să meditez tot mai mult la relația ucenic-maestru. Este ea aceeași în Știință? Care sunt mecanismele creației științifice care duc la progres? Căutarea răspunsurilor la aceste întrebări m-a condus spre înțelegerea unei însușiri importante a creatorului de Știință: originalitatea.

Relația maestru-ucenic

S-a vorbit și s-a scris mult despre specificul Chimiei ca știință și despre conexiunile care se pot face între Chimie și Artă. Două strălucite discursuri de recepție în Academia Română au analizat, din perspective diferite, frumusețea Chimiei. [1] Mergând mai departe, vom observa că relația ucenic-maestru este aceeași în Știință și în Artă. Un mare artist poate apărea și pe loc gol, dar, de cele mai multe ori, se desprinde dintr-o școală, unde învață, în special, tehnica. Michelangelo a învățat desenul și tehnica *affresco* în atelierul lui Ghirlandaio. Rafael a fost elevul lui Perugino, Titian al lui Bellini. În faimoasa sa *Istorie a artei*, Gombrich consemnează: „Se observă în mod evident tot ceea ce Rafael datorează frumuseții modelelor lui Perugino, dar este o distanță enormă între regularitatea puțin cam goală a maestrului și plenitudinea de viață a elevului”. [2] Ucenicii primeau în acea perioadă detalii pe care trebuiau să le execute în opera maestrului. Cei care se opreau numai la tehnica reproduceau la nesfârșit, prin mimetism, stilul maestrului, operele lor sfârșind în anonimat. Erau epigonii. Alții, puțini, deveneau,

la rândul lor, mari creatori.

Oamenii de știință se formează, și ei, pe lângă un maestru, cel mai ades conducătorul de doctorat. Acesta propune doctorandului o problemă derivată din domeniul pe care îl dezvoltă. Rar se întâmplă sau se acceptă, în știință, ca un tânăr să propună o temă de cercetare independent de Profesor. În perioada stagiului de doctorat el trebuie să învețe tehnicile experimentale specifice domeniului, să învețe să rezolve probleme și, mai ales, să gândească. Își însușește metoda. Este etapa în care el participă la opera maestrului, realizând detalii dintr-o frescă. Fresca în Chimie este reprezentată de ansamblul compuşilor obținuți utilizând strategii originale de sinteză, de studiul proprietăților lor prin tehnici experimentale sau prin metode teoretice elaborate de șeful școlii. Aceasta nu înseamnă că doctorandul nu poate aduce rezolvări originale, ceea ce se și așteaptă de la el, în cadrul temei propuse. Atunci când există o puternică școală de cercetare științifică, doctoranzii sunt cei care o ilustrează, prin rezultatele pe care le obțin. Șeful școlii este cel care lansează ideile originale pe care trebuie să le dezvolte doctoranzii. Există și situații excepționale, dar rare, în care doctorandul face descoperiri fundamentale, independent de mentor. Un exemplu celebru este cel al fizicianului german Rudolf Mössbauer, care a descoperit, în timpul elaborării tezei de doctorat, efectul care îi poartă numele și pentru care a primit Premiul Nobel în anul 1961, la vârsta de 32 de ani.

Marii șefi de școală au format întotdeauna pe lângă ei personalități puternice, care, la rândul lor, au format școli de cercetare. În Chimia românească sunt câteva filiații interesante: Academicianul Gheorghe Spacu, elev la Iași al lui Neculai Costăchescu, a creat Școala de chimie coordinativă de la Cluj, o dată cu înființarea Universității românești, în 1919. I-au fost doctoranzi Raluca Ripan, Ilie G. Murgulescu, Petru Spacu, Coriolan Drăgulescu, Gheorghe Claudiu Suci, Constantin Gh. Macarovici, iar la București Maria Brezeanu, toți deveniți membri ai Academiei Române. Academicianul Murgulescu a fondat o puternică Școală de Chimie Fizică la Universitatea din București, având, printre alții, ca doctoranzi pe Victor Em. Sahini, Eugen Segal, Zeno Simon, Dumitru Oancea, și ei, peste ani,

membri ai Academiei Române. La Politehnica din București, Academicianul Costin D. Nenițescu a creat, practic pe loc gol, una din cele mai faimoase școli din Chimia românească. Doi dintre foștii lui doctoranzi au fost Academicienii Alexandru T. Balaban și Ecaterina Ciorănescu, din școala acesteia din urmă provenind Academicianul Mircea D. Banciu.

Referitor la relația ucenic-maestru, se invocă frecvent și, după mine, facil, ceea ce Brâncuși i-a spus lui Rodin atunci când s-au despărțit, în anul 1907, după o scurtă ucenicie în atelierul acestuia din urmă: „La umbra marilor stejari nu crește nimic, doar iarbă nevolnică”. După alți exegeți ai operei lui Brâncuși, propoziția ar fi sunat altfel: „Sub copacii falnici abia dacă mijesc mânărtarci și se târăsc melci” (V.G. Paleolog), sau „La umbra marilor copaci nu cresc vlăstarele tinere” (Ionel Jianu). Oricum, mesajul este același. Replica lui Brâncuși este cel mai ades interpretată ca o dovadă a dorinței de independență a unui creator de geniu, care rupe violent cu trecutul și revoluționează arta. Citită *ad litteram*, ea neagă rolul Maestrului. Rupturile violente sunt întotdeauna mai spectaculoase! Dar, dincolo de plasticitatea replicii lui Brâncuși, este, oare, adevărat? Putem extinde această sentință, dacă am accepta-o, și în Știință? Răspunsul este mult mai complex, atât în Artă, cât și în Știință. Operele de la începutul perioadei pariziene a lui Brâncuși, puține rămase, modulate în lut, urmând o tehnică utilizată amplu de Rodin, arată influența marelui sculptor francez asupra tânărului sculptor român. De altfel, Brâncuși însuși spunea: „Influența lui Rodin a fost și este imensă”. Cu Brâncuși a început sculptura modernă, dar, pe de altă parte, nu se poate spune despre Rodin că a fost un spirit conservator. Rodin, devenind Rodin, prin *L'éveil de la nature*, *L'âge d'airain* și *L'âge d'or*, a intrat în conflict deschis cu sculptura oficială a celui de-Al Doilea Imperiu (Napoleon al III-lea).

Ucenicia pe lângă un Maestru și cunoașterea operei înaintașilor sunt necesare. Rămânând la Rodin, dar se pot da multe alte exemple, ne amintim că acesta face o călătorie în Italia (1875), vizitând Roma, Florența, Veneția, Torino, pentru a studia și înțelege operele lui Donatello și Michelangelo. Acesta din urmă a studiat în anii uceniei sculpturile antice din grădina lui Lorenzo de Medici.

Știința, parte a culturii

Creatorii de geniu influențează Arta nu numai prin elevii direcți, dacă i-au avut. Ei marchează o întreagă epocă pe arii largi. Întâlnim o perioadă interesantă în Istoria Muzicii, cea de după Beethoven: forța simfoniilor sale lăsa impresia că acest gen nu mai poate fi continuat. Wagner a compus, admirându-l și studiindu-l pe Beethoven, o singură simfonie, la vârsta de 19 ani. Considerând că nu mai este nimic de făcut, a abandonat genul și a creat drama muzicală. Brahms a compus prima simfonie la deplină maturitate artistică, mult după primul concert pentru pian. Influența lui Beethoven era copleșitoare și Brahms a lăsat să treacă mult timp până să atace simfonia. Chiar și așa, influențele lui Beethoven sunt vizibile: finalul *Simfoniei întâi* amintește de cel din *Oda Bucuriei*, ceea ce a generat remarci malițioase, facile și nedrepte: prima simfonie a lui Brahms este... a zecea de Beethoven. Simfoniile lui Bruckner, contemporan cu Brahms și Wagner, nu mai au nimic beethovenian, fiind mai degrabă influențate, la nivelul orchestrației, de către Wagner. Căutarea originalității nu este totul; există ceva deasupra și imposibil de realizat urmând rețete și modele: forța, izvorâtă din geniu, de a transmite emoții unice. Faptul că Beethoven a introdus *scherzo*-ul în locul menuetului ca parte a treia a unei simfonii, pășind modelul Școlii de la Mannheim, că l-a mutat apoi în ultimele simfonii de la partea a treia la partea a doua, că Brahms l-a utilizat doar parțial, transfigurându-l, sau că îl regăsim la Bruckner (*scherzo*-ul demonic) nu mi se pare esențial. Personal. cred că au simțit nevoia să o facă pentru a servi mai bine mesajului.

Cei care au „focul sacru” vor ști să își ia zborul, desprinzându-se de Maestru. Cunoscuta replică a lui Brâncuși poate fi acum întoarsă: La umbra marilor stejari cresc vlăstare tinere, dar numai cele care schimbă locul vor supraviețui, crescând la rândul lor. Și am putea continua prin ceea ce, profund și în aparență paradoxal, G. Călinescu spunea: „Cel ce mă iubește se desparte de mine”. Regăsim, mai recent, aceeași idee și la Gabriel Liiceanu: „Și aceasta este funcția maestrului într-o societate. El este capabil să insuflă supunerea mentală a cuiva în vederea eliberării lui. Așadar, rețineți: *supunere în vederea eliberării*”. [3] În etapa de „supunere”, ucenicul (în Artă, în Știință) se lasă modelat de către maestru și, prin găsirea de sine, se eliberează. Un caz interesant de „eliberare” de maestru este cel al Profesorului Nenițescu: întors la Universitatea din București, după un doctorat în Laboratorul lui Hans Fischer, a creat o chimie organică profund originală. El nu și-a trecut niciodată pe lista de publicații cele trei articole scrise în timpul doctoratului cu Fischer. [4] Pentru că nu îl reprezentau... Întreaga operă științifică a Magistrului nu mai amintește prin nimic chimia mentorului său. Secretul puternicei școli a Academicianului Ilie G. Murgulescu a constatat în abilitatea acestuia de a deschide mai multe „șantieri” simultan, așezând în fruntea fiecăruia pe câte unul din foștii doctoranzi, dându-le deplină libertate. Ajunsă la apogeu, școala Profesorului Murgulescu acoperea întreaga Chimie fizică, Profesorul implicându-se activ doar într-unul din domeniile acesteia. [5]

Alte șase mari școli de cercetare din Chimia românească au apărut pe loc gol, fiind construite în jurul Profesorilor Cristofor I. Simionescu (Chimia polimerilor), Eugen Angelescu (Chimia coloizilor), Emilian Bratu (Ingineria chimică), Șerban Solacolu (Chimia silicaților), Ioan V. Nicolescu (Cataliza heterogenă), Ionel Haiduc (Chimia organometalică și supramoleculară). Toți au adus contribuții esențiale în domeniile pe care le-au ilustrat.

Așadar, marii creatori de știință vor deveni numai aceia care, după perioada de ucenicie (doctorat, post-doctorat) își construiesc propriul domeniu de cercetare, diferit de al Profesorului care i-a îndrumat. Acesta are datoria să le transmită nu numai modul de gândire specific unei discipline științifice; el trebuie să îi învețe să fie creativi și, mai ales, să fie originali atunci când își lansează propriile proiecte. Stagiile post-doctorale constituie, și ele, o etapă importantă în formarea tânărului cercetător. Ele pregătesc viitoarea carieră științifică a acestuia. Gândite cu respon-

sabilitate, ele trebuie să se desfășoare într-o altă universitate, de preferință într-o altă țară. În această etapă, tânărul își lărgeste experiența științifică, învață tehnici noi, se implică în rezolvarea unor proiecte de cercetare diferite de cel dezvoltat în teza de doctorat.

După stagiul/stagiile postdoctorale, tinerii cercetători care vor să urmeze o carieră științifică trebuie să caute o universitate sau un institut de cercetări în care să își lanseze proiectele. Nicio universitate serioasă nu va angaja un tânăr care continuă ideile profesorului la care s-a format. Nicio competiție organizată de un organism finanțator al cercetării nu va selecționa proiecte lipsite de originalitate, care bat pasul pe loc propunând cercetări de rutină. Marile universități nu își recrutează niciodată profesorii și

Verrocchio, *Botezul lui Hristos*

cercetătorii din rândul propriilor absolvenți. Universitățile românești fac excepție. În Germania, poți reveni ca profesor în universitatea la care ai studiat, dar numai pe bază de invitație sau chemare (*Ruf*). Invitația o primesc cei care au câpătat o solidă reputație internațională. Interesant, în perioada interbelică acest lucru se practica și în universitățile noastre. Profesorul G. Spacu, recunoscut ca unul din cei mai importanți chimiști anorganicieni ai vremii, a fost invitat de la Cluj, în anul

1940, la Universitatea din București, după decesul lui G.G. Longinescu, membru, și el, al Academiei Române. [6]

Celebra butadă a lui George Bernard Shaw, „Cel ce poate face, cel ce nu poate îi învață pe alții”, este discutabilă. În Știință, cel puțin, marii creatori de școală sunt numai cei care, la rândul lor, aduc contribuții importante la progresul domeniului în care activează. În ceea ce mă privește, am fost călăuzit în activitatea științifică de ceea ce Profesorul Nenițescu spunea: „Pentru a reuși să transmiți Știință, trebuie să fii tu însuși creator de Știință sau, cel puțin, să te străduiești să fii”. Poate că, pentru unii, și această idee este discutabilă. Au existat, și există, în universități, profesori care știu să predea clar, sistematic și atractiv un curs, dar care nu au produs mai nimic în Știință; există, de asemenea, profesori care sunt excelenți cercetători, dar pentru care activitatea didactică este mai degrabă secundară sau sunt mai mult sau mai puțin dăruți cu har pedagogic. Primii pot să fie foarte buni formatori, în special pentru pregătirea generală a studenților, ceilalți sunt actorii principali într-o Universitate Humboldtiană.

Progresul în Știință

Ce face să avanseze Știința? Putem vorbi despre progres în Artă? La această din urmă întrebare aș răspunde mai degrabă prin nu, fără nuanțări. Ne bucurăm de operele de artă indiferent de secolul în care au fost create. Mi s-ar părea ciudat să vorbim despre un progres al dramaturgiei de la Shakespeare la Ionesco. Ascultăm Bach, Beethoven, Brahms, Bruckner, Mahler, Șostakovič cu aceeași bucurie. Cel mult, modul în care sunt percepute creațiile artistice se poate schimba, în funcție de gustul din epocă. Gusturile se schimbă, dar, în niciun caz, nu progresează. Compozitori contemporani cu Bach, cu oarece celebre în epocă (Sylvius Leopold Weiss, Johann Caspar Ferdinand Fischer, Johann Friedrich Fasch), sunt astăzi aproape complet uitați. Ne poate plăcea mai mult sau deloc un compozitor, dar și asta este o chestiune de gust. Progresul în ceea ce privește materialul din care se realizează o operă în pictură sau sculptură sau perfecționarea instrumentelor dintr-o orchestră este cu totul secundar și nu atinge esența creației artistice. Am putea, eventual, vorbi de evoluția unui artist de la perioada de căutări din tinerețe, la deplină maturitate în creație. Acest lucru este valabil, desigur, și în Știință. Este adevărat, pe de altă parte, că evoluția societății este în mod inevitabil reflectată în Artă. Neliniștile, tumultul, tragismul, idealurile unei epoci influențează artistul.

El, artistul, aparține epocii, dar asta nu înseamnă că vibrația receptorului de cultură nu este la fel de puternică pentru opere create azi sau în urmă cu câteva secole.

În Artă, studiul operelor înaintașilor reprezintă, pentru cei aleși, numai un început pe calea spre construirea propriei personalități artistice; nu vom regăsi în operele acestora decât vagi ecouri ale măestrilor studiați. Pe de altă parte, Știința este o construcție uriașă, în care rezultatele obținute de un cercetător înglobează întotdeauna și în mod necesar cunoașterea dobândită de contemporani și de generațiile anterioare. Există momente cruciale în dezvoltarea științei, când s-au creat direcții fundamentale noi, s-au schimbat paradigme. Acestea sunt preluate imediat de către comunitatea științifică și sunt dezvoltate mai departe.

Pincipala sursă de progres în Știință o constituie originalitatea tematicii dezvoltate de către un cercetător. Metoda singură, însușită în perioada uceniciei, nu este suficientă. Aici intervine creativitatea. A face ceea ce alții nu au făcut și a vedea ceea ce alții nu au văzut. Un rezultat obținut și publicat poate fi dezvoltat de către alți cercetători pe orizontală sau pe verticală. În primul caz, vorbim mai degrabă de cercetări de rutină. Ca și în Artă, există un soi de manierism și în Știință. Un chimist descoperă o reacție nouă și generală pentru obținerea unei clase de compuși. Pe baza ei, alți cercetători vor sintetiza un număr mare de reprezentanți ai clasei, fără a aduce însă un spor semnificativ de cunoaștere. Acest demers capătă, totuși, o importanță mare atunci când reacția respectivă este preluată de către industrie în scopul obținerii unor compuși utili. Reacțiile de alchilare și acilare Friedel-Crafts, descoperite întâmplător (1877) și studiate în Laboratorul de la Sorbona de către cei care le-au dat numele, stau la baza a numeroase și importante procese tehnologice. Pe de altă parte, dezvoltarea pe verticală a unei teme va duce la progresul Chimiei, prin contribuțiile succesive ale unor grupuri independente de cercetători. Să luăm cazul uneia din cele mai interesante descoperiri ale sfârșitului de secol XX: fullerenele. Descoperirea și caracterizarea de către Harold W. Kroto, Robert F. Curl și Richard E. Smalley a celei de a treia forme alotrope a carbonului a reprezentat în sine o revoluție în Chimie. Kroto, cel care a inițiat cercetările, căuta să identifice moleculele din spațiul cosmic, dar a descoperit, nu în spațiu, ci în laborator, fascinantă moleculă C_{60} . De aici și frumoasa metaforă, „sfera celestă care a căzut pe Pământ”. [7] A urmat dezvoltarea explozivă a domeniului. S-au publicat de către cercetători din întreaga lume mii de articole și zeci de cărți asupra reactivității (în chimia organică și organometalică), asupra proprietăților fizice și a potențialelor aplicații. [8] Descoperirea fullerinelor a făcut posibile noi descoperiri fundamentale: nanotuburile de carbon și grafenele, clase de substanțe cu o chimie de bogată și, mai ales, cu proprietăți fizice fără precedent în Știința materialelor.

Opera de artă este unică. La fel și creatorul ei. O operă de artă este încheiată de un artist în timpul vieții lui și doar în situații mai degrabă excepționale este terminată de alții (Requiem-ul lui Mozart). Cele lăsate neterminate rămân, și ele, de multe ori, monumente în Istoria Artei (*Simfonia „Neterminată”* de Schubert, *Simfonia a 10-a* de Mahler, *Simfonia a 9-a* de Bruckner, *Sclavii* lui Michelangelo...). În Știință, o temă se epuizează, dacă se epuizează, pe parcursul mai multor generații. Un rezultat științific, o dată publicat, aparține comunității internaționale și poate fi dezvoltat de către alți cercetători. Amintesc aici un caz neobișnuit într-o publicație științifică, care contravine mersului firesc al Științei. În 1900, Moses Gomberg publica primul articol asupra radicalilor organici stabili. Într-un regat de diamagnetism, cel al Chimiei organice, apăreau primele specii paramagnetice stabile. Pentru a-și asigura, eventual, exclusivitatea asupra domeniului, el încheie articolul astfel: *This work will be continued and I wish to reserve this field to myself*. [9] Descoperirea era revoluționară și a deschis un domeniu în care se lucrează intens până în zilele noastre, dar pe care Gomberg singur nu avea nici când, nici cum să îl dezvolte până la stadiul actual.

Preluarea creativă sau revenirea dintr-o altă perspectivă la rezultate obținute de către un grup de cercetători (cu recunoașterea contribuției acestuia prin citarea publicațiilor) reprezintă o sursă importantă de progres în Știință, ducând, uneori, la revoluții în cunoaștere.

În Chimie (și în Știință, în general) o problemă cere o soluție care, la rândul ei, poate genera alte probleme. Rezolvarea lor se poate face în epocă, de către cei care le-au formulat, sau de către alți cercetători. Alteori, când societatea nu este încă pregătită să exploreze mai departe un anumit rezultat, problemele rămase se reiau mai târziu, pe baza unor metodologii experimentale sau teoretice evolute.

Alfred Werner și-a construit faimoasa teorie a coordinației (1893) utilizând în mare parte compuși sintetizați de către rivalul sau din epocă, Sophus M. Jørgensen, care însă nu a reușit să formuleze o teorie coerentă privind formarea și structura combinațiilor complexe. La origine, Alfred Werner era chimist organician și ideile noi din anii '70 ai secolului XIX privind izomeria optică au fost esențiale pentru înțelegerea structurii compușilor coordinativi. Teoria lui van't Hoff și Le Bel referitoare la stereochemia compușilor organici (1874) circula prin laboratoarele vremii. Intuiția lui Werner a fost atât de puternică, încât, pe baza teoriei pe care a elaborat-o, a putut descrie structura unei combinații complexe binucleare a cobaltului(III) cu trei punți diferite între cei doi ioni metalici, una dintre ele fiind gruparea superperoxido. Tehnicile experimentale de la începutul secolului XX erau insuficiente pentru elucidarea acestei structuri nu tocmai simple. Investigarea structurală prin difracție de raze X, în 2001, a confirmat faptul că Werner a avut dreptate, înșelându-se numai în ceea ce privește starea de oxidare a unuia din ioni de cobalt. În articolul publicat la 82 de ani de la moartea lui Werner, apar și numele acestuia și al colaboratoarei sale. [10]

Un alt exemplu interesant, mult mai recent, este cel al nano-magneților moleculari. În anul 1980, polonezul Tadeusz Lis publica structura unei combinații complexe dodecanucleare, conținând ioni de mangan(III) și mangan(IV). [11] Dincolo de exotismul structurii, compusul nu a suscitat un interes anume, timp de mai bine de zece ani. Dezvoltarea Magnetismului Molecular, sub influența lui Olivier Kahn și a școlii sale, a readus acest compus în atenția cercetătorilor. Reinvestigarea proprietăților lui magnetice, pe alte baze teoretice și experimentale, a pus în evidență un fenomen necunoscut până atunci: o moleculă izolată se poate comporta ca un magnet (Dante Gatteschi și colab.). [12] Consecințele pentru dezvoltarea fizicii fenomenelor magnetice și a chimiei de sinteză au fost uriașe: s-a descoperit fenomenul de tunelare cuantică a magnetizării, s-au înțeles factorii care conduc la așa-numita relaxare lentă a magnetizării (și, deci, la comportarea de magnet mono-molecular), s-a stimulat găsirea de noi căi de sinteză pentru compuși polinucleari, în scopul îmbunătățirii performanțelor nano-magneților moleculari. Potențialele aplicații ale acestor compuși sunt, și ele, spectaculoase: prezentând efect de memorie, nano-magneții moleculari pot sta la baza unor dispozitive de stocare a informației cu capacități cu mult mai mari decât ale celor utilizate în prezent. Terenul fiind pregătit, nu mai era decât un pas până la caracterizarea primului magnet molecular mono-dimensional. Deși existența magneților mono-dimensionali a fost prezisă de către Glauber încă din 1963, [13] abia în 2001 a fost raportat de către Gatteschi și colaboratorii primul reprezentant al acestei clase de materiale moleculare. [14] Pornit dintr-un laborator florentin, domeniul nano-magneților moleculari este abordat, în prezent, în toată complexitatea sa, în numeroase laboratoare din Europa, Japonia, China, SUA, Australia, de către chimiști de sinteză, fizicieni și teoreticieni.

Un domeniu fascinant al Chimiei organice îl constituie sinteza totală de compuși naturali. În anul 1995, chimistul american K.C. Nicolaou și echipa sa publică sinteza totală a brevetoxinei B, un compus toxic produs de un organism unicelular aparținând dinoflagelatelor. [15] A fost „o Odissee care a durat doisprezece ani”. [16] Doisprezece ani de muncă intensă, pentru a sintetiza un compus pe care natura știe să îl sintetizeze foarte bine și care nu este atractiv pentru eventuale utilizări? Aș răspunde acestei întrebări prin ceea ce un arhitect contemporan, Emilio Amasz, spunea, referindu-se la propria profesie: „Creăm obiecte nu numai pentru că sperăm să satisfacem nevoile pragmatice ale omului, dar și pentru că avem nevoie să ne satisfacem dorințele cerute de pasiune și imaginație.” Mai mult, cei doisprezece ani de sinteză a brevetoxinei B au generat noi căi de sinteză pe care chimiștii le pot acum utiliza pentru a obține alți compuși, inclusiv

compuși cu aplicații practice.

Atunci când se discută despre progresul Științei, se invocă adesea rolul întâmplării în marile descoperiri. Pentru a înțelege mai bine acest lucru, amintesc o observație a chimistului rus A.M. Butlerov, unul din marile spirite ale Chimiei secolului XIX. Pentru el, cele mai importante fapte în cercetarea științifică sunt acelea care infirmă o teorie. Explicarea lor va duce fie la corectarea și lărgirea teoriei, fie la elaborarea unei teorii noi. Descoperirile accidentale ale unor fenomene importante sunt descrise printr-un termen pătruns în limba română pe filieră engleză și încă nu pe deplin asimilat: serendipitate (engl. *serendipity*). [17] Cei trei prinți din Serendip, dobândind o bună educație și având o perspicacitate ieșită din comun, descopereau întâmplător lucruri surprinzătoare, pe care, de fapt, nu le căutau. Chimia abundă în exemple de compuși și fenomene descoperite prin *serendipity*: fullerenele, acțiunea citostatică a unei combinații complexe a platinei, eterii coroana și proprietățile lor, radioactivitatea, reacția Friedel-Crafts (cu consecințe extraordinare în sinteza organică și în tehnologia chimică), numeroase elemente chimice (până la formularea legii periodicității de către Mendeleev, nu se putea căuta un element chimic atâta vreme cât nu se știa că există), teflonul, nylonul, antibioticele, metal-carbonilii, compuși organo-metalici etc. etc. Nicio teorie, la vremea respectivă, nu dirija spre aceste fapte. Meritul descoperitorilor a fost acela de a observa ceea ce altor cercetători le scăpa. Spiritul de observație, curiozitatea și intuiția stau la baza unui mecanism intelectual foarte complex care duce la descoperiri revoluționare. Referindu-se la aceasta, Louis Pasteur spunea: *Dans les champs de l'observation, le hasard ne favorise que les esprits bien préparés*.

Dintre exemplele menționate mai sus, voi alege unul, cel al descoperirii eterilor coroană și al proprietăților lor neobișnuite. De fapt, proprietățile erau neobișnuite numai la prima observare; o dată înțelese, ele au devenit perfect normale pentru întreaga clasă de compuși sintetizați ulterior. Anormalul explicat devine normal. Încercând să sintetizeze, urmând o strategie bine pusă la punct, un diol linear, pentru a-l utiliza drept ligand în vederea obținerii unui catalizator pe bază de vanadiu, chimistul american Charles J. Pedersen a observat formarea unui produs secundar cu un randament extrem de mic (0,4%!). Orice alt chimist ar fi mers mai departe, utilizând doar compusul dorit și neglijând formarea cantității infime de produs secundar. Pedersen i-a analizat cu atenție proprietățile. Acesta avea un aspect cristalin, ceea ce indica mai degrabă formarea unui compus molecular discret și nu a unui polimer, cum ar sugera natura reactanților (unul dintre ei fiind pirocatechina, prezentă ca impuritate în masa de reacție). Solubilitatea produsului secundar în metanol creștea semnificativ la adăugarea de săruri ale metalelor alcaline. Altfel spus, aceste săruri deveneau și ele solubile în solvenți organici, în prezența compusului misterios, care s-a dovedit a avea o structură ciclică. Ioni metalelor alcaline „se îmbrăcau” cu o cămașă hidrofobă, formată de polieterul ciclic, ceea ce explica solubilitatea sărurilor respective în solvenți organici. Stabilindu-i structura (eter coroană) Pedersen și-a propus, în etapa următoare, obținerea pe cale rațională a acestui compus. S-au sintetizat astfel primii eteri coroană și complecșii lor cu ioni ai metalelor alcaline. [18] Lucrările lui Pedersen au fost dezvoltate, urmând căi diferite, de către Donald J. Cram (în SUA) și Jean-Marie Lehn (în Franța). Gândirea chimiștilor s-a lărgit cu concepte fundamentale: interacțiuni host-guest, recunoaștere moleculară, procese de auto-asamblare și auto-organizare. S-a născut, prin lucrările celor trei, una dintre cele mai fascinante și importante ramuri ale Chimiei, Chimia supramoleculară. [19] Chimia face astfel încă un pas important spre înțelegerea extrem de complexă a proceselor care au loc în lumea vie, unde procesele de recunoaștere, asamblare, auto-organizare sunt esențiale. Cei trei aveau să primească Premiul Nobel pentru Chimie în anul 1987. Extinderea Chimiei supramoleculare în Chimia organometalică este o excepțională realizare a Chimiei românești, care se datorează Academicianului Ionel Haiduc. [20]

Cercetătorul trebuie să fie întotdeauna atent la faptele experimentale aparent nesemnificative. Un rezultat important obținut întâmplător trebuie în primă etapă înțeles, apoi el trebuie explicat și, în final, extins și valorificat.

Competiția dintre laboratoare, atât la nivel național, cât și la nivel internațional constituie, și ea, o sursă a progresului. Prin competiție înțelegem, în general, găsirea de idei și soluții originale, înaintea sau mai importante decât ale celorlalți, care să contribuie semnificativ la avansarea domeniului. Uneori, laboratoare concurente lucrează independent asupra aceleiași probleme, prioritatea revenind celui care publică mai rapid rezultatele. În Chimie, o problemă poate fi rezolvată de către două laboratoare prin aceeași clasă de compuși (ceea ce este frustrant pentru cel care pierde competiția) sau prin clase diferite de compuși. La începutul anilor '90 ai secolului trecut se căutau căi de sinteză pentru compuși moleculari care să se comporte ca magneți la temperatura camerei, obiectiv care nu era deloc ușor de atins. Olivier Kahn, la Orsay, dezvoltase o strategie rațională, pas cu pas, de o mare frumusețe, pe baza unor concepte teoretice pe care le formulase tot el. [21] Reușise să obțină câteva sisteme pentru care temperaturile critice erau în creștere. Sărind etapele sugerate de strategia generală, doi dintre competitorii săi obțin primii magneți moleculari la temperatura camerei (Joel S. Miller, în SUA, și Michel Verdaguer, în Franța, acesta din urmă fost elev a lui Olivier Kahn). Compusul lui Miller a fost obținut întâmplător, structura lui fiind până azi necunoscută [22]; cel de-al doilea a fost construit rațional [23], utilizând o clasă de compuși mai puțin investigați, din punct de vedere magnetic, conceptele de bază fiind cele formulate de Kahn.

Un caz interesant de inspirație în cercetare și de creativitate îl constituie strategia generală pentru obținerea polimerilor de coordonare, dezvoltată de către Richard Robson, un chimist australian. Lucrările lui Robson stau la baza uneia din cele mai dinamice și spectaculoase ramuri ale ingineriei cristaline, cea bazată pe legăturile coordinative metal-ligand. El s-a inspirat din materialul didactic pe care trebuia să îl pregătească pentru un curs general de chimie și care ilustra tipurile structurale din chimia anorganică (clorura de sodiu, iodura de cesiu, rutil, fluorina, blenda, wurtzită etc.). Confectionând modelele respective din bile și bastonașe, Robson și-a pus întrebarea dacă nu s-ar putea obține compuși cu structuri infinite (polimeri de coordonare) care să păstreze topologia fiecărui prototip structural și în care ioni metalici, selectați pe baza preferinței lor stereochemice, să fie conectați prin liganzi exo-dentați având atomii donori astfel dispuși încât să reproducă modul de coordonare al fiecărui anion monoatomic dintr-un anumit prototip. [24] Ideea este de o elegantă simplitate și a dus la dezvoltarea explozivă a ingineriei cristaline.

În sfârșit, necesitățile practice stimulează, de asemenea, dezvoltarea Științei. Rezolvarea lor se face, cel mai ades, pe baza unor strategii derivate direct din teoriile științifice în vigoare, fără a exclude amendarea sau revoluționarea acestora. Și pe acest teren pot apărea descoperiri neașteptate.

Condiția cea mai importantă pe care trebuie să o îndeplinească cercetarea, fundamentală sau aplicativă, este originalitatea. Lipsa de originalitate în Știință, ca și în Artă, nu poate duce decât la o cultură de pastişe. Pe de altă parte, căutarea cu orice preț a originalității poate deveni sterilă, dacă rezultatul demersului creator nu contribuie, prin pași mai mici sau mai mari, la progresul Științei.

Tradiția în cercetare

Se invocă frecvent, în scopul evidențierii prestigiului unei instituții, tradiția în cercetare a locului respectiv. Ce menține tradiția unei școli: continuitatea pe filiația maestru-ucenic sau aducerea din afară a unor tineri tocmai ieșiți de sub tutela măștrilor lor și care încep o carieră independentă, pe baza unor proiecte originale? Nici una, nici alta; ceea ce contează cu adevărat este calitatea cercetării. Ambele modele sunt întâlnite, primul, e adevărat, mai rar. Universitățile și institutele de cercetare occidentale, sau cele construite după model occidental, urmează a doua cale. În Germania, la încheierea carierei unui profesor, laboratorul acestuia este practic desființat și se dă libertatea celui care îi urmează să deschidă un nou domeniu pe baza propriilor sale idei. Cel ce urmează unui profesor în Germania (*Nachfolger*) are datoria nu de a continua domeniul acestuia, ci de a adăuga strălucire poziției respective și, de aici, instituției.

Știința, parte a culturii

Spiritul unei școli create de un Magistru se va perpetua prin elevii săi în alte universități sau institute. Domeniul de cercetare este continuat, în măsura în care este încă interesant, de către cel care l-a lansat, împreună cu doctoranzii săi, și, inevitabil, de cercetători din alte laboratoare care îi dezvoltă, dintr-o altă perspectivă, rezultatele publicate. Totodată, o personalitate științifică puternică va influența, prin elevii săi, tematica altor laboratoare. Unii dintre ei, schimbându-și locul, vor deschide direcții noi, originale, derivate din domeniul general al Maestrului lor. Se crează astfel o tradiție și o emulație la nivel național într-un anumit domeniu de cercetare. Așa se explică, de exemplu, numărul mare de laboratoare în Franța care ilustrează Chimia supramoleculară și Magnetismul molecular, sub influența lui Jean-Marie Lehn, în primul caz, și a lui Olivier Kahn, în cel de-al doilea. Tot prin emulație am putea explica bogăția, calitatea și diversitatea cinematografiei românești contemporane.

Universitățile pot avea, în afară de dorința de a-și asigura prestigiul, politica de a deschide concursuri pentru ocuparea unei poziții care să dezvolte un domeniu anume, considerat prioritar, în special prin potențialul lui aplicativ. Este, în definitiv, un drept al societății de a cere cercetătorilor săi rezolvarea unor probleme importante. Domeniile fierbinți ale Științei contemporane (Biochimia, Știința materialelor, nanotehnologiile, surse noi de energie) se regăsesc frecvent în profilurile de cercetători căutate în vederea recrutării de către universități sau institute. Pe de altă parte, impunerea unei tematici este privită cu rezervă de către cercetători, care își văd astfel îngrădită libertatea de creație. În ceea ce mă privește, cred că libertatea unui cercetător de a-și defini singur domeniul de cercetare trebuie respectată, cu condiția ca ceea ce acesta produce să fie relevant pentru cunoaștere și avansarea Științei sau pentru aplicații practice. O cercetare ale cărei rezultate nu interesează pe nimeni nu trebuie susținută. Cercetări minore, de rutină, care nu atrag atenția decât altor cercetători mediocri, nu vor contribui la crearea și consolidarea unei solide tradiții.

Continuarea activității de către un tânăr în laboratorul în care s-a format prezintă multe riscuri. În primul rând, desprinderea de mentor și de tematica acestuia se produce mai greu, dacă mentorul nu încurajează explicit acest lucru. Aici ne întoarcem, fără să vrem, la replica lui Brâncuși dată lui Rodin... Perpetuarea locală a unui domeniu, prin relații maestru-ucenic succesive, poate duce la diminuarea calității cercetării, prin dispariția creativității. Tradiția va rămâne acum numai istorie, nu caracteristica unui loc viu, unde se petrec lucruri importante pentru Știință.

Oparte din responsabilitatea pentru păstrarea tradiției unei entități de cercetare o au cei care dirijează instituția respectivă, la nivel local sau național. Ei trebuie să vegheze atent la anvergura proiectelor de cercetare derulate. Dincolo de aspectele pur administrative, tradiția se menține și din interior, de către cei care își înțeleg, la rândul lor, responsabilitatea pentru calitatea actului de creație științifică și pentru procesul de formare a tinerilor.

În cercetarea contemporană laboratoarele au devenit tot mai internaționale, atât prin doctoranzi, stagiați post-doctorali, cât și prin cercetătorii cu poziții permanente proveniți din alte țări. Cercetarea europeană are un caracter național doar prin localizarea, într-o anumită țară, a laboratorului. Aspectul național al cercetării se referă tot mai mult la capacitatea unei țări sau alteia de a selecta și finanța proiecte cu adevărat valoroase și de a atrage pe cei mai talentați cercetători, indiferent de țara din care provin.

Personalitatea cercetătorului

Recunoaștem un compozitor, pe baza unei cunoașteri anterioare, de la primele acorduri ale unei opere muzicale; recunoaștem un pictor, un sculptor sau un arhitect după detalii care îi definesc stilul și, uneori, tematica. Putem recunoaște un chimist prin ceva anume? Altfel spus, este posibil să recunoaștem

un chimist citindu-i o lucrare fără a vedea numele autorilor? În cazul chimistului de sinteză, da, se poate, atunci când o clasă de substanțe are particularități structurale bine definite. Catenanii și rotaxanii lui Jean-Pierre Sauvage se recunosc imediat [25], la fel și cei, obținuți printr-o strategie complet diferită, ai lui James Fraser Stoddart [26], spectaculoasele molecule din familia polioxometalaților ale lui Achim Müller așisderea [27].

Personalitatea unui cercetător este însă mult mai complexă, ea nu se reduce la ușurința prin care îi recunoaștem opera. După cum nici perfectă cunoaștere a domeniului, nici sânguința și nici spiritul comun de observație nu definesc personalitatea unui mare cercetător. Curiozitatea ascuțită, abilitatea de a observa și înțelege faptele experimentale, unele aparent nesemnificative, intuiția și creativitatea

excepționale, forța de a ieși dintr-o paradigmă general acceptată și de a crea o alta, curajul de a aborda în aparență imposibilul, fascinația pe care o exercită asupra celor care vor să îi devină elevi, toate caracterizează un mare creator de Știință. Personalitatea unui cercetător este definită și de ansamblul rezultatelor obținute și publicate, de anvergura și semnificația lor pentru dezvoltarea unui domeniu. Aceștia li se pot adăuga, din păcate, și alte însușiri: vanitatea, indiferența față de utilizarea rezultatelor în scopuri îndreptate împotriva mediului sau a omenirii sau implicarea directă în astfel de cercetări și, în general, nerespectarea regulilor de etică a cercetării. Prefer să mă opresc la aceste caracteristici importante, dar generale, pentru a nu lăsa impresia că descrierea modelului ideal se poate transforma într-o rețetă. Cercetătorii sunt și ei oameni. Scriind aceste rânduri, mi-a revenit în minte o frază scrisă de Georges Urbain (1872–1938), membru de onoare al Academiei Române: *Il serait illusoire et vain de parler de science absolue et parfaite. La science est humaine et doit être à notre mesure.* [28]

Am fost întotdeauna fascinat de analogiile care se fac între actul de creație științifică și cel al creației artistice. Unele, oricât de greu mi-ar fi să recunosc, sunt forțate sau superficiale. În orice caz, ambele presupun că prima calitate a unui creator este originalitatea. Iar originalitatea și creativitatea izvorăsc din imaginație. De aceea am ales drept motto al acestui discurs citatul din Albert Einstein. Metoda, înțeleasă ca ansamblul tehnicilor experimentale și al conceptelor teoretice necesare pentru a duce la bun sfârșit un proiect, este necesară, dar nu suficientă.

Un artist transmite cu mijloace proprii o emoție, o altă sau o altfel de emoție față de creația altor artiști. Un cercetător trebuie să contribuie la avansarea domeniului prin găsirea de răspunsuri și formularea de întrebări care să ducă la progresul omenirii. Un artist poate plăcea sau nu sau poate fi redescoperit de generațiile ulterioare. Opera unui om de Știință nu este însă percepută emoțional. Dacă are ceva de spus, ea este preluată, cel mai ades imediat, de către comunitatea științifică și înglobată în amplul proces al cunoașterii.

Un cercetător original se desparte de Maestru prin construirea propriului domeniu și a propriei școli.

Altfel, va fi ca un ucenic al unui mare pictor care nu și-a găsit drumul și continuă să picteze detalii minore în pânzele acestuia. Despărțirea de Maestru nu înseamnă negarea lui. Cei care se desprind de Maestru, după ce i-au fost ucenici, formează pleiada de discipoli ai acestuia. Am avut Maeștri pe care i-am admirat și modelele lor mi-au fost necesare. Admirația față de ei a rămas vie și m-a călăuzit în tot ceea ce am încercat să fac.

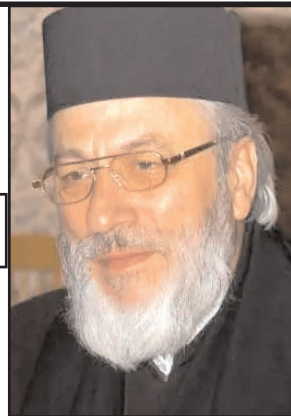
Bibliografie

- (a) A.T. Balaban, *Chimia ca Știință și artă; cum se creează o școală de cercetare științifică; exemplul lui Costin D. Nenitescu*, Discurs de recepție în Academia Română (1995); (b) M.D. Banciu: *Chimia organică – rivală și/sau imitatoare a naturii?*, Discurs de recepție în Academia Română (2002).
- E.H. Gombrich, *Histoire de l'Art*, Phaidon, Paris, 2004.
- G. Liiceanu, *Estul naivității noastre*, Humanitas, București, 2012.
- M.D. Banciu, A.T. Balaban, C.D. Nenitescu, *viața și opera*, Editura Academiei Române, București, 1995.
- E. Segal, *Academicianul I.G. Murgulescu, dascăl de excepție și creator de Știință*, Discurs de recepție în Academia Română (2011).
- M. Brezeanu, *Școala Românească de chimie coordinativă*, Discurs de recepție în Academia Română (2003).
- H.W. Kroto, *Angew. Chem.*, Int. Ed. Engl., 1992, 31, 111.
- A se vedea, de exemplu: (a) J.E. Baggott, *Perfect Symmetry: The Accidental Discovery of Buckminsterfullerene*, Oxford University Press, 1994; (b) A. Hirsch, M. Brettreich, *Fullerenes*, Wiley, Weinheim, 2006; (c) F. Langa, J.-F. Nierengarten, *Fullerenes. Principles and Applications*, The Royal Society of Chemistry, Cambridge, 2007.
- M. Gomberg, *J. Am. Chem. Soc.*, 1900, 22, 757.
- B. Spingler, M. Scanavy-Grogorieff, A. Werner, H. Berke, S.J. Lippard, *Inorg. Chem.*, 2001, 40, 1065.
- T. Lis, *Acta Cryst.*, 1980, B36, 2042.
- R. Sessoli, D. Gatteschi, A. Caneschi, M.A. Novak, *Nature*, 1993, 365, 141.
- R. Glauber, *J. Math. Phys.*, 1963, 4, 294.
- A. Caneschi, D. Gatteschi, N. Lalioti, C. Sangregario, R. Sessoli, G. Venturi, A. Vindigni, A. Rettori, M.G. Pini, M.A. Novak, M.A., *Angew. Chem.*, Int. Ed., 2001, 40, 1760.
- K.C. Nicolaou, F.P.J.T. Rutjes, E.A. Theodorakis, J. Tiebes, M. Sato, E. Untersteller, *J. Am. Chem. Soc.*, 1995, 117, 10252.
- (a) K.C. Nicolaou, *Angew. Chem.*, Int. Ed. Engl., 1996, 35, 589; (b) K.C. Nicolaou, T. Montagnon, *Molecules that changed the world*, Wiley-VCH, Weinheim, 2008.
- R.M. Roberts, *Serendipity. Accidental Discoveries in Science*, Wiley, New York, 1989.
- C.J. Pedersen, *J. Am. Chem. Soc.*, 1967, 89, 7017.
- J.-M. Lehn, *Supramolecular Chemistry*, Wiley-VCH, Weinheim, 1995.
- I. Haiduc, F.T. Edelmann, *Supramolecular Organometallic Chemistry*, Wiley-VCH, Weinheim, 1999.
- O. Kahn, *Molecular Magnetism*, Wiley-VCH, New York, 1993.
- J.M. Manriquez, G.T. Yee, R.S. McLean, A.J. Epstein, J.S. Miller, *Science*, 1991, 252, 1415.
- S. Ferlay, T. Mallah, R. Ouahès, M. Verdager, P. Veillet, *Nature*, 1995, 378, 701.
- R. Robson, *Dalton Trans.*, 2008, 5113.
- F. Durola, J.-P. Sauvage, O.S. Wenger, *Coord. Chem. Rev.*, 2010, 254, 1748.
- M.A. Olson, Y.Y. Botros, J.F. Stoddart, *Pure Appl. Chem.*, 2010, 82, 1569.
- A. Müller, P. Gouzerh, *Chem. Soc. Rev.*, 2012, 41, 7431.
- G. Urbain, *Les disciplines d'une Science. La Chimie*, Gaston Doin, Paris, 1921.

Catehism filosofic

ÎPS Calinic ARGEȘEANUL

Sunt reluate mai jos primele trei „tablete” din cartea *Catehism filosofic*, publicată în 2025 de Arhiepiscopul Argeșului și Muscelului la Editura Fundației Calinic Argeșeanul, Oești, Pământeni.

Calitatea de a se mira este proprie filosofului

Trebuie să înțelegem că Filosofia nu este doar apanajul unor gânditori străluciți și excentrici, așa cum considerăm, în general, unii dintre noi. Am putea spune că filosofi suntem toți cei care ne întrebăm care este scopul vieții și al Universului.

Noi, oamenii, creaturi pline de curiozitate, ne punem felurite întrebări, pentru că suntem înzestrați cu capacități intelectuale, care ne îndeamnă să gândim sau să ne mirăm de Creația Domnului Dumnezeu, iar de câte ori gândim rațional, corect, trebuie să știm că ne aflăm în aria gândirii filosofice.

Se știe că primii filosofi din Grecia antică și China au fost niște gânditori pe care nu i-au mulțumit răspunsurile la întrebările puse, iar din această cauză au început să caute ei înșiși răspunsuri care aveau la bază o îndreptățire rațională.

Acești filosofi au înființat școli pentru a-i deprinde pe ucenici modul cum au ajuns la concluziile susținute, învățându-i să fie critici, ca metodă de cioplire a raționamentelor prin discuții de analiză, examinare și critică a ideilor altor persoane doritoare de știință filosofică.

Cel dintâi filosof care a folosit *dialogul* și *dezbaterea* a fost Socrate, care nu a lăsat posterității nicio lucrare și nici idei, drept rezultat al raționamentelor și gândirii sale. Nici până azi nu s-a găsit nicio urmă din scrisul lui Socrate, motiv pentru care ne întrebăm: *Oare a scris, vreodată, ceva?*

Discipolul său, Platon, și-a prezentat lumii ideile sale, din care se trage concluzia că filosofii timpului s-au contrazis între ei în aproape toate tainele filosofiei. Spre exemplu, Platon și discipolul său, Aristotel, aveau vederi diametral opuse asupra unor idei de atunci, filosofii împărțindu-se în tabere diferite, ca și astăzi, de altfel, gânditorii neajungând la un răspuns final.

Primii filosofi au stat în fața Universului, ca și noi astăzi, iar lumea înconjurătoare le-a inspirat *sentimentul mirării!* Drept aceea, prima întrebare care i-a preocupat pe acești filosofi antici a fost: *Din ce este alcătuit Universul?* și apoi: *Care este natura tuturor lucrurilor care există?* Aceste întrebări ne duc în vâzduhul filosofiei metafizice, unde ne întâlnim cu întrebarea: *De ce există ceva mai degrabă decât nimic?*

Făcând și noi, oamenii, parte din Universul vizibil, de natura umană și de problema existenței se ocupă *ontologia*, o ramură a metafizicii care încearcă să răspundă la următoarele întrebări: *Cum percepem lumea din jurul nostru? Care este legătura dintre minte și trup? Există suflet nemuritor?*

Vom încerca și noi să ne mirăm și să ne întrebăm, pentru că, zice filosoful Platon: „Calitatea de a se mira îi este proprie filosofului, alt început decât acesta pentru filosofie nu există!”

Și să ne ferim de superstiții, fiindcă „superstiția dă foc lumii, în timp ce filosofia stinge flăcările”, cugetă filosoful Voltaire.

Și fiindcă suntem, din naștere, *poet*, haideți să fim și un pic filosofi, că ne stă bine!

Filosofia, iubirea de înțelepciune

Zicea cineva, mai cu umor, că atunci când nu ai ce face, te apucă dorul de a citi și, mai ales, a scrie câte ceva despre Filosofie! Ca s-o începi cu dreptul, și nu cu stângul ca-n armată, mai întâi, trebuie să se înșire câteva *criterii*, care duc drept la țintă. Iată-le:

Dezbatere și dialog, primatul avându-l Socrate. Platon, discipolul lui Socrate, a spus: „Calitatea de a se mira îi este proprie filosofului, alt început decât acesta pentru filosofie nu există!” A te mira înseamnă a dialoga și a analiza anumite aspecte ale vieții.

Existență și cunoaștere. Primii filosofi au apărut în Grecia, cu aproape 2.500 de ani în urmă, iar acestora sentimentul mirării le-a inundat ființa, văzând Pământul și toate formele de viață, soarele, luna, planetele și stelele, clima, cutremurele, eclipsa etc., întrebându-se, cu maximă mirare, cum ar trebui să ne întrebăm și noi: *Din ce este alcătuit Universul? Care este natura tuturor lucrurilor care există?* Aceste întrebări duc către o ramură a Filosofiei, pe care o numim Metafizica.

Logică și limbaj. Gândirea rațională, pe care o avem toți, în grade diferite, se bazează pe stabilirea adevărului. Deci, Logica este o altă ramură a Filosofiei. Limbajul logic este esențial pentru a nu bate câmpii. Asta înseamnă să citești mult, dar în mod selectiv.

Moralitate, Artă și Politică. Se concretizează în afirmația lui Cicero: „O, Filosofie, călăuză a vieții! O, căutătoare a virtuților și distrugătoare a viciilor! Ce am fi fost noi oare și ce ar fi fost veacurile fără tine?”

Urmărirea raționamentului. Citatul cel mai faimos din filosofie este afirmația lui Descartes: *Gogito, ergo sum!* (*Gândesc, deci există!*), punct de cotitură în istoria filosofiei și, implicit, în sfera gândirii.

Sisteme de gândire. Se știe că anumiți filosofi au format sisteme filosofice și chiar școli de filosofie, pentru că Filosofia nu se referă doar la idei, ea este un mod de a gândi.

Bucuria filosofiei se regăsește și în *bucuria lecturii*, care înseamnă *bucuria descoperirii!* Ce vom descoperi? Trebuie să știm că „începutul gândirii stă în dezacord – nu doar cu ceilalți, ci și cu noi înșine” (Eric Hoffer).

Când ne îndoim și de noi înșine (ne vine și încercarea asta, ca să nu-i zic, nebuneală), să ne uităm în oglindă bine, să ne fixăm privirea asupra noastră înșine și să urlăm din răspuțuri: *Exist, Doamne! Cuget!* Mulțumesc că m-ai adus și pe lumea asta!

Aria mondială a filosofiei

În lucrarea *Filosofie. Idei fundamentale*, apărută la Editura Litera, București, 2016, în traducerea Crinei Boitor, se prezintă, printre altele, aria mondială a Filosofiei, dominantă în două imperii: „Filosofia

Grecă clasică și Filosofia orientală” și de aici trebuie să pornim la drum, informația din carte însoțindu-ne ca un izvor limpede de așezare a apei binefăcătoare în pahare de cristal.

Așadar, „filosofia s-a răspândit în lumea greacă din Ionia până la Atena, în special aceasta din urmă devenind, cu pași repezi, centrul cultural al Greciei. Aici, filosofii au lărgit aria filosofiei, incluzând noi întrebări, de exemplu: *Cum știm ceea ce știm?* și *Cum ar trebui să trăim viața?*” (p. 20) Filosoful Socrate din Atena a deschis „era filosofiei clasice grecești, deși nu a lăsat, sau nu a rămas de la el nicio scriere, iar ideile sale, trăind în memoria celor care-l ascultau, au influențat întreaga gamă filosofică, iar toți filosofii dinaintea lui au fost cunoscuți drept filosofi presocratici”.

Mergând pe calea ideii că Domnului Dumnezeu nu îi rămâne nimic ascuns, discipolul lui Socrate, Platon, a fondat, la Atena, o școală de filosofie numită *Academia* (de la care derivă și termenul de *academic*), unde a predat și a dezvoltat ideile maestrului său, transmițându-le și altor discipoli, printre care și Aristotel, care a fost elev și, apoi, tot acolo, profesor, timp de 20 de ani. Ideile și metodele contrastante ale acestor mari gânditori, Socrate, Platon și Aristotel, stau la baza filosofiei occidentale. Perioada clasică a Greciei antice apune odată cu moartea lui Alexandru cel Mare (323 î.Hr.), iar în urma morții lui Aristotel, survenită în anul 322 î.Hr., filosofia a fost împărțită în mai multe școli de gândire: cinicii, scepticii, epicurienii și stoicii, fiecare din acestea susținându-și poziția, vorba latinului: *quot capita, tot sensus*, adică, în românește, „câte capete, atâtea judecăți”.

După cum se știe, cultura greacă a apus odată cu expansiunea Imperiului Roman și a revenit la suprafață odată cu apariția creștinismului și a islamismului.

Și acum, câteva cuvinte despre *Filosofia orientală*.

Cum se mai întâmplă, gânditorii din întreaga Asie puneau și ei la îndoială înțelepciunea tradițională. În China, între anii 771 și 481 î.Hr., această tendință a dus la apariția mai multor filosofii prin care se urmărea să se organizeze mai bine o societate mai dreaptă, în care oamenii să ducă o viață mai bună. În acest răstimp, au apărut „O sută de Școli de Gândire, cele mai importante fiind confucianismul și taoismul, care au dominat filosofia până în secolul XX”. În această perioadă, în sudul Chinei, a început să se vorbească tot mai mult despre un filosof pe nume Siddhartham, cunoscut, mai târziu ca Buddha. Învățătura lui s-a răspândit și în nordul Indiei, în jurul anului 500 î.Hr., precum și aproape în întreaga arie de sud, unde se practică, și astăzi, cu multă ardoare. Înainte de a începe prezentarea celor mai importanți filosofi de la începuturile filosofiei pe pământ până în secolul al XX-lea, am considerat că este potrivită o expunere generală a Filosofiei răspândite în aria mondială.

Semn(al) de carte

Timotei Prahoveanu, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, Lumină și nevoită în Muntele Athos, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2026

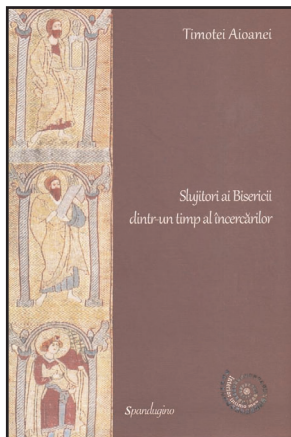
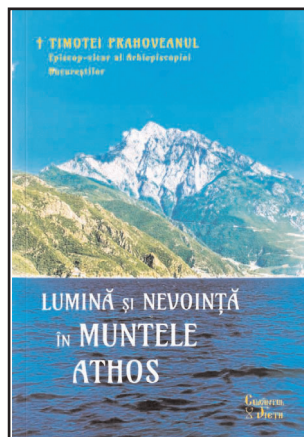
În pământurile locuite din vechime de greci se află unul din cele mai frumoase locuri din întreaga lume – Sfântul Munte Athos, numit și Muntele Athonului. Frumusețea sa este dată nu doar de muntele care se îngemănează cu marea, ci mai ales de liniștea și taina acestui loc, din care s-au înălțat de-a lungul veacurilor rugăciuni de foc, făcute în smerenie de mulțimea nesfârșită a călugărilor. Întâlnirea cu Muntele Athos este întâlnirea cu sfințenia, atât cu sfinții contemporani, pe care, de prea multe ori, nu-i cunoaștem, cât și cu sfinții de altădată; cu istoria distinsă, dar și cutremurătoare a monahismului; cu încercările istoriei; cu valuri de prigoane și ocupații străine, născute din interesele celor care au văzut în acest loc doar o permanentă sursă de câștig. Muntele Athos descoperă frumusețea monahismului, care reprezintă podoaba Ortodoxiei, în timp ce monahii Muntelui Sfânt sunt asemenea mărgăritarelor care strălucesc și luminează spre descoperirea întregului trup al Bisericii. (Autorul, pe coperta a patra)

Timotei Aioanei, Slujitori ai Bisericii dintr-un timp al încercărilor, Editura Spandugino, București, 2026

Cartea de portrete și mărturii pe care Preasfințitul Părinte Timotei, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, o propune cititorilor este expresia unei

înțelepte vocații de memorialist al Bisericii. Talentul său evocator, ale cărui rădăcini sunt nutrite în zona marilor povestitori ai literaturii române, și aspirația sa spre buna așezare a vieții duhovnicești converg

spre a privi cu binevoitoare atenție și încredere neclintită în purtarea de grijă a lui Dumnezeu biografia celor care au răspuns chemării de a sluji Biserica. De mulți ani, Preasfințitul Părinte Timotei și-a făcut o datorie sacră din a scoate din uitare figuri smerite de monahi și monahii, de a nu lăsa să se piardă fire de lumină din vieți încercate sau de a completa cu amintiri personale faimoase chipuri ale Ortodoxiei românești, pe care a avut prilejul de a le cunoaște mai îndeaproape. În această nouă serie memorialistică, ne vom întâlni cu patriarhi și mitropoliți, cei mai mulți dintre ei de limbă și cultură greacă, ale căror profiluri spirituale sunt conturate prin trăsăturile cele mai pregnante și care oferă împreună o perspectivă asupra diversității harismelor în lumea contemporană. (Pr. Bogdan Tătaru-Cazaban, pe coperta a patra)

In memoriam

Dan ANGHELESCU

Metafizica și poezia încarcerate

Destinul poetului Constantin Opreșan (II)

4. Poemul ca vehicul al ideilor filosofice

Ca și ceilalți tineri intelectuali din generația despre care s-a amintit la începutul acestor rânduri, Constantin Opreșan devenise și el unul dintre discipolii lui Martin Heidegger. După întoarcerea în România, în 1946, se înscriesese la cursurile Universității din Cluj (recent revenită din refugiul sibian), unde, prin cultura filosofică și excepționalele sale capacități intelectuale, avea să-i impresioneze pe toți marii profesori ai timpului, D.D. Roșca, Lucian Blaga, Ștefan Bezdechi. Însă, toate aceste mari promisiuni aveau să fie curmate la jumătatea lunii mai a anului 1948, când tânărul student era arestat. Așa cum, mai târziu, se va fi scris într-un scurt eseu al doamnei Isabela Vasiliu-Scraba (1) „...lui Costache Opreșan nu i-a rămas să-și valorifice remarcabila sa pregătire filosofică decât sub formă versificată, ceea ce a contribuit într-o bună măsură (dacă nu chiar în mod esențial) la salvarea de la dispariție a meditațiilor sale metafizice. Căci ipostaza poetică a filosofării practicate în închisoare de Constantin Opreșan a putut fi memorată de Gheorghe Calciu, Iosif V. Iosif și Marcel Petrișor”. (2)

De altfel, un fapt asupra căruia poetul filosof era, se pare, perfect edificat din moment ce îl și afirmă, aproape direct, chiar în versurile poemului intitulat *Katharsis*: „Cunoașterea ne va fi poezia,/ Iar cântecul nostru tăcere./ Sărut ne va fi veșnicia./ Iubirea și viața și moartea/ Într-un picur albastru le-om strânge./ Scăldând în lumină pământul,/ După trupul de fildeș vom plânge. /.../ 'Om plânge-n spațiul cosmic eterna destrămare./ În elegii patetic, sfios în pastorală./ Te voi striga din lume și-om arde-n epopee./ Ne vom topi cenușa în rugă și descântec./ Fluidă, te voi strânge, platonice idei./ Să te cuprind întreagă în cel din urmă cântec./ O! Cântul cel din urmă și cel dintotdeauna/ Olimpic să ne poarte către înalte sfere./ Ne va pătrunde cerul, cu tine voi fi una/ Și nunta va fi sfântă: cunoaștere, tăcere.”

Astfel sună, redate posterității, poemele lui Constantin Opreșan. După dispariția lui – în condiții date – se înțelege că cele două plachete apărute ulterior nu au putut avea la temelie un manuscris de autor. Ele au fost reconstituite în două rânduri: prima dată în volumul intitulat *Doi poeți damnați: Constantin Opreșan & Ștefan Vlădoianu*, versuri memorate în închisoare de Gheorghe Calciu, Iosif V. Iosif și Marcel Petrișor, tipărit la Editura Majadahonda, București, în 1995. Următoarea apariție s-a intitulat *Constantin Opreșan. Cărțile spiritului și alte poezii*. Memorate de Gheorghe Calciu și Marcel Petrișor, cartea a fost îngrijită de pr. Gheorghe Calciu, Marcel Petrișor și Răzvan Codrescu, la Editura Cristiana, București, 2009.

În acesta din urmă, alcătuitoarii au alăturat poeziilor și texte anexă menite să lumineze personalitatea și întâmplările legate de existența celui pe care au vrut să-l readucă în lumina memoriei noastre. Sunt prin urmare alăturate poemelor câteva texte: *Constantin Opreșan sau înțelepciunea lărică a muceniei*, semnat de Marcel Petrișor, și două fragmente, sub titlul *Două relatări despre Constantin Opreșan* (M. Petrișor și Gh. Calciu). În finalul plachetei apare și un scurt, dar foarte interesant eseu al doamnei Isabela Vasiliu-Scraba intitulat *Discipolii necunoscuți ai lui Heidegger: Constantin Opreșan*. „Relatările” amintite mai sus sunt reluări ale unui și aceluiași episod din perioada de după fenomenul Pitești rămas legendar în istoria închisorilor, cel în care viitorul preot Gh. Calciu, forțând imposibilul, și-a desfăcut venele, în încercarea de a salva viața lui Constantin Opreșan. Primul fragment este extras din cartea lui Marcel Petrișor *Secretul Fortului 13. Reeducări și execuții* (Ed. Timpul, Iași, 1994). Al doilea text, la fel de impresionant ca și primul, aparține Părintelui Calciu și este o reluare (parțială) din prefața la ediția doua a volumului *Pitești* de Dumitru Bacu, în care, de asemenea, este readus în memorie momentul morții lui Constantin Opreșan:

„Atunci a murit, în celula mea, cel mai bun dintre noi. Era atât de bolnav și atât de slab, încât moartea era mai prezentă pentru noi decât pereții umezi, decât mâna gardianului care ne lovea, sau descuria și înclauza ușa, mai concretă decât pâinea și apa noastră zilnică. Tusea de tuberculos a lui Costache Opreșan, expectorația abundentă și urât mirositoare a unui plămân ros aproape integral de bacili, ne întorcea uneori stomacul pe dos, în ciuda dragostei imense pe care i-o purtam toți trei. Și totuși el, Costache, muribundul, era axa și suportul nostru, justificarea noastră pentru acolo, îngerul care îl biruia pe diavol pentru noi. În clipa în care a murit, universul nostru și-a pierdut sensul; atunci lumea s-a prăbușit, cataclismul s-a produs și noi am rămas trei oameni într-un pustiu al disperării.” (3)

5. Sensuri și semnificații în poemele lui Constantin Opreșan

Memorându-i și rememorându-i poemele, cei care i-au fost alături până în ultima clipă aveau să încerce mai târziu să îi readucă în lume Ființa spirituală. O primă tentativă de reconstituire eșua în 1968 când, potrivit celor scrise în Nota asupra ediției (semnată de Răzvan Codrescu), securitatea confiscase textul, iar recuperarea acestuia avea să se producă abia după 1989. Însă amintita notă mai oferă și alte, câteva, considerații deosebit de importante. Le reproducem: „Marele poem pe care l-a ambiționat Constantin Opreșan a fost cunoscut printre deținuții politici sub diferite titluri (care uneori sunt de fapt ale diferitelor sale părți), reflectând poate și o anumită oscilație a autorului: *Poemul ontologic* (cum figurează și în ediția din 1995), *Psihaion* (sau *Psyhaion*), *Poemul noologic*, *Epopeea noologică* sau *Cărțile spiritului*.” (4)

Dar să revenim și la rostirea poetico-filosofică efectivă a celui care, iată, prin cuget și poem continuă, totuși, să supraviețuiască. Cităm din *Cartea ontologică*: „Cu suflet cald și dulce, din pâine și din vin,/ Unesc abstractul spirit pământului concret./ În duh port limpezimea Olimpului elen/ Și-n trupul meu de iască port fiere și oțet./ N-am nume; despre mine, eu însumi știu puțin./ Nici cine-mi vrea pieirea, nici cine m-a născut./ Ci împlinesc în lume un trist și greu destin:/ Știind pe toți și toate, să-mi fiu necunoscut.”

Sunt evidente, în aceste prime versuri care deschid poemul, trimerile la Taina Euharistiei (*Cu suflet cald și dulce, din pâine și din vin... etc.*). Aspectul este cât se poate de clar și de altfel a fost remarcat ca atare într-un comentariu al doamnei Isabela Vasiliu-Scraba: „Încadrându-și viziunea în spiritualitatea creștină, Constantin Opreșan pune tradițiile umanismului creștin alături de filosofia antică grecească, pentru a sugera cititorilor săi ideea că cele două au format împreună temelia culturii europene. În *Psihaion*, principiul a tot ce există apare drept sens al istoriei ce-și adevărește esența creștină. Pentru studentul ajuns după gratii, în spatele existenței umane nu se găsește acea *Sorge* înfățișată de Martin Heidegger în volumul *Zeit und Zeit* (1927, trad., rom., de Dorin Tilișca în 1994). De esență spirituală, amintind subsidiar de *nous*-ul anaxagoreic reformulat de Platon prin mistica sa, înțelesul pe care îl conferă Constantin Opreșan heideggerienei *Sorge* trimite într-un anume sens la interpretarea pe care Horia Stamatu a dat-o baladei *Miorița*, pe când invocă acea echilibrare interioară pe care o oferă creștinismul cosmic românesc. În viziunea necunoscutului discipol al lui Heidegger (care, foarte probabil, îi ascultase, alături de Octavian Vuia și Alexandru Dragomir, cursul despre Parmenide), la temelie lumii nu stă nici Binele Suprem de care vorbea Platon, principiu de dincolo de existență a tot ce există, întrucât dincolo de contrastul de sorginte platonice dintre lumea spiritului și lumea simțurilor, pe care îl păstrează, la Constantin Opreșan viziunea creștină asupra lumii apare prin indirecta invocare a transsubstanțializării la care participă orice creștin prin Taina Euharistiei.” (5)

Încercătura, cu totul specială, a acestor poeme e „traversată” mereu un tainic Ceva, care o situează

în teritoriul marilor interogații formulate cu privire la om, ca ființă situată în lume, în istorie. Dincolo de cuvinte este adăpostită intensă căutare a unui sens care, în siajul dificilei și controversatei probleme a cunoașterii, de la un timp încolo nu își mai produce apariția. Instalată în asemenea teritorii, poetul pare vegheat și de o altă interogație privitoare la ce înseamnă cultura, ideile, de ale căror conflicte abundă istoria și politica. Iată câteva din rostirile lui decupate din poemul *Tavernă literară*: „Îți dau orice spectacol în codrii mei tăcuți,/ Istoria întreagă sub arborii eterni,/ Politica născută din antice virtuți/ Și-njunghiată-n jungla corsarilor moderni./ Am toată poezia prin Dante și Homer./ Gândirea de la Thales la ultimul sistem,/ Natura neștirbită din funduri până-n cer.../ Am binele din rugă și răul din blestem./ Ți-arăt filosofia în bălciul vanității,/ Protagoras și Crates în scrânciobul sofist,/ Modernii cum înalță cântări sterilității/ Și-un veac întreg cum doarme în somnul realist.” (6)

Aluzia la veacul întreg cum doarme în somnul realist este limpede și nu mai necesită explicații suplimentare. Dar dimensiunea și conotațiile a tot ceea ce se petrecuse, și continua să se petreacă, în sfera ideilor, a gândirii, în viața de zi cu zi a lumii de după război va fi ilustrată cu o remarcabilă exactitate și, nu mai puțin, cu devastatoare ironie în poemul de largă respirație – veritabil pamflet filosofic – intitulat *Mlaștina lărică* (*Sodoma literară*): „Eu reprezint progresul, sunt noul umanist,/ Vreau libertate lumii s-o-nchid în necesar./ Materia supusă de pumnul realist/ Va fereca în lanțuri cuvântul refractar./ Materia voi face-o putere de nevins/ Prin muncă și știință, prin blăstem și păcat./ Voi pune viața-n carceri, iar spiritul învins/ Sub legi materiale va geme-ncătușat./ Experiența lumii o voi suma eclectic,/ Iar fața-i negativă, contrariul ei sunt eu./ Prin propria-mi greșeală, strunită dialectic,/ Cu propria Lui mână să-L bat pe Dumnezeu./ Cunoașterea voi face-o o neagră liturghie./ Cultura o tarabă de ieftine valori./ Și voi lovi cu ele perfecta Lui mândrie./ Făcând astfel dovada perfecte Lui erori.../ De crezi cumva că este, credința te înșală./ Căci de pătrunzi în piatră, ori tai în diamant,/ Ai pururea în față a lumii formă goală./ Iar el sub analiză, dispare în neant./ Când tai atomul, taina din lanțuri să i-o scot,/ Substratul energetic dispare ca un vis./ Materia e lanțul, constrângerea e tot,/ Sau legea, și încolo – pustiu stă deschis./ Iar legea sunt eu însumi, concept obiectivat/ De cresc în spațiul cosmic ori scad în amănunt./ Mă aflu tot pe mine, de mine proiectat/ Să mă privesc narcisic în ceea ce nu sunt./ Tot ce-i sistem, gândirea și cosmosul sunt eu./ Eu pun gândirii stavili și cosmosului legi./ Eu sunt necesitatea, iar tu subiectul meu/ Și tolerant cu tine, te las să mă-nțelegi./ Materia mi-e lege, iar tu ești prin ea/ Și de comiți greșala să ieși din lanțul său./ Îți voi distruge trupul, să-mi apăr legea mea./ Căci apărându-mi legea, îți apăr trupul tău./ Deci nu greși, dar asta știind că nu se poate./ Îți voi salva ființa pe drumul cel mai bun./ Originea greșelii constând în libertate./ Prin lanțuri te voi face greșelilor imun./ Salvarea, deci, e lanțul; și nu-ncerca să ieși./ Abisul neființei se cascadează în față ta./ Ci dus de geniul liber pe drumul fără greș./ Pe poarta fericirii în lanțuri vei intra./ Miraculos e lanțul, principiul meu suprem./ Îl aflu în gândirea și inima oricui./ E lege, rațiune, metodă și sistem./ E însăși cheia lumii, iar eu sunt geniul lui. /.../ Materia de spirit să mi-o despart cu artă./ Îți voi înfige-n creier cuțitu-mi analist./ Va arde-n suferință credința ta deșartă./ Mi-oi aduna reziduul cu mâini de alchimist. /.../ Voi mânui teroarea, suprema mea putere./ Prin ea îmi vei cunoaște tot geniul distructiv./ Îți va-mpietri substanța iubirii în artere/ Și-mi voi hrăni cu dânsa veninul corosiv.”

Citindu-le, aceste versuri reamintesc tulburătoarea întrebare a lui Hölderlin: „La ce bun poezii în timpuri sărmene?” Fără îndoială totalitarismul nu putea supraviețui fără uciderea poezilor, a poeziei, a filosofiei!

O carte-eveniment: *Magnum Diarium Academicum Septentrionis*

Florian ROATIȘ

A apărut, la mijlocul lunii iunie 2026, la Editura clujeană Mega, o carte de anvergură națională îndelung așteptată, având ca autor pe dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare. Intitulată *Magnum Diarium Academicum Septentrionis. 1800-2024*, cartea stârnise curiozitatea cititorilor dornici de o lectură elevată prin fragmentele publicate în ultimii ani în presa locală, promițând un veritabil festin cultural. Se știa, apoi, că autorul, binecunoscut ca un eseist de cursă lungă și, mai ales, prin carura sa intelectuală, trudește de câțiva ani (1) la o carte despre academism și academicitate, temă nu numai inedită, ci și provocatoare pentru noi, cei din acest colț de țară, aparent atât de departe de instituția academică!

Surpriza a fost pe măsură, cartea uimind și stârnind admirație prin monumentalitatea ei (1.000 de pagini, format mare!), mai ales la cei care nu aveau știință de ciclopul apetit cognitiv al autorului, Teodor Ardelean fiind printre cei, nu mulți, care – păstrând proporțiile –, credem că ar putea adăuga la cele 10 fericiți și dragostea de carte! O asemenea carte presupune stofă de profesionist al cercetării, răbdare cu adevărat benedictină, pasiune și entuziasm, calități pe care Teodor Ardelean le probase prin cărțile sale anterioare. (2)

Volumul său constituie o sinteză de proporții a vieții culturale-științifice a acestui îndrăgit și laudat Nord Statornic, o contribuție sui-generis la scoaterea din uitare a unor eminente personalități cu faptele lor, de la Gherman Vida și familia Dunca de Șieu, cu care începe incursiunea lui Teodor Ardelean în istoriografia Maramureșului și Sătmăruului, la Ioan Popescu de Coaș, Ioan Costin, Francisc Hossu Longin, Alexandru

Tiplea (Ciplea), Ion Bârlea, Artur Coman și mulți alții. De o atenție deosebită se bucură cei doi „începători” – după frumoasa expresie a lui Ioan Bianu – ai Academiei Române, Alexandru Roman și Iosif Hodoș, desemnați, la 1866, să reprezinte Maramureșul în grupul celor 21 de „nemuritori” români! Teodor Ardelean sesizează un fapt îndeobște eludat, deci neglijat, că prin modul în care a fost întemeiată Academia Română, fiind chemate să-și aducă obolul la propășirea culturală personalități din toate spațiile locuite de români (2 din Banat, 3 din Transilvania, 2 din Bucovina, 3 din Basarabia, 2 din Maramureș, 3 din Moldova, 4 din Muntenia și 2 din Macedonia), asistăm la prima unire a românilor, culturală, desigur, dar cu consecințe indenejabile.

Din scrisul lui Teodor Ardelean reiese cu asupra de măsură mândria și satisfacția la descoperirea și relevarea capacității creatoare, manifestată în varii domenii, a românilor, în general, și a maramureșenilor, în special. El nu se limitează strict la realizările sutelor de subiecți, academicieni sau nu, ci face referire și la alte aspecte ale vieții și activității acestora, conturând întotdeauna o imagine elocventă și memorabilă a personalităților și evenimentelor puse în discuție.

Este, astfel, ușor observabil patosul cu care scrie despre reprezentanții Academiei Române, de la întemeierea acesteia în urmă cu 160 de ani și până la cei de azi, cu deosebire la cei aflați în proximitate (Ioan-Aurel Pop, Marius Porumb, Nicolae Breban, Ion Pop, Emil Burzo etc.), sau la cei plecați „spre tărâmul eternității” (Ioan și Victor Mihalyi de Apșa, Mihai Pop, Constantin Daicoviciu, Virgil Vătășianu, Ștefan Pascu,

Augustin Buzura, Ionel-Valentin Vlad, Bartolomeu Anania, Nicolae Steinhardt, Gheza Vida, Răzvan Givulescu, Alexandru Surdu și alții).

Demersul autorului relevă cu numeroase și consistente argumente faptul că, în pofida condițiilor vitrege în care au trăit românii de aici în timpul Imperiului Austro-Ungar, sau poate tocmai de aceea (3), pe aceste meleaguri s-au născut și au performat în cultură, artă și știință personalități care au îmbogățit patrimoniul cultural românesc. Pentru demonstrarea „localismului creator”, Teodor Ardelean consemnează cu migală și acuratețe legăturile stabilite între reprezentanții intelectualității maramureșene (din cuprinsul celor patru „țări” actuale) și a celei sătmărene, cu elita academică, îndeosebi din București și din Cluj. Sunt relevante, astfel, corespondența lui Vasile Lucaci cu George Barițiu, Ioan Bianu, Valeriu Braniște, A.C. Cuza, Vasile Mangra etc., a lui Ioan Mihalyi de Apșa cu Nicolae Iorga și Ioan Bianu, dintre Ion Bârlea și Tiberiu Brediceanu, Ioan Bianu și G.T. Kirileanu, a lui Artur Coman din Vișeu de Jos cu botanistii Alexandru Borza, Emil Pop și Erasmus Julius Nyarady din Cluj, dintre Petre Lenghel și Ioan Mușlea sau a lui George Pop de Băsești cu G. Barițiu, Victor Mihalyi de Apșa și Jan Urban Jarnik etc. Cele mai multe dintre aceste legături epistolare le-au fost cunoscute doar specialiștilor din domeniile respective. Modul în care le prezintă Teodor Ardelean, cu excerpte semnificative din scrisori, incită curiozitatea unei largi categorii de cititori.

In 1959, la Paris, la un an de la moartea lui Constantin Opreșan, fenomenul era descris (probabil fără legătură directă cu dispariția poetului, cât cu întreaga tragedie pe care o traversau cultura și intelectualitatea în România aflată sub teroare stalinistă) cu un întreg ambitus de implicații de Virgil Ierunca în revista *Caete de dor. Metafizică și poezie*. În așa-zisa cultură a României, scria el, „nimic nu rămâne nemutilat de tăvălugul marxism-leninismului. Însă, înaintea tuturor, cele mai prigonite de ideologia totalitară vor fi filosofia și poezia. Prigoana, scrie el, nu este vremelnică, dat fiind că nu e legată de o perioadă din istoria bolșevismului, ci de însăși structura acestei barbarii moderne care le exilează din foarte multe motive, dar mai ales din teamă.” Căci „singura neliniste, aproape religioasă, a comunismului, constă în îngrijorarea lui permanentă, în panica lui bolnavă ca nu cumva exilul filosofiei și poeziei să nu fie desăvârșit. Panică firească, fiindcă filosofia, de când s-a pomenit, a pus pe om să întrebe și să se întrebe – în libertate – despre adevăr. Panică tot atât de firească, fiindcă poezia apare în spațiul acela de har și tăcere ce ia naștere după întrebarea, răspunsul sau lipsa de răspuns, a filosofului. /.../ Oblonul unei închiziții sumare a fost tras peste toate și peste toți. Pretutindeni în România glasul filosofilor și filosofiei a fost ucis, pentru a lăsa locul unui pustiu de conștiință și de suflute, în care nu oficiază decât o singură esență: minciuna, și o singură existență: ciociul dialectic. Soarta filosofului român e fără seamăn și fără ieșire. /.../ Încă un strat de suferință suprapus peste istoria nefericirii neamului românesc constituie desigur încă un *prilej* – poate cel mai mare – pentru a împinge pe cugetătorii de mâine să facă din filosofia românească obsesie de răscumpărare.” (7)

6. Câteva concluzii și considerații finale

Privitor la rememorarea unor fenomene similare cu cele despre care s-a făcut vorbire în aceste pagini, istoricul englez Tony Judt (profesor la New York University, director al Remarque Institute dedicat studiilor europene) afirma că ele se dovedesc purtătoarele unor semnificații de o excepțională importanță, dat fiind că „barbaria trecutului recent al Europei, *dublul* întunecat împotriva căruia s-a construit cu trudă Europa postbelică se află deja în afara câmpului memoriei pentru europenii mai tineri. /.../ Pentru ca trecutul Europei să ofere mai departe Europei prezente o învățătură și un țel moral, istoria va trebui să fie predată de la capăt fiecărei noi generații. Uniunea Europeană este, poate, un răspuns dat istoriei, dar ea nu poate fi un substitut.” (8)

În primii ani de după cea de a doua conflagrație mondială, Hannah Arendt ne încredința într-unul dintre eseurile ei că *problema răului va deveni întrebarea fundamentală a vieții intelectuale postbelice din Europa*. Așa să fie? Problema răului totalitar, a răului genocidar – cum îl va fi definit istoricul Tony Judt – a devenit, în lumea mileniului trei, una dintre problemele asupra căreia s-a convenit, desigur, că trebuie să i se acorde importanța cuvenită. Doar că, în multe cazuri, contemporaneitatea se situează sub o, nu tocmai benignă, dominație a aparențelor. Spunem aceasta întrucât e vizibil că, începând de aici intervin serioase și – nu de tot avuabile – dificultăți. Așa se întâmplă, bunăoară, că, dacă în privința nazismului (apropro de care totul pare a fi fost într-o anume măsură clarificat pe multiplele sale aspecte), în USA și Marea Britanie s-au inițiat și se desfășoară

cursuri obligatorii incluse până și în programa de liceu, când vine vorba despre comunism situațiile devin dintr-odată sensibile! Ba chiar se întrevade cultivarea premeditată a unui anume tip de amnezie ce atestă existența, în subsidiar, a unui tacit și monstros consens privind *acceptarea a ceea ce a devenit evident că reprezintă însuși inacceptabilul*! Este punctul nevralgic asupra căruia Tony Judt susține – sprijinindu-se pe o realitate sesizabilă în numeroase privințe – că vest-europenii excelează. Și e greu să nu-i dăm crezare din moment ce un *Nuremberg al comunismului* n-a existat și, a devenit limpede, o asemenea posibilitate nu se întrezărește într-un viitor previzibil.

Nici în ceea ce ne privește pe noi, românii, într-o asemenea perspectivă lucrurile nu par să difere. Condamnarea regimului comunist, recunoașterea criminalității și ilegalității ce caracterizează întreaga lui existență rămân destul de palide, existând tendințe, abia disimulate, de trivializare a unor asemenea atitudini. Simultan se manifestă și o discretă, dar evidentă, tentativă de opacizare (și pe multiple paliere) a memoriei. Deslușim reziduuri ale mentalităților induse de totalitarism obstinate în tentativa de a nu se apleca, a nu gândi/regândi – și, implicit, a nu înțelege, a nu discerne, ba chiar a estompa! – semnificația evenimentelor și fenomenelor din istoria noastră recentă. Este ceea ce inoculează – încă inconsistentei, fragilei și vulnerabilei noastre democrații – entropie, vacuitate și vid spiritual.

Se poate desluși în aceste aserțiuni unul dintre sensurile pe care s-a întemeiat ideea lucrării noastre, având în vedere omul, ca valoare supremă, ca măsură a tuturor lucrurilor, dar și ca ființă cu cea mai indescifrabilă natură. Considerăm că astăzi nu ne mai este permis – moralmente – să îl înțelegem altfel decât ca o libertate ce se sustrage cunoașterii orientate obiectual, el fiind și altceva decât doar un produs al naturii și istoriei. Și, cum îl gândea Karl Jaspers, el fiind totdeauna „...mai mult decât ceea ce poate să știe chiar el despre sine și mereu altceva decât se poate anticipa, în sensul că sinele său (*das Selbst*) nu este accesibil niciunei investigații” (9). Să ne mai reamintim și un gând aparținător lui Hegel, marele gânditor care spunea că *totul poate fi iertat, mai puțin crima împotriva spiritului și puterii de reconciliere a iertării*.

Note

1. Isabela Vasiliu-Scraba, *Discipoli necunoscuți ai lui Martin Heidegger: Constantin Opreșan*, anexă în vol. Constantin Opreșan, *Cărțile spiritului și alte poezii*, Ed. Cristiana, București, 2009, ediție îngrijită de pr. Gheorghe Calciu, Marcel Petrișor, p. 83.
2. *Ibidem*, pp. 83-84.
3. În vol. Constantin Opreșan, *Cărțile spiritului și alte poezii*, op. cit., pp. 77-78.
4. *Ibidem*, p. 12.
5. Isabela Vasiliu-Scraba, op. cit., pp. 84-85.
6. Constantin Opreșan, *Cărțile spiritului și alte poezii*, op. cit., p. 38.
7. Virgil Ierunca, „Carte de cetire”. *Caete de dor*, 12, (1959), Paris, p. 30.
8. Tony Judt, *Epoca postbelică*, Ed. Polirom, Iași, 2008, pp. 756, 757.
9. Karl Jaspers, *Texte filozofice*, Ed. Politică, București, 1986, p. 87.

Cărți și autori

Probând calități „detectivistice”, Teodor Ardelean ne oferă pe lângă sublinierea meritelor literare, științifice și politice ale lui Alexandru Roman și Iosif Hodoș, recunoscuți ca luptători pentru drepturile românilor transilvăneni în toate împrejurările, dar mai ales în Parlamentul de la Budapesta, și legăturile acestora cu oameni și locuri din Maramureș. Aflăm, astfel, că Iosif Hodoș, născut în Bandu de Câmpie (Mureș), avea ca soție pe Ana Balint, fiica lui Simion Balint, preot în Roșia Montană, cunoscutul luptător pașoptist ale cărui „rădăcini” erau din Vima Mică din Țara Lăpușului!

Iar celălalt academician maramureșean, Alexandru Roman, profesor de limba și literatura română la Universitatea de la Budapesta, născut în Așeu, Bihor, a fost ginerele lui Sigismund Pop, căpitan al Districtului Cetatea de Piatră din Chioar. Cu nerestrictivă mândrie consemnează Teodor Ardelean entuziasmul cu care au fost întâmpinați de bucureșteni cei doi „maramureșeni” în iulie-septembrie 1867, când au participat la primele lucrări ale Societății Literare Române, ocazie cu care aceștia au vorbit despre unitatea limbii române ca premisă a unirii Transilvaniei cu Principatele Unite.

Dar în bogatul univers ideatic al cărții, cititorul negrăbit va găsi numeroase alte informații inedite.

Astfel, dacă despre relația dintre Octavian Goga și „dascălița” Aurelia Russu și corespondența lor din anii 1900-1903 se știa pe meleagurile maramureșene, întrucât s-a scris în presa locală (Pamfil și Maria Bilțiu, Simona Gabor, Maria Babiciu și alții), scrisoarea adresată la 14 martie 1885 contelui Angelo de Gubernatis, cunoscutul savant italian, orientalist și etnolog italian, profesor la universitățile din Florența și Roma (4), de către Elena Pop Hossu-Longin (într-o „limbă franceză superbă”, scrie Teodor Ardelean, p. 47), semnată de fiica lui George Pop de Băsești simplu „Une Roumanie”, este pentru noi inedită. Ea este absentă din studiile publicate la noi despre legăturile savantului torinez, cunoscut pentru pledoariile sale în favoarea românilor transilvăneni și pentru legăturile sale cu Dora d'Istria (Elena Ghica), V.A. Urechia, B.P. Hasdeu, Grigore Tocilescu și alții. (5)

Memorabile sunt, spre exemplu, și referințele despre fascinanta personalitate a Constanței Dunca de Șieu, verișoară cu frații Ioan și Victor Mihalyi de Apșa (născuți în leud), devenită Schiau prin căsătoria cu avocatul Antoniu Schiau, în 1871, despre care au scris elogios B.P. Hasdeu și A.D. Xenopol. Fiică a lui Ștefan Dunca, plecat din Șieu (Maramureș) și devenit spătar al Moldovei și colaborator de nădejde al lui Alexandru Ioan Cuza, ea s-a născut la Botoșani în 1843 și a făcut studii strălucite la Viena (muzică și limba germană, 1857-1859) și mai ales la Paris, unde a absolvit în 1862 *Collège de France*, luându-și diploma de institutoare la Sorbona. Tot aici a debutat ca scriitoare, publicând sub pseudonimul Camille d'Albe romanul *Elena* (1862), dar și articole și nuvele, abordând condiția socială a femeii și prefigurând implicarea sa în mișcarea feministă. A fost remarcată de presa franceză pentru „talentul grațios și viril” demonstrat de „fermecătoarele articole despre moravurile din Orient”. Este primită în *Société de gens de letters*, și multe alte societăți literare, artistice și științifice au fost fericite să o aibă între membrii lor, iar *Société des arts, sciences et belles-lettres* din Paris i-a oferit ca premiu o medalie de aur pentru amintitul roman de moravuri valahe, *Elena*. Dragostea sa pentru țară și dorința de a contribui la așezarea acesteia pe baze moderne au determinat-o să revină în București, unde a obținut prin concurs postul de profesoară de morală și pedagogie la Școala Centrală de Fete, devenind apoi directoare și inspectoare. Experiența dobândită aici, ca și cea din școlile din străinătate, i-a permis să elaboreze un proiect de lege privind reformarea învățământului pentru fete (publicat sub titlul *Fiicele poporului*) și să-l înainteze lui Alexandru Ioan Cuza, din păcate, nefinalizat datorită abdicării forțate a domnitorului. S-a remarcat ca jurnalistă, înființând revista *Amicul familiei* (6) (1863-1865, 1868), unde a publicat nuvele, articole de pedagogie, traduceri etc. La Muzeul Județean din Deva se păstrează un manuscris datat „Viena 1908”, în care Constanța Dunca de Șieu relatează despre noaptea petrecută de Alexandru Ioan Cuza la Deva, înaintea plecării în exil (p. 736).

Alți doi „descălecători culturali” maramureșeni admirați de autor sunt Gherman Vida și Ioan Popescu de Coaș, care au trecut și s-au afirmat în Moldova.

Născut la lapa (Sighet), Gherman (George) Vida a urmat studii de teologie și filosofie la Viena, s-a călugărit la Blaj și a emigrat la Iași, unde a fost încadrat profesor la Seminarul Socola, în particular fiind dascăl de limba și gramatica română, respectiv de limbile greacă, latină, franceză și germană al tinerilor Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Matei Millo etc. În istorie el rămâne, mai ales, pentru faptul că a achiziționat la Viena o copie a manuscrisului scrierii lui Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, elaborată de autor timp de patruzeci de ani (7), după documente originale, dar nepublicată din cauza refuzului autorităților, care o considerau demnă de a fi arsă (*opus igne*). Neputând să o publice decât parțial (vol. I), Gherman Vida a cedat-o domnitorului Alexandru Grigore Ghica, considerând că un asemenea „odor național” nu se cuvine „a rămâne mai îndelungat într-o proprietate privată”. Integral, cele trei volume ale *Hronicii* vor fi publicate în anii 1853-1854, de o comisie din care făcea parte și Mihail Kogălniceanu, cel care se arăta extrem de interesat de *Istoria* lui Șincai, după cum precizează Teodor Ardelean (p. 2).

Ioan Popescu de Coaș (1830-1901) s-a desțărât și el, ajungând la Bârlad, unde – profesor la Școala Normală – s-a remarcat ca un excelent pedagog. Ca director, a introdus în Școala Normală, în 1870, portul național, care, după cum afirmă Teodor Ardelean, a fost apoi „decretat pentru toate Școalele Normale” în 1882 (p. 24). Aflăm, totodată, că același eminent pedagog a inițiat, la școala sa, tradiția serbărilor școlare și excursiile cu scop didactic. Într-o excursie la Brașov, în vara anului 1882, a fost primit cu elevii săi la Sinaia de regele Carol I și regina Elisabeta, în fața cărora elevii „au executat mai multe cântece și jocuri naționale”, iar profesorul lor „a ținut o cuvântare” (p. 43).

Iată doar câteva exemple care arată că Maramureșul – țară fondatoare a Moldovei prin voievozii Dragoș și Bogdan la mijlocul secolului al XIV-lea – a avut și descălecători culturali. În același timp, Maramureșul, în fapt Nordul nostru binecuvântat, a atras atenția prin potențialul său (geologic, etnologic, lingvistic, antropologic, istoric etc.) unor personalități academice, dintre care unele au venit pentru a cerceta zona (8) sau pentru a se bucura de frumusețea locului și de proverbiala ospitalitate a maramureșenilor.

Astfel, din *Magnum Diarium...* aflăm de vizita lui N. Iorga în noiembrie-decembrie 1906, când acesta a traversat Maramureșul, de la Borșa la Sighet, unde s-a întreținut cu istoricul Tit Bud, a ajuns apoi la Baia Mare, ca oaspete al lui Alexiu Pokol, și la Băsești, la Badea George (p. 80). Sau de vizita celor doi academicieni, G.T. Kirileanu și George Vălsan, la Ion Bârlea, în august 1912, unde au fost impresionați puternic, după cum rezultă din scrisoarea trimisă ulterior de „bibliotecarul regal”: „M-am întors din Maramureș cu un spor de credință în viitorul neamului românesc și cu dulcea și rara bucurie ce este inima unui om bun pe toată viața” (p. 92). În vara anului 1938, leudul și Cuhea au primit o echipă a Școlii Sociologice de la București condusă de Dimitrie Gusti, care, pe lângă elaborarea monografiei, i-a ajutat pe săteni la realizarea unor lucrări, inclusiv la „aranjarea cursului râului ieudean” (p. 184). În 1966, Geo Bogza este oaspetele lui Ioniță G. Andron în Țara Oașului și apoi, cu acesta, va vizita Săpânța cu al său Cimitir Vesel (p. 261). Tot în acest an, la Baia Mare, academicianul Alexandru Graur a conferențiat la Institutul Pedagogic despre „Formarea limbii române” (p. 262). Va fi urmat, în timp, la conferințe și simpozioane, de alți academicieni-lingviști, precum Ion Coteanu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti și alții.

Și exemplele ar putea continua, cartea fiind, în ansamblul ei, un regal de erudiție, Teodor Ardelean sistematizând un uriaș material ideatic extras dintr-o fabuloasă bibliografie: 535 de cărți și 329 de publicații periodice (276 tipărite și 53 online). *Magnum Diarium...* este o carte de referință prin vastitatea și densitatea informației, prin rigoarea metodologică de care dă dovadă autorul, ca și prin respectarea permanentă a cartezienei cerințe privind ideile clare și distincte.

Concepută ca un dicționar, cu aproape nouă mii de intrări/fișe care consemnează, uneori în câteva rânduri, fapte și evenimente semnificative pentru colțul nostru de țară, alteori oferă informații consistente despre academicienii și personalitățile locale cu care se află în legătură, în special de corespondență,

cartea este însă mai mult decât un clasic dicționar sau enciclopedie. Și aceasta datorită continuității ideatice, putând fi reconstituite cu ușurință micromonografii ale unor personalități culturale ori științifice (Alexandru Roman, Ioan Mihalyi de Apșa, Ioan Bianu, N. Steinhardt, Răzvan Givulescu, Alexandru Borza etc.) sau istorii ale unor instituții precum ASTRA, Biserica și, cu deosebire, Academia Română, ca și a unor domenii ca etnologia, lingvistica, geologia, botanica etc. Dar hotărâtor pentru distincția de clasicele dicționare este stilul eseistic, claritatea și frumusețea exprimării, probând un veritabil talent literar. Absolvent de filosofie și doctor în știința cuvântului (filologie), Teodor Ardelean demonstrează o rară inventivitate lingvistică, oferindu-ne pasaje de o reală virtuozitate stilistică. Spre exemplu, pentru a evita monotonia și stilul sec al dicționarelor obișnuite, el apelează la formulări stilistice elegante, cum este în cazul celor repausați. Astfel, la Bârlad, la 13 iulie 1901, harnicul pedagog din Chioar, Ioan Popescu, „își încheie frumosul mandat de viață” (p. 72). Sau: la 20 decembrie 1952 „a plecat spre Tatăl Ceresc sufletul marelui bărbat al Maramureșului Alexandru Filipașcu” (p. 224). Și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, la 15 martie 2024 profesorul și muzicologul Ion Săcăleanu „s-a mutat cu sufletul în împărăția lui Dumnezeu” (p. 905) etc.

Teodor Ardelean a avut intuiția unei vieți academice mult mai ample decât o promitea numărul, totuși, mic – în comparație cu alte ținuturi românești – de academicieni: 14 în Maramureș și doar 3 în Sătmăruș, pe parcursul celor aproape 160 de ani de academicitate. Ceea ce ne prezintă autorul în cele o mie de pagini constituie, însă, un palmares impresionant, care ridică, deopotrivă, prestigiul Academiei Române, ca și pe al celor două provincii ale Septentrionului românesc – Maramureșul și Sătmărușul.

Deși a acordat ultimelor două decenii (2004-2024) mai bine de 400 de pagini, autorul recunoaște că a eliminat extrem de multe dintre „diaritățile academice” stocate, ceea ce va genera, probabil, insatisfacție unor cititori, convinși că ar fi meritat și ei a fi cuprinși în acest tezaur cultural care este *Magnum Diarium Academicum Septentrionis*.

Să nu oitem, însă, faptul că avem în față o lucrare unică, gândită și elaborată într-un mod personal de un autor care-și exprimă, implicit, nu doar erudiția, ci și preferințele culturale.

Carte absolut originală, *Magnum Diarium Academicum Septentrionis*, adevărată arhivă a memoriei culturale a celor două binecuvântate ținuturi românești, completează fericit istoria Academiei Române și va constitui, cu siguranță, nu numai o sursă de instruire și delectare intelectuală pentru cititori, ci și un instrument de lucru inconvertibil pentru istorici și alte categorii de cercetători.

Note

1. La pagina 853 autorul devoalează data inițierii proiectului privind „relațiile dintre Maramureș și exponenții Academiei Române”: 28 octombrie 2021.
2. Este vorba de teza de doctorat în filologie *Limba română și cultivarea ei în preocupările ASTREI* (2009), Premiul Academiei Române, cele patru volume publicate în anii 2015, 2016, 2017 și 2021, care compun o impresionantă „Bibliotecă de idei” ș.a.
3. Mihai Ralea afirma undeva că „persecuția și sărăcia au creat mai multe caractere decât confortul și comoditatea”.
4. Care făcea o vizită în Ungaria și în Transilvania, la invitația orientalistului maghiar Géza Kuun.
5. Despre cele două vizite ale lui Angelo de Gubernatis în România, prima – la invitația lui V.A. Urechia, atunci președinte al Senatului – în martie 1897, la doi ani după ce fusese primit membru „onorar” al Academiei Române (28 martie 1895), când a ținut trei conferințe la Ateneul Român, două în limba italiană și cu teme solicitate de Regina Elisabeta și alta în franceză, respectiv a doua, în august 1898, avem informații în cartea acestuia *La Roumanie et les roumains, impressions de voyage et études*, Florence, 1898.
6. A nu se confunda cu bilunarul cu același titlu, apărut la Gherla (1878-1879) și apoi la Cluj (1879-1890).
7. În limbile latină și română. După original, se vor publica trei volume în limba română (1967, 1969) și un volum în limba latină (1973).
8. Chiar și străine, precum geograful francez Emmanuel de Martonne (1873-1955), membru de onoare al Academiei Române din 1912.

File de jurnal (II) Electorale

S-a sfârșit spre... sfârșit de noiembrie și Bălciul de Carte – *Gaudeamus*, dedicat comemorării cu numărul 30 a actului din Decembrie '89 când s-a murit spre a fi noi cei rămași liberi, bălci (de cel de carte vorbesc!) deschis de doi vajnici revoluționari de profesie incertă: *Mircea, fă-te că lucrezi!* și, *Ioane, vezi ce faci cu azimutul!*

Gaudeamus igitur, deși nu prea mai suntem tineri. În toiul iarmarocului cu editori, scriitori, cititori, necititori, copii, bătrâni, femei care nu vor să știe decât de vârsta dulcilor împliniri, pornite să cadă în extaz că sunt văzute și să vadă cu necaz de au mai multe scrieri altele mai slute, mai cornute decât ele, poezile, cafenele, vuvuzele, cărțile subțirele, zgomete și şușanele, a trecut precum o boare pe deasupra viilor (că, *de mortibus nihil sine bene!*), vestea că Întâi Stătătorul Națiunii, bine stătit, va trece și el să facă o baie. De mulțime, cum altfel!

Știa el ce știa! Și mai știa că și noi știm. Dar nu-i păsa, fiindcă i-a șoptit o rândunea neplecată brambura când s-o scuturat frunză, că târziu pe înnoptat va începe un nou mandat și va asuda din greu tot mereu pe cărările mării pentru... binele prostimii, că de, *Statu-s Eu!* Și-o să stea în legea sa.

Dar oricât de năclăit va fi să ajungă în șederea-i lungă pe un nou mandat, își va fi șoptit el că negreșit o altă-mbăiere de mulțimi nătânge nu-l va mai ajunge pe-aici niciodată, că vor fi plecat demult pe afară toți aceia care mai formau o țară, fugind de probleme spre un *ubi bene* mai fără perdea, sperând că-aiurea-i *ibi patria*...

Gata! **Diaspora** cea luminată de soarele-n Apus ne-a făcut să vedem corect cine să ne fie mare președinte-n mica Românie, convinsă că-aceasta-i faina garanție că s-or înturna la vetrele stinse mai toți cei plecați, răătăciții frați prin lumea cea largă cu căpșuni prin iarbă, jurându-și în barbă pe gândul lor bunul că... Deocamdată încă nu s-a întors niciunul!

Noi îi așteptăm arși de nerăbdare pe diasporiții

toți, cu mic cu mare, care ne-au dotat cu un baci dibaci la lunghe tăceri și grele poveri de faceri/desfaceri de noduri în papură, dar să vină și ei cu vreo brânză bună de pe unde fură, că și noi om pune-o iar de mămăligă cât să ne tot fie masa veche masă și bucuria revederii sănătoasă. Nu, vițelul cel gras nu-l vom mai tăia că, de când cu pesta cea foarte porcină și cu aviara de la o găină, într-o fără hibă rectitudine (meteahnă străbună!) față de porunca înaltă din piața comună, a ajuns plăvanul chiar vacă nebună.

Și să știți că noi ne-am proptit teimeinic nădejdea în voi. Cât despre alesul înalt (și nu prea!), nu știm dacă-i pasă de veniți ori ba și dacă chiar sigur v-ar dori acasă. El încă dezbate problema pe spate, cu mâinile puse a *lene* sub căpătâi, nu la botul calului, ci pe îndelete, măi dragă, că nu e de șagă, într-un *festina lente* de babă, că la o adică ce atâta grabă! Peste alți cinci ani, când nu va mai fi... (ales, cum altfel!) pentru al treilea..., că se pune Constituția de-a craca, veți și vom afla cu toții ce-o fi fost în capul lui.

Glasul celor plecați din țară ne ajunge mai dulce și mai sonor venit din alte zări de soare pline. Dar de s-ar întoarce acei clarvăzători de departe cu gând să-i pună alesului oarece întrebări incomode și farurile-n ochi cât să vadă clar că de ale țării-i fără de habar („Să mi se ia farurile din ochi”, cerea el după dinainte știuta victorie în alegeri!), poate-ar observa că 'naltul, parol!, deși plin de el, e gol...

Deocamdată, în marea deingoladă de după ultimele răsturnări, instalări, reînstalări cu și fără alegători, făcute cumva în regim de-mparte și-apoi *impera*, cei plecați departe de țară ne cam arată că noi, cei rămași prea neinspirat la tras targa pe uscat, nu înțelegem mai nimic din politica înaltă, globalistă cum nu-i altă, și că România, vai!, musai tre' să fie altă țară (sau deloc!), un alt land, cu alt brand mai fără gard cât să fure ca-n pădure nu plecații după mure și căpșuni – altfel și ei buni români, ci aleșii (neculeșii!), talere cu mii de fețe, să ne-nvețe cum că urșii nu ne vor mai fi supuși

Paula ROMANESCU

vânătorilor regale, ci globale fiare rare de când li s-a luat, corect, democrat, fără iertăciune, chiar și cel din urmă petic de pădure!

Descopăr, citind (oh, o expirată meteahnă!) într-o carte de documente istorice, răspunsul pe care l-a dat în Consiliul de Coroană din 14 mai 1916 Regele Ferdinand I marelui om politic Petre Carp, pro-german, pro-austro-ungar (pro-tv-ul nu exista pe atunci!) când a anunțat că s-a decis alăturarea României la Antanta și declararea de război Austro-Ungariei.

După ce P. Carp, președinte al Partidului Conservator, l-a făcut cu ou și cu oțet pe suveran cum c-ar fi un inconștient care-și trădează neamul uitând că „face parte dintr-o dinastie germană care are *niște interese mari* de apărut aici”, Regele Ferdinand (cu adevărat *Cel Loial!*) a rostit răspicat, cât să fie bine înțeles nu doar de țâfnosul politician, dar, chipurile, doar pentru acesta: *Domnule Carp, ați greșit când ați amintit de interesele dinastiei* (de Hohenzolern, n.n.), *eu nu cunosc decât interesele țării. În conștiința mea, aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărât să fac acest pas grav, e fiindcă, după matură chibzuință, am ajuns la convingerea, adâncă și neștrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspirațiuni ale neamului. Dinastia va urma soarta țării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea. Deoarece, mai presus de toate, să știți, Domnule Carp, că dinastia mea este română. Rău ați făcut când ați făcut-o străină, germană! Nu, e românească! Românii nu au adus aici pe unchiul meu, Regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la grilele Dunării, ci o dinastie națională, și revendic pentru Casa Mea (Regatul României, firește, n.n.) cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredințat-o.*

Cred că și astăzi suntem bine situați: avem un Președinte saș care nu e laș (aș!) și va apăra cu destoinicie a noastră Românie! Așa să fie!

Călătorie în fantastic

Rodica BRETIN

Fantasticul este forma supremă a literaturii, spunea scriitorul peruan Mario Vargas Llosa, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, referindu-se la realismul-fantastic, în care excelează școala latino-americană.

Genul propune o construcție perfect logică și coerentă care, în mod subtil, dar inevitabil, duce către o rezolvare ce nu ține de realitatea imediat înconjurătoare, pe care o numim – adesea impropriu – „normalitate”.

Realist-fantastice sunt opere memorabile ale unor creatori ca Victor Hugo, Prosper Mérimée, Émile Zola, Charles Dickens, Rudyard Kipling, G.K. Chesterton, Edgar Allan Poe, Howard Phillip Lovecraft, Anton Cehov, Lev Tolstoi, Mihail Bulgakov, Garcia Marques, Vargas Llosa, Mujica Lainez, Pierre Benoit, Stephen King... Iar în ceea ce privește autorii români, de la Ion Luca Caragiale, Mihai Eminescu, Barbu Delavrancea, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Gib Mihăescu, Mircea Eliade, Tudor Arghezi și Vasile Voiculescu la Vladimir Colin, Horia Aramă, Olga Caba și Ioan Dan Nicolescu, mulți au explorat lumi fascinante și, adesea, interzise pentru capacitatea de înțelegere a contemporanilor lor.

Toți au fost nu doar scriitori de mare talent, ci și personalități multilaterale, cu o vastă cultură, ce aveau în comun pasiunea pentru istorie, artă, geografie, astronomie, științe ale naturii, disponibilitatea și dorința de a descifra tainele universului și ale vieții.

Realismul-fantastic este mai actual astăzi ca niciodată. Contrar unor păreri preconcepuate, el nu reprezintă o încercare patetică de evadare din realitate, o ieșire de serviciu aleasă de neadaptăți,

de cei care nu fac față luptei pentru existență în jungla „societății de consum”. Departe de a fi o eludare a problemelor stringente, alunecarea spre fantastic rămâne un exercițiu ofensiv, o demonstrație practică a dictonului lui Friedrich Nietzsche: „Ceea ce nu ne ucide, ne face mai puternici”.

De ce aleg unii creatori ca personajele lor să treacă într-o lume imaginată? Pentru că acolo apar situații conflictuale care le depășesc în dificultate pe cele posibile, probabile sau previzibile din lumea reală.

Un supraviețuitor dintr-un univers fantastic are toate șansele de a învinge în viața cotidiană, descurcându-se mai bine decât așa-numitul „om de pe stradă”, superficial, fără păreri și valori personale, ce s-ar prăbuși odată cu dispariția reperelor sale familiare.

Science-fictionul a avut dintotdeauna, are și va avea limitări, declarate chiar din titlatură. Se dorește a fi o ficțiune bazată pe știință, autoasumându-și obligația de a explica, de a ordona totul – o dovadă de suficiență într-o lume unde mereu descoperim noi elemente ale vieții și noi legi ale Universului.

Fantasticul nu explică, nu justifică nimic. El constată și contestă realitatea înconjurătoare. Și o face respectând regulile marii literaturi: cu personaje clar conturate, credibile, umane tocmai prin calitățile și defectele lor, cu mesaje intrinseci, nu clamate pedagogic, cu apărarea unor valori perene, nesupuse tradițiilor, modei sau părerilor „opiniei publice”.

Nu în ultimul rând, fantasticul avertizează, prezintă dileme care au fost și vor rămâne mereu actuale. Personajele sale luptă cu forțe atât de primejdioase pentru civilizația terestră, încât coșmarurile lumii de astăzi – globalizare, poluare, incultură, tendințe

dictatoriale, fanatism religios, terorism – pălesc prin comparație.

Fie că alege să demaște o impersonare a Răului ce posedă trupuri și manipulează conștiințe, o instituție sau o grupare care încearcă să controleze umanitatea, fie că descoperă ființe venite din alte lumi, aproape inimaginabile pentru noi, realismul-fantastic militează pentru adevăruri esențiale în formarea generațiilor succesive de oameni interesați să schimbe în bine societatea în care trăiesc. Și ne amintește că există – în imensitatea universurilor cunoscute și a celor încă nedescoperite – infinit mai multe decât putem noi percepe sau înțelege astăzi.

Sunt doar câteva dintre avertismentele acestui gen literar – însoțite de un crez: „Importantă nu este întotdeauna victoria, ci curajul de a lupta.”

Ceea ce, într-un fel, reprezintă esența realismului-fantastic. El se constituie într-un manual de autoapărare a omenirii împotriva surprizelor pe care i le rezervă universul și viitorul. Un exercițiu de supraviețuire – dar nu cu orice preț. Căci, prinse în vortexul timpului, în purgatoriul lumilor paralele sau doar în coșmarul existenței cotidiene într-o societate marcată de tare profunde, personajele din operele reprezentative ale genului își păstrează o trăsătură definitorie: umanitatea.

În final, devine irelevant dacă Binele câștigă sau pierde. Esențial rămâne doar mesajul transmis cititorului: fiecare destin contează, orice om poate influența balanța universală dintre Bine și Rău. Destinul tuturor depinde de voința fiecăruia – ceea ce, chiar la scară cosmică, nu poate fi lipsit de însemnătate.

Iar destinul generațiilor viitoare este hotărât de noi, astăzi.

Cărți și autori

Marin IANCU

Reticent față de finalitatea pozitivă a jurnalului, cu al cărui ritm disciplinat de susținere zilnică se pare că nu s-a acomodat, Barbu Cioculescu își învinge toate inhibițiile și se orientează, în cele din

urmă, din punct de vedere formal, spre un alt tip de specie a literaturii subiective, identificând în statutul memoriilor semnele unui discurs retrospectiv la fel de potrivit în relatarea unei serii ample de evenimente sau instantanee din meandrele existenței și ale epocii sale. Constituite într-o agreabilă invitație în labirintul istoriei, un fascinant spectacol al vieții, însemnările prezente din volumul *Amintirile unui uituc. Exerciții de memorialistică* (Editura Bibliotheca din Târgoviște, 2014) sunt încărcate de energie și dinamism vital. Scenele se succed într-un ritm impus de o calendaritate aproximativă, secvențele („scene sociale” sau „cultural-literare”, „chipuri de oameni”, „fragmente”, „reflecții”, „trimiteri interioare” și „teme”) stând sub semnul unei ordonări funcționale specifice unui roman meta-cinematografic, în care autorul, în căutarea rădăcinilor proprii lui legende, se convertește sistematic la un proces de interferențe. Atmosfera e de așteptare a tot felul de vagi iminențe, unele doar decorative, altele de natură carnavalescă. Rememorările se organizează prin juxtapunerea acestor momente de viață cvasi independente, al căror fir se întrerupe numai când înțelesul global devine pe deplin sesizat de cititor. Se pare că nimic nu este lăsat la întâmplare. Barbu Cioculescu lărgeste cu mult câmpul de observație, în centrul atenției locul autorului ajungând să fie preluat treptat de ceilalți, oameni cu care acesta a intrat în contact și despre care vrea să povestească. Avem în aceste *Exerciții de memorialistică* o istorie de demult, o „operă de bătrânețe”, unde natura discursului este marcată de gradul relativ de sinceritate al memorialistului subiectiv, cu simpatiile și antipatiile sale. Ca atare, mijlocite prin gând, prin filtrul subiectivității, însemnările de față păstrează în multe locuri ceva din autenticitatea absolută dată de însuși faptul real trăit. Autorul judecă cu luciditate lumea și se judecă pe sine în mijlocul acesteia, ceea ce frapază aici fiind de fapt prezența masivă a unei construcții epice în favoarea unei liniarități uimitoare. Schimbările și intersecțiile de planuri, deplasările ingenioase de accent, peregrinările pe mereu alte și alte coordonate, într-un veritabil carusel de imagini au rolul de a alterna metodic unghiurile de protecție, spre a contura chipul autentic al evocărilor. Scriitorul trădează evidente virtuți rememorative, finețea notațiilor psihologice, recrearea atmosferei locale, portretistica vivace, irizările anecdoticului, ale zicerilor cu poante, sensibilitatea și lirismul în fața peisajelor de natură ajutându-l pe Barbu Cioculescu să ajungă la frescă, impresionând prin voluptatea pictorială și descriptivă.

Intinse pe o perioadă de peste o jumătate de secol, este tot mai evident că în toate aceste detalii de biografie intimă, textele au toate caracterele unei confidențialități netrucate, de o sinceritate și simplitate nedisimulate, lipsite de gravitatea construcției și de alte presupuse demonstrații de erudiție, după cum ar fi fost posibil să impună „memoriile unui fiu de belfer”. Carte de evocări, primele pagini ale acesteia, după cum era și firesc, stau sub semnul luminos al apartenenței la o familie atât de cunoscută, „familia Cioculescu și neamurile sale” („Și o întreagă lume, încă mai interesantă”). Din cele câteva probe de atmosferă și tonalitate pe care ni le oferă cartea lui Barbu Cioculescu, oricât de subiective ar fi acestea, multe dintre ele produc sugestii dintre cele mai diferite, cu suita largă a rudelor, „străbunici, bunici și bunice, unchi și străunchi, mătuși, veri, verișore, socri, cumnați, fetele, iubitele, soțiile – dacă așa a vrut destinul, prietenii, profesorii de toate gradele, anii de școală, lecturile formative, epistolele cu sfințenie păstrate, dovedind nobile legături...” Supus unei anume fervori a căutării, ochiul autorului privește lumea populată dens cu oameni de o mare diversitate, plasându-l pe cititor tot mai aproape de existența unor personalități literare, de date, mărturii și scene decorate prin elemente potențial mitizante

Persistența memoriei

ale cotidianului scriitoricesc, „cu Constant Tonegaru, tuns nemțește, la Brad, cu Vasile Netea și alți patrioți ardeleni, cu Leons Briedis, la Neptun, cu Simona, Catrina și Tudor Țopa, la Moscova, pe țărmul râului, privind sloiurile de gheață populate de ciori, sau consumând cu linguroiul icre negre, cu Alexandru Piru, Ion Horea și Franz Liebhardt, la Beaubourg, cu Dinu Komorovschi, pe scara rulantă, la Cezareea, cu Marcel Duță, ocolind temple chinezești și poposind la templul roman, în renovare, unde restauratorul, beat, ne poftea din subsol la sticla de vin, la Milano, cu Simona, la marea poartă a Domului, străjer, cu uniformă completă, cu Nae Prelipceanu hrănind uriașii păștrăvi, cu firimituri, la țărmul lacului strălîmpede, și totuși profund poluat... Și tot acolo, pe un deal de vis, în preajma unei biserici din secolul al XII-lea, într-o după-amiază de grație.” Întâlnim, la răstimpuri, portrete pecetluite de câte un adjectiv sau expresii suficient de expresive în a surprinde o trăsătură morală edificatoare („fabulosul Gheran”, „viveur-ul Beldie”, „suav eruditul Nicolae Balotă”), lăsând impresia că oamenii par citiți prin codul moralist al caracterelor.

Bonom, dar și caustic în unele calificări, oscilant în umoare și prea puțin predispus mistificărilor, Barbu Cioculescu are imaginație și nerv în a istorisi episoade și diverse peripeții ale existenței ilustrului său tată, „irezistibilul causeur” și „istoric până în vârful unghiilor”. Înțelegător prin predispoziție, familiarizat direct cu mentalitatea relațiilor de fond și de aparențe cu mai toate aspectele literare ale unei perioade întinse pe multe decenii de viață, privirea memorialistului zăbovește asupra etapei pariziene, unde tatăl, Șerban Cioculescu, câștigase un concurs de burse pentru doctorat. Descrierea aventurii pariziene atinge veritabile stări, din care luciditatea și feroarea surprinderii atmosferei nu sunt nicio clipă excluse, fiecare imagine asupra Parisului, „orașul preferat al tinerimii române”, având șansa de a se transforma într-un veritabil document de epocă. Întâlnim aici o adevărată școală de doctoranzi, printre care și Mircea Vulcănescu, Alexandru (Toto) Rally, Alexandru Graur, o intelectualitate „dornică să se perfecționeze profesional”, „tineri dedați studiului, petrecându-și orele zilei la Biblioteca Națională, pe care o frecventau și soțiile lor”.

Detectăm, pe alocuri, și ecouri contradictorii, doar parțial asimilate, ale proiecției încetățenite de regulă asupra Parisului. Sensibil la ritmul trudnic de acomodare cu viața pariziană, Barbu Cioculescu scoate în relief condițiile de viață și planul psihologiei unora dintre românii aflați aici pentru studiu. „Soții Rally trăiau din te miri ce – depășiseră timpul șederii, câte o altă pereche de studenți strămtorați comandau, la bistră, felii de pâine. Alții uitau să-și plătească hotelul. În vizită la soții Graur, ai mei îl vedeau pe gramatician, posac, cosându-și pe marginea patului, ciorapii rupți, iar pe un scaun, pe Teodosia, și ea savantă, cosându-și-i pe ai săi.” Paralel cu toate celelalte momente ce țin de șederea în Franța, revenirea în țară și contactele cu lumea de aici, rude, prieteni, locuri, stârnește în sufletul memorialistului o nobilă feroare. Într-o atare perspectivă, viziunile descriptive se încarcă dintr-o dată cu o anume consistență, devenind mai largi și definitorii. Pe acest itinerar, se fixează imaginea lui Petre Pandrea, dimpreună cu magnifica sa mustață pe oală, „curat oltenescă”, surprins alături de Șerban Cioculescu pe Calea Victoriei, unde „mandarinul oltean, bărbat zdravăn la senectute, s-a arătat posac” și mai puțin predispus să converseze cu altcineva în afara celui care îl însoțea. Reîntoarcerea la București și, după puțin timp, la Găești deschide seria unor notări privind locul asupra căruia Barbu Cioculescu zăbovește cu insistență asupra stabilirii la Găești a formației Șerban Cioculescu – Vladimir Streinu. Într-o intensă dispoziție propice vibrației afective, Barbu Cioculescu retrăiește amintirile cu multă grație, descrierile acestora fiind lipsite de orice pitoresc convențional. Aici timpul este povestit, spre deosebire de jurnalul intim unde timpul este prezentul. Ceea ce ne preocupă începând de acum în mod special la prima vedere este tensiunea morală a însemnărilor derulate în jurul celor doi prieteni intimi, Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu, „prieteni nedespărțiți”, dacă nu „frați siamezi”,

cunoscuți în viața literară a vremii ca „dascăli și publicști”.

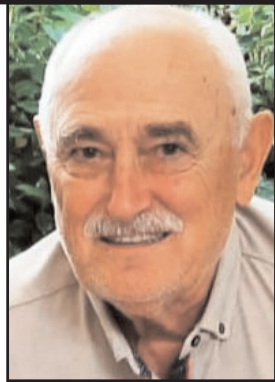
Odată cu transferul în București al lui Șerban Cioculescu pe o catedră la Școala Superioară de Meserii, cu ore în completare la Liceul Catolic „Sfântul Andrei”, însemnările lui Barbu Cioculescu ne oferă o altă uimitoare revelație. Traseele memorialistului traversează cele mai pitorești cartiere al Capitalei, precum, printre atâtea altele, cel de la Piața Lahovary la Cartierul Cotroceni. Acesta din urmă, impresionând prin apartamentele ample, cu vedere în grădinile Palatului Cotroceni, pe unde locuiau Ion Minulescu și familia Rebreanu, capătă dintr-o dată dimensiuni fabuloase. Profesori, medici, avocați își aflau mediul, departe de zarva centrului, la poalele unui deal ocrotitor – Țăcălia – și dincoace de Dâmbovița, într-o oază imensă de verdeață. Rămânând pe țărmul evocărilor acestor locuri, să ne amintim și de cei care o populează. Moș Nae (Batzarie) „locuia aproape vis-à-vis, pe doctor Radovici – casa noastră fiind pe colț – tata îl consulta cu privire la semnificația numelui Caragiale. Moș Nae, care vorbea toate limbile Balcanilor – în guvernul Junilor turci ocupase jilțul de ministru al culturii, căuta răspunsuri.” Melancolia amintirii unor colegi de școală îl împinge pe autor să reînvie cu măiestrie diverse mlădițe umane, a căror existență ne fascinează cu inconfundabilul parfum de epocă. Extraordinarul talent portretistic reiese și aici cu prisosință din creionarea figurilor personalităților în mijlocul cărora evoluează. În pensiune, de exemplu, „toate vârstele erau reprezentate și, firește, ambele sexe”: „Coca Farago, fiica Elenei și tot poetă, poetul Teodor Scarlat, prozatoarea Lucia Demetrius, romancierul Dan Petrașincu, pe numele său adevărat Angelo Moretta, Octav Șuluțiu, și romancier și critic. Maturii Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, Tudor Mănescu, Radu Gyr și, pe aproape, Camil Baltazar, refăcut după o lungă suferință, Gemi Zamfirescu mai departe convalescent, Vasile Demetrius onora categoria bătrânilor, dimpreună cu autorul de basme Lungeanu, spre bătrânețe pășeau poezii pe teme religioase Șerban Bascovici și Donar Munteanu, vârstnică era văduva dramaturgului A. de Herț.” Surpriza totală a șirului de amintiri o constituie întâlnirea în acest cadru al muntelui, la hotelul Caraiman, cu poetul G. Bacovia. „Într-o dimineață, tata m-a luat cu el, să mergem la hotelul cu numele pomenitului munte, unde se odihnea poetul Bacovia. De nevăzut pe străzile Buștenilor. Nu văzusem încă un om atât de prăbușit fizic... Bacovia ne-a primit cu afabilitate, întinzându-i tatei un petec de hârtie, cerându-i părerea asupra poeziei de pe acesta. Mult mai târziu, la dezvelirea statuii în Bacăul său natal, operă, ca din bucăți de tablă prinse la capete, în gen Giacometti, am avut revelația asemănării cu modelul.”

Surprins în ceea ce au ele semnificativ și definitoriu, mai apar în acest context secvențele cu Ionel Teodoreanu, „insul de irezistibil farmec care, asemenea lui Arghezi, vorbea cum scria, iar spre deosebire de acesta, încă mai bine”, Coca Farago, „cu ochii mari, verzi și oval pur, înaltă, zveltă, îmi părea modelul de feminitate”. „La parter, mă primea cu afabilitate Camil Baltazar, exhibând-mi un impozant stilou de marcă celebră, un dar pe care-l primise de la prietenul său Uhry Benador, ca să se reapuce de scris, ceea ce poetul tocmai făcea sau se pregătea să facă. Se întrema după o boală gravă, care-i lăsa urme pe trăsături obosite.” „Cu bască pe cap, Radu Gyr era, de asemenea, o gazdă primitoare, poetul scria tocmai un serial în versuri pentru copii, al cărui erou era un motan năstrușnic. Chiar mi-amintesc, se numea Marcu-Cotoșmanu! De sub ochelarii cu multe dioptrii ai poetului te priveau, cu blândețe, ochi temători de soare puternic. Cum și pielea obrăjilor.” Talentul cu care autorul volumului *Amintirile unui uituc* reușește să surprindă și alte prezențe scriitoricești din cadrul fizic al locurilor de petrecere a timpului liber dă măsura întregului său talent portretistic: „De talie mijlocie, vârtos, cu dinți albi răzători, Dan Petrașincu radia acea simpatie pe care am întâlnit-o și la alți italieni – te simțai bine în compania lui.”

„Lelea de pe Olt” la Honolulu

Mihai MUSTĂŢEA

Își amintea, mai târziu, cu ironică tandrețe, de ființa mică și amărâtă, cu bocceluța în mână, mergând „lipa-lipa” înspre podul de pe Olt. O copilă de câțiva anișori amenința că „pleacă în lume”. Își adunase în bocceluța pesmeți, ciorapi și cinci lei, iar podul de la Goranu era un fel de „capăt al lumii”. Se însera și, când ajunse la pod, se sperie de foșnele zăvoaiului în bătaia vântului, de vuietul valurilor Oltului, de pâcla nopții ce cobora peste lume, încât „plângând de frică, se decise să ia calea întoarsă”. (Mira, p. 63).

Am evocat acest episod din anii '20 ai secolului trecut, pentru că a urmărit-o ca o predestinare acest „dor de ducă” pe Mira Simian. Destinul i s-a împlinit, ajungând la „capătul lumii”, după ce „plecase în lume”. Unde era acest capăt al lumii? În anii aceia, și mai târziu, printre vâlceni și aiurea, circula expresia *parcă vii din (de la) Honolulu*, adică de undeva, unde se isprăvea lumea. Nu știa nimeni unde este Honolulu, dar denumirea exotică și sonoritatea frapantă sugerau o misterioasă destinație. Dorul de ducă, viața în un zig-zag au dus-o pe „lelea de pe Olt” (cum își zicea, deseori) la realul Honolulu, nu cel din folclor.

Toate acestea nu s-ar fi întâmplat dacă farmacistul Mira Simian nu s-ar fi căsătorit cu brașoveanul Ștefan Baci, după o poveste de dragoste pe care o citim în cartea *Mira*, autor Ștefan Baci, un roman memorialistic, tipărit în anul 1998 de Editura Albatros, din București: „Cartea aceasta are un conținut autobiografic, pentru că din momentul în care ne-am cunoscut, a fost în 1941, la București, viețile noastre s-au unit în așa fel, încât îmi este cu neputință să le separ”. Cartea este o „dublă autobiografie”: a Mirei și a lui Ștefan Baci. Este una dintre cele mai tandre mărturii de iubire a unui bărbat pentru femeia lui.

Cine a fost Ștefan Baci? Un fiu al interbelicului, născut în 1918, la Brașov, unde este, la liceu, elevul lui Emil Cioran și al lui Octav Șuluțiu. Emil Cioran cucerește premiul pentru debut al Fundațiilor Regale, în anul 1934, pentru volumul *Pe culmile disperării* (carte de-acum celebră), alături de Eugen Ionescu – cartea *Nu* (celebră și ea), D.D. Roșca – *Existența tragică* și C. Noica – *Mathesis sau bucuriile simple*; iar în anul următor, 1935, la vârsta de 17 ani, elevul Ștefan Baci obține același premiu pentru poezie, cu volumul *Poemele poetului tânăr*, dar și Premiul Societății Scriitorilor Români pentru debut, drept pentru care a fost considerat un adevărat „copil minune” al literaturii române. Doi premianți ai liceului: profesorul și elevul! Departe de Țară, singur, din dor pentru Ea, la senectute, va scrie cu nostalgie, rememorând anii tinereții, despre prieteni și neprieteni, *Dor de țară*: „Mi-e dor de vremuri burghezo-moșierești/ când Pătrășcanu perora prin cafelele/ și Pătru Groza, provincial, la București,/ la Athenée Palace sorbea netulburat cafele, // mi-e dor de-un număr nou din *Proletarul*! la Dealul Zorilor, în colț pe strada Gării/ când Neagu Rădulescu-mi întindea ziarul/ și se topea în pâcla înserării// mi-e dor de vremi când stam la Sighișoara/ cu N.D. Cocea la taifas/ când la Bușteni Cruceanu își înstruna vioara/ urcând cu V. Demetrius poteca spre Parnas”... etc.

Revenind la „lelea de pe Olt”, consemnăm data nașterii, 16 mai 1920, la Râmnicu Vâlcea, fiică a lui Dinu Simian și a Constanței. Familia Simian, cu rădăcini ardelene, din Mărginime, se pricopsise datorită hârniceii, priceperii,

istețimii și lucrului bine făcut. Fabrica de pielărie „Oprea Simian și fiii”, cea mai mare din Oltenia, devenise renumită pentru calitatea produselor. Constantin (Dinu) Simian, avocat cu doctorat la Sorbona, membru marcant al Partidului Național Țărănesc, după ce mai înainte fusese liberal și, neînțelegându-se cu I.G. Duca, a schimbat orientarea politică, era, probabil, personalitatea cea mai reprezentativă a Simienilor. Avocat de mare prestigiu, lider al organizației naționalist-țărăniste vâlcene, a deținut funcții importante în administrația de stat și în viața politică.

Starea materială bună și aplecarea spre cultură i-au permis primirea în casă a multor personalități politice și culturale: Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Mihalache (cu soția), Ion Petrovici (cu soția), Grigore Iunian, preotul Ion Marina-viitorul patriarh, învățătorul Mihai Roșianu, înalt demnitar în noul regim instaurat după război și delatorul înverșunat al lui Dinu Simian. Despre atmosfera acestor reuniuni scrie același Ștefan Baci în

capitolul „Amintirile unui copil mic”: „Era micuță, când în 1923, cu prilejul unor serii de șezători ale revistei *Gândirea*, am cunoscut pe Tatăl și Mama Mirei” – își amintea Pamfil Șeicaru. Dintre scriitorii care au trecut pragul casei amintim: prozatorul Gib Mihăescu, poezii Radu Gyr, Victor Ciocâlțeu și alții.

Constanța Bejan, mama Mirei, era fiica lui Iosif Paslowsky-Bejan, „farmacistul cu suflet de artist” (același Ștefan Baci). Întreprinzător tenace,

ridicase în Râmnicu Vâlcea cea mai vestită și veche farmacie din Oltenia, pe care o numise „La Coroana Regală”, situată în centrul urbei, demolată de regim și de vremuri. Deasupra farmaciei se aflau camerele de dormit și aici a văzut lumina zilei Mira.

Destinul familiei Simian a fost dramatic: Dinu-tatăl a murit la Sighet, în teribila închisoare, anii '50, în urma răului tratament și aruncat la groapa comună, fără cruce la căpătâi; fratele-Sergiu, întors de la Canal, „unde fusese scuipat și schingiuit”, s-a stins în urma bătilor primite. Mama, închisă și ea, a fost recuperată în 1962, cu ajutorul prietenilor din America Latină și la intervenția președintelui Braziliei. Mitică Simian, fratele lui Dinu, după o scurtă colaborare cu puterea nouă, în 1948, într-o noapte, aflat în apartamentul de la etajul 8 al unui bloc de lângă Cișmigiu, e somat de agenții Siguranței să deschidă ușa. Știa ce-l așteaptă, nu le-a deschis ușa, dar a deschis fereastra, sărind în gol.

Despre acest neam ilustru mai spun povești doar cărțile Mirei Simian și clădirea Muzeului de Artă din oraș, casa lui Nae și Tita Simian, plecați din țară, în Argentina, prin anii '47. Să deșirăm firul vieții, cronologic. După o copilărie cu bucurii și mici necazuri, Mira e trimisă, ca mai toate fetele de condiție bună, la București, pentru a urma clasele primare la Notre Dame de Sion. Printre colegele din Institut se află Monica Lovinescu, fiica lui Eugen Lovinescu și binecunoscutul critic literar al Europei Libere, Jeni Acterian, actriță, sora fraților Haig și Arșavir Acterian,

autoarea unor pagini remarcabile în *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, dar și Cornelia Bodea, elevă a lui Iorga și George Brătianu, ea însăși istoric de renume, academician. Urmează studiile secundare la Institutul Moteanu și, în ciuda înclinațiilor literare, Facultatea de Farmacie din București, absolvită în 1943. De ce? Pentru a reabilita afacerea cu medicamente a Farmaciei Bejan, dusă de răpă de un administrator necinstit și lacom. Acum îl întâlnește pe Ștefan Baci; va fi o poveste de iubire de-o viață, cu un interludiu, când Mira se va mărita, la presiunea familiei, cu un june ofițer din familia Otetelișanu, familie cu ascendență boierească din partea Olteniei, de prin anii 1500 și ceva, deși unele date împing originea până în secolul al XIII-lea (Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române*), de la care Nae și Tita Simian cumpăraseră un conac, pe care l-au transformat din temelii, sub bagheta arhitectului Gheorghe Simotta, într-o construcție în stil neoromantic hispanomaur; este azi un unicat arhitectonic nu numai pentru Râmnic, ci și în toată Oltenia, muzeu acum. Mariajul e de scurtă durată și, după despărțire, urmează, în 1945, unirea celor doi pentru o viață. De-acum, drumul lor e același; urmându-l, în 1946, la Berna, pe Ștefan Baci, numit atașat de presă al Legației Române. În Elveția își exercită profesia, însă e privită superior de colegii elvețieni, deși profesional este deasupra. Urmare a schimbărilor fundamentale din țară, la rechemare, ei refuză să revină și, obținând viză pentru Brazilia, se stabilesc la Rio de Janeiro, mâncând pâinea amară a exilului.

La început, un an și mai bine viețuiesc la limită, apoi soarele se ivește și pentru ei, astfel că își făuresc o solidă carieră: farmacistă, mai întâi, apoi, interpret de limbi străine la conferințe internaționale și la Camera Deputaților, ca vorbitoare a șapte limbi. Ștefan Baci face o carieră strălucită ca gazetar, prilej care îi dă putința să intre în contact cu marile personalități politice și literare ale Americii Latine. Editează prima revistă românească în Brazilia, *Însirte mărgărite* (1951-1951) și apoi *Exil*, la care Mira face cronică plastică și muzicală. În 1962, Ștefan Baci este invitat ca profesor la Seattle, iar Mira, peste un an, lector la literatura spaniolă în aceeași universitate. După doi ani, sunt invitați să predea la Universitatea din Honolulu (de curând înființată). Și iată cum gluma despre Honolulu devine realitate, cei doi sunt la capătul lumii. Va preda, inițial, limba spaniolă, apoi limba și literatura franceză. Se va perfecționa prin frecventarea cursurilor la Universitatea din Strasbourg (1965-1970), finalizate cu teza de doctorat *Sentimentul morții în opera lui Eugen Ionescu* (1970). Firul vieții se curmă în vara lui 1978, urmare a unui cancer galopant. O viață care n-avusese pereche cu nicio alta.

A dispus prin testament ca, din vânzarea bunurilor personale, să se creeze o bursă la Universitatea Honolulu, din Hawaii, pentru studenții interesați de cercetarea influențelor românești în literatura și cultura franceză. Ce rămâne? Colaborarea la revista de poezie *Mele*, editată de soț, și la alte reviste ale exilului românesc, volumele de poezie, un volum de proză poetică, *Fata lui Temelie* (1974), și pagini de memorialistică despre „Râmnicul meu”, cu titlul *Cartea Râmnicului*. „Cartea... ar fi urmat să fie o colecție de aduceri aminte, evocări, anecdote și observații copilărești, o climă, un mediu politic, având ca fundal Râmnicu Vâlcea, și, în chip special, casa părintească.

Frapante sunt și imaginile luminoase, dinamice, pline de viață cu Puia Florica, tânăra soție a lui Rebreanu, „blondă, vioaie, șpicherită la radio România”, zărită „pe bulevard cu glezna prinsă într-o brățară de aur”, și alte momente emoționante, de felul celor în care „Rebreanu îl lua de mână pe Camil Petrescu și nu pierdeau niciun meci”. Cel mai la îndemână e să urmărim mereu traseul relației lui Barbu Cioculescu cu una sau alta dintre personalitățile pe care le-a frecventat, „cuplul criticului Făgețel, perechea Drumeș, persoane subțiri ce-i arătau bunăvoință, asculta amintirile celui mai vârstnic dintre pensionari, Vasile Demetrius, și lamentările văduvei dramaturgului A. de Herz, totdeauna însoțită de voluminoasa ei fiică...”

Criteriile pe baza cărora Barbu Cioculescu își formulează observațiile sunt destul de elastice, fără excese, după cum alteori, referitor la primele impulsuri

de iubire, acestea ni se par luminoase, fără rigidități. De fapt, fără să se ajungă la o exacerbare a eu-lui naratorial, scopul aparent al cărții lui Barbu Cioculescu îl constituie punerea în mișcare a mecanismului generator de text, înfățișat, cu minuție, ca proces dificil, cu pulsuni și conotații insesizabile. Caracterul veridic al evocărilor trebuie căutat, mai întâi de toate, în puterea de captare și seducere, nu atât prin deschiderea spre un orizont de cunoaștere puțin accesibil în mod obișnuit unei anumite categorii de cititori, cât și pentru forța de a surprinde subtilitățile vieții sub diferitele ei aspecte, literare, politice și sociale, unele cu momente faste, luminoase, altele hilare, efemere și de anecdotică banală. În cele din urmă, odată cu memorialistul, am avea toate motivele să exclamăm: „...un adevărat roman! *Povestiri despre dumnealui Barbu*.”

Vecina mea, Africa

Nicolae MELINESCU

Cât de riscant e să fii alb

După afrofobia provocată de imigrația masivă a săracilor din țările vecine ale Africii de Sud și de prezența lor copleșitoare pe piața ilegală a muncii, țara care ar fi trebuit să devină un model al coexistenței inter-rasiale se confruntă cu o nouă provocare socială declanșată și dezvoltată de minoritatea albă (aproximativ opt la sută din totalul populației de aproape 64 de milioane de locuitori). Din cauza retro rasismului – marginalizarea albilor în favoarea majorității bantu-zulu – grupuri de minoritari albi au organizat cartiere separatiste ale descendenților colonilor europeni. După preluarea puterii de către Nelson Mandela și de către Congresul Național African, eroul luptei anti-apartheid, devenit majoritar în parlament, în guvern și în administrația teritorială locală, principiile incluziunii rasiale promovate generos de către primul președinte negru din istoria țării au început să-și piardă din tracțiunea economică, socială și politică. O atitudine preferențială în promovarea excesivă a africanilor în funcții la dispoziția statului, amânarea sau chiar anularea promovărilor profesionale ale albilor calificați pentru funcții importante și bine remunerate, atitudine de înțeles după decenii de apartheid care a împins la subdezvoltare și segregare a negrilor în enclavă rasiale – a început să provoace fisuri în țesătura socială. Nu departe de Pretoria, capitala administrativă a țării, s-a dezvoltat o comunitate și o așezare cu ambiții autonome în Kleinfonten, cu o suprafață de 800 de hectare. Municipality Pretoria a refuzat să o declare o dezvoltare separată sau un oraș satelit oficial. Eforturile localnicilor de recunoaștere ca entitate legală separată nu au avut succes până de curând. Potrivit cercetărilor oficiale, organizația dominantă are 450 de acționari și o mie de rezidenți care locuiesc în 300 de gospodării. Articolul 185 din Constituția sud-africană le permite cetățenilor din aceeași grupare culturală, lingvistică sau religioasă să se asocieze în structuri cu caracter permanent. Așezarea are la bază proprietatea unică indivizibilă, iar dreptul de proprietate pentru fiecare membru depinde de pachetul individual de acțiuni, asemănător cu tradiționalul oraș exclusiv al albilor, Orania, înființat în urmă cu 35 de ani. Analizele oficiale au înregistrat două categorii principale de locuitori: pensionari sau persoane în vârstă și tineri profesioniști din clasa de mijloc

Ea a apărut în 1992, imediat ce noua majoritate africană a demontat printr-un gest necesar segregarea rasială ca reacție la intenția albilor conservatori de a-și păstra o parte din privilegiile economice și sociale și de a se distanța de noile politici de promovare a integrării într-o națiune consolidată. Enclava Kleinfonten și-a explicat poziția izolaționistă invocând rata tot mai mare a criminalității (45 – 58 de crime la sută de mii de locuitori în fiecare zi), erodarea tradițiilor de origine europeană și nerespectarea de către majoritatea africană a preceptelor și a moralei Bisericii Olandeze Reformate, instituție adusă în Africa de către primii fermieri olandezi în

secolul al XVIII-lea. În secolul al XXI-lea, motivația tradițională exclusivistă a devenit mai nuanțată nu numai confesional, ci și ideologic. Ben Geldenhuys, purtătorul de cuvânt al comunității albe, declara pentru publicația britanică *The Standard*: „Acum trei sute de ani, când germanii sau francezii trăiau în propriile lor așezări, nu era nimic deosebit. Acum noi părem o amenințare numai pentru că cineva a hotărât – nu știm de ce – că multiculturalismul ar fi calea unică de urmat. Cei care vor să se integreze, n-au decât, și cei care nu vor, să fie lăsați în pace.” (<https://www.standard.co.uk/culture/gated-exclusive-whites-unly-town-brits-b1251118.html>)

Pentru consolidarea identității lor specifice, albi din Kleinfonten au lansat propriile simboluri fundamentale care țin de originalitatea unei municipalități, a unei regiuni și chiar a unei țări, prin imn, drapel și prin monumente dedicate controversatului politician Paul Kruger (1825 – 1904) comandant general al comandourilor burilor, susținătorul segregăției rasiale, și fostului prim-ministru Hendrik Frensch Verwoerd, considerat părintele apartheidului. Ceea ce particularizează comunitatea respectivă sunt legăturile interumane puternice, susținerea reciprocă și venerarea moștenirii patrimoniului tradițional, toate la adăpostul izolării rigide bazate pe deosebirile rasiale. Dincolo de doctrina exclusivistă, partizanii așezării împărtășesc intenția consolidării unei comunități insulare accesibilă pe baza descendenței personale, a religiei, a limbii comune, a homofobiei și a tradiției cu origini europene. În viziunea lor, ceea ce au reușit să creeze reprezintă calea unică a originalității identitare, în care colectivismul garantează un nivel tradițional de trai ridicat și sigur, pe baza contribuțiilor individuale – sursa de finanțare a întregului mecanism social, inclusiv a învățământului și a asistenței medicale. Istoria așezării autoexilului interior al albilor din Africa de Sud a trezit curiozitatea unora și chiar a provocat apariția unor întreprinderi similare. În statul american Arkansas, așezarea „Întoarcerea la glie” a apărut ca o comunitate exclusivă a albilor. Eic Orwoll, cofondatorul entității, îndemna: „Vă doriți o națiune a albilor? Construiți câte un oraș! Este posibil. Noi așa am făcut!” (<https://editon.conn.com/2026/05/20/us-arkansas-return-to-the-land-discrimination-lawsuit>)

Așezarea din Munții Ozarc a avut inițial doar 40 de familii, dar numărul lor este în creștere. Candidaților li se cere să se identifice cu moștenirea europeană, să împărtășească și să sprijine valorile europene creștine și să aibă origini genealogice europene. „Noi considerăm că originile evreiești își au rădăcinile în Orientul Apropiat, așa că ele nu aparțin patrimoniului european”, susținea Orwoll. (*idem cnn*) El declara pentru canalul de știri american că asociația fondatoare pe care a condus-o și-a propus să întemeieze comunități ale persoanelor provenite doar din „tezaurul european”. „Prețuim moștenirea noastră nu numai pentru că aparține rasei noastre și pentru că avem pielea de aceeași culoare, ci și pentru că avem grijă de arta, cultura și istoria europeană. Dorim să ne creștem copiii într-un mediu în care toate acestea sunt onorate și nu atacate.” (*idem in loc cit*) Când o femeie de origine evreiască, căsătorită cu un afro-

american, a vrut să cumpere un teren scos la vânzare pe un preț acceptabil de către „Întoarcerea la glie”, cererea i-a fost respinsă. Păgubita a acționat comunitatea în instanță sub acuzația de „genocid al albilor”. Directorul executiv al Asistenței Juridice Arkansas, Lee Richardson, a precizat că „o comunitate numai a albilor este ilegală, discriminatorie și inacceptabilă”. (<https://legaltalknetwork.com/guest/lee-richardson>) O anumită sensibilitate a albilor față de integrarea rasială a provocat o furtună în toilul verii la Berlin. Administrația teatrului Volksbühne din Piața Roza-Luxemburg a instalat, în august când temperatura maximă a ajuns la 39,9°C, pe gazonul din fața intrării monumentale, o piscină provizorie de 25 de metri lungime, 6 metri lățime și 1,5 metri adâncime. Inițial s-a bucurat de popularitate la început și au fost organizate loturi cu un număr limitat de persoane care beneficiau de două ore de scaldă. Chiar și așa, tot s-au format cozi imense. La apogeul succesului de public, administrația teatrului a inițiat „Ziua comunităților de negri”, cu intenția mărturisită a directorului Mathias Lillenthal de a-i atrage pe oamenii marginalizați spre centrul Berlinului.

Supremații albi, în frunte cu partidul ultra-conservator Alianța pentru Germania (AfD, Allianz für Deutschland), au considerat propunerea o șansă demnă de a fi speculată politic și au declarat proiectul drept 'apartheid împotriva albilor'. Directorul Lillenthal a protestat față de asemenea etichetare: „Alice Weidel de la AfD m-a acuzat că încurajez o politică de apartheid, ceea ce mi se pare o glumă proastă. Apartheidul a fost un sistem în care drepturile erau separate și acordate sau negate în funcție de rasa fiecărui individ.” (<https://www.telegraph.co.uk/world-news/2026/08/14/berlin-pool-plan-to-ban-white-swimmers/>).

Atmosfera tot mai încinsă a ajuns la apogeu când administrația teatrului a autorizat rezervarea accesului la piscină timp de șase ore zilnic pentru inițiativa „Fiecare să-l învețe pe fiecare”, proiect conceput să prevină rasismul și să îmbunătățească statutul negrilor, în număr de un milion cinci sute de mii în toată Germania, din care 115 mii în capitală, potrivit asociației *Initiative Schwarze Menschen in Deutschland*. În punctul culminant al controverselor, conducerea teatrului a fost nevoită să anuleze programul avansat, după o invazie de mesaje pro și contra inițiativelor, mesaje ce amenințau să distrugă credibilitatea așezământului de cultură, finanțat din bani publici. Asemenea episoade au adus în prim-plan impulsul unor grupări de a-și proteja ceea ce consideră moștenirea identitară unică și propria viziune socială. Tentația izolării și a exclusivismului influențează viața în ansamblu a unei regiuni sau a unui teritoriu, fie prin tolerarea unor excese, fie prin respingerea lor. Persoane apropiate, înrudite prin credință, practici, dogme, care fac din albi transfugi din teritorii intolerante nu mai aparțin unui exces local, pot deveni practici globale alimentate de crizele tot mai numeroase slab sau prost administrate de autorități compromise din cauza lipsei unor proiectii pe termen mediu și a propriei izolări de masa plătitărilor de taxe și impozite.

Mira a fost înzestrată cu o extraordinară sensibilitate artistică și literară, care mai devreme sau mai târziu s-a manifestat, rând pe rând, în poezie și proză, în cercetarea critică (...), pentru ca, deja spre sfârșitul ciclului pământean, să explodeze cu o bogăție care a uimit pe toți, în pictură...” (*Mira*, p. 11)

Grija aproape exagerată a cuvântului scris și căutarea unei perfecțiuni formale care o obseda, a împiedicat-o să scrie tot ce ar fi putut să scrie. Versurile sunt adunate în două plachete: volumul *Farmece*, apărut în 1966, o situează sub umbrela lirică a lui Ștefan Baciu.

A doua plachetă, în limba franceză, *Houla, Macoumba, Hora* (1973), editată de Saint Germain de Prés, la Paris, era pe punctul să fie distinsă cu Premiul pentru poezie Louis Labbé. Poezia ei, spune Ștefan Baciu, nu este altceva decât un reflex al eternității documentat „la fața locului”, cu o precizie de reporter, pentru că dacă avea tendința să „exagereze” anumite lucruri, de inventat, nu inventa niciodată nimic: totul era văzut, trăit și cântărit exact. În fond, o bună parte a poeziilor ei e un amestec de „macumba” (voodoo) braziliană și de „farmece hawaiene”, furate din mănăstiri prăfuite, din sate adormite și cimitire uitate de zeci de ani chiar și de nepoții celor care acum sunt de mult una cu trestia: „Măine vom

fi trestia de zahăr/ lângă țeposul ananas/ sau tic-tacul șopârlei în noapte/ dialogul păsării, cioc roșu/ (...) toaca la Cozia,/ atârând soarele/ în fiecare picătură de rouă...” În alte poezii retrăiesc aleile „Capelei” de la Râmnicu Vâlcea, piața din fața farmaciei, Oltul, mănăstirile; apoi piețele viu colorate din Brazilia, cu florile, papagalii, vânzătorii ambulanți, peștii, cultul „macumbei”, acel voodoo adus din Africa, odată cu sclavii, și amestecat cu fragmente de catolicism popular. Sentimentul nostalgiei, profund, și suferințele exilului trezesc stări sfâșietoare și presimțiri încărcate de neliniște: „Murim în fiecare stea/ lăsăm sămânța-n fiecare vulcan/ cruce ruptă, troița Pacificului,/ cenușa aruncată-n vânt/ în ocean pentru peștii arămii/ sau sub stele călătoare ascunse-n ocean.”

Mira Simian-Baciu a lăsat – remarcă marele poet Horia Stamatu – „una dintre cele mai nobile, mai sincere poezii românești de azi”, pentru că exilul „nu se vede nicăieri în limbă, limba ei românească nu este deloc o limbă moartă, adică rămasă pe loc”.

Mira Simian-Baciu găsește o bună formulă poetică și afirmăm că poeta clădește prin poezia ei extraordinare punți între spații și timpuri, trasând astfel hărți ale sufletului care se întind din locurile natale până dincolo de ocean, la Honolulu!

Natalia (Poian) Ciornaia

Raia ROGAC

Născută la 22 decembrie 1954 în comuna Chiperceni, raionul Orhei, Republica Moldova. Deoarece la Chișinău Facultatea de Arte Plastice a fost fondată abia în anul 1984, cei care doreau studii în domeniu mergeau la instituții de învățământ din diferite orașe ale fostei Uniuni Sovietice. Protagonista noastră și-a petrecut anii de studenție la Lvov, Ucraina, la Academia Națională de Artă (fostul Institut de Arte Decorative și Aplicate, 1976-1981).

A debutat în 1985, la Expoziția Unională

de Artă Plastică din Moscova și în cadrul expozițiilor de grup ale Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova.

Practică mai multe genuri: pictură de șevalet, sculptură, grafică, design vestimentar. Și totuși, pictorița pe care o prezentăm acum are două pasiuni de suflet – arta plastică și design, cărora și-a dedicat întreaga carieră profesională. Pe lângă picturile realizate în ulei și acril, pictorița execută lucrări în tehnica tapiseriei și batikului.

Vizitând-o în atelierul din sectorul Râșcani al Chișinăului, situat la ultimul dintre cele 15 etaje ale blocului, de la fereastră se deschide o panoramă mirifică a orașului. Pentru unii – motiv de admirat, pentru alții – de pictat. Atelierul, în care își petrece cel mai mult timpul pentru creația artistică, fiind pe o stradă a Florilor, nu a ezitat să le picteze. Iată, de exemplu, cum apreciază cercetătoarea Institutului Patrimoniului Cultural Ana Marian, această ipostază a artistei Natalia Ciornaia: „Imaginile cu subiecte aparent paradiziace ale naturilor statice cu flori, care abundă în nuanțe perceptibile, conțin întreaga gamă coloristică între verde și roșu, producând o atmosferă degajată, pacifică și lejeră. Spre deosebire de acestea, compozițiile sunt întotdeauna dramatice, cu efecte neașteptate, dezinvolve, ca, de exemplu, în tripticul *Antipozi*. În lucrările sale, pictorița combină redarea supra-realistă cu aplicarea tușelor de culoare în manieră expresionistă, toate unite printr-un excelent simț al echilibrului. Simțul spațiului îi permite să unească mai multe tablouri, poziționate pe diverse suprafețe, orizontal și vertical.

Revenind la accepția culorii de către autoare în numeroasele sale naturi statice, ai impresia că florile, redate cu atâta grijă pentru a păstra prospețimea lor, sunt anume acele plante în care rezidă desăvârșirea, în care este paradisul întruchipat: *Natură moartă cu iriși*. De o varietate coloristică deosebită, florile, pentru

a căror redare artista are o vocație aparte, sunt cele care îi imprimă stările de spirit, culoarea devenind în aceste cazuri mai importantă decât forma, pe care ea totuși o respectă, de la care pornește în căutările sale. Complicate ca logică compozițională, subiectele Nataliei

Ciornaia sunt tratate cu o libertate deosebită: uneori peisajul este inversat, alteori elementele peisajului sunt înclinate, ca în lucrarea *Poartă veche*, culoarea însă este totdeauna elocventă și plurisemantică. (...)

Deosebit de fundamental epocii și diferit de creațiile contemporanilor săi, traseul estetic și intelectual parcurs de plasticiana Natalia Ciornaia o situează printre cele mai complexe personalități ale artei plastice naționale, ea reușind, în multitudinea de oferte ale curentelor moderne și postmoderne, să se afirme ca o creatoare cu propriul „eu” artistic, cu viziune personală, bazată pe studii de specialitate clasice și înnobite prin propriile căutări în domeniul artei contemporane.”

Natalia (Poian) Ciornaia este o pictoriță de aspirație conceptualistă, afirmată în pictura de șevalet, sculptură, grafică, design vestimentar, body-art.

Participantă frecventă la concursuri de artă naționale și internaționale. Se înscrie, de asemenea, printre organizatorii procesului creator național și ai schimburilor interculturale. În bogata sa carieră a fost apreciată cu multe distincții

Lucrările sale fac parte din colecții publice și private din țară și peste hotare.

Este membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova și din România, al Uniunii Designerilor din Republica Moldova, președinte al Asociației Obștești „Arta și Cultura Educativă”. A fost distinsă cu Diploma de Laureat al Festivalului Modei, Diploma de Onoare a Asociației de Dezvoltare a Modei în Moldova, i-au fost acordate numeroase Diplome de Excelență din partea Ministerului Culturii, Uniunii Artiștilor Plastici, a Uniunii Meș-

terilor Populari, a Comitetului Național Olimpic, a Centrului Național de Creație Populară etc.

Este fondatoarea Teatrului de Modă Conceptuală și participantă activă la expoziții, simpozioane naționale și internaționale din România, Republica Moldova, Ucraina, Germania, Polonia, Franța, Israel, SUA, Canada.

Număr ilustrat cu lucrări ale Nataliei Ciornaia.

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Alexandru MĂRCHIDAN – publicist, Pitești
- Ion FERCU – scriitor, Bacău
- Ioan St. LAZĂR – etnolog și scriitor, Râmnicu Vâlcea
- Mariana NICOLAE – prof. univ., Curtea de Argeș
- Maria-Camelia MANEA – conf. univ., Pitești
- Eufrosina OTLĂCAN – prof. univ., București
- Radu-Ștefan VERGATTI – istoric, București
- Dan D. FARCAȘ – scriitor, București
- Dumitru GABURA – scriitor, Chișinău
- Cristian SABĂU – ziarist, Pitești
- Tudor NEDELCEA – scriitor, Craiova

- Florian COPCEA – scriitor, Drobeta-Turnu Severin
- Acad. Marius ANDRUH – București
- ÎPS Calinic ARGEȘEANUL – Curtea de Argeș
- Dan ANGHELESCU – scriitor, București
- Florian ROATIȘ – profesor, Baia Mare
- Paula ROMANESCU – scriitor, București
- Rodica BRETIN – scriitor, Brașov
- Marin IANCU – scriitor, București
- Mihai MUSTĂȚEA – profesor, Râmnicu Vâlcea
- Nicolae MELINESCU – publicist, București
- Raia ROGAC – scriitor, Chișinău